

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Murat ÖZOKUDAN

BAKARA SURESİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ
İLETİŞİM ESASLARI

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Murat ÖZOKUDAN

BAKARA SURESİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ İLETİŞİM ESASLARI

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Murat ÖZOKUDAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr.İshak ÖZGEL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr.Yasin PİŞGİN (İmza)

Tez Başlığı: Bakara Suresi Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'deki İletişim Esasları

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20/12/2017

Mezuniyet Tarihi : 04/01/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bakara Suresi Bağlamında Kur’ân-ı Kerim’deki İletişim Esasları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Murat ÖZOKUDAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	MURAT ÖZOKUDAN
Öğrenci Numarası	20155249011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA
Tez Başlığı	Bakara Suresi Bağlamında Kur'ân-ı Kerim'deki İletişim Esasları
Turnitin Ödev Numarası	899514898

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27/12/2017 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 21'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

02/01/2018

(imzası)
Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM KAVRAMI VE BAKARA SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. İletişim Kavramı.....	5
1.2. İletişim Kavramının Özellikleri	5
1.3. İletişimin Unsurları	7
1.3.1. Kaynak	7
1.3.2. Mesaj.....	7
1.3.3. Alıcı.....	7
1.4. Bakara Suresi Hakkında Genel Bilgiler	7
1.4.1. Surenin İsmi	7
1.4.2. Surenin Nüzulü Ve Fazileti.....	8
1.4.3. Surenin Muhtevası	9
1.5. Allah-ü Teâlâ ile Yaratılanlar Arasındaki İletişim	10
1.5.1. Vahiy ile	11
1.5.2. Perde Arkasından	13
1.5.3. Elçi Göndererek	13

İKİNCİ BÖLÜM

BAKARA SURESİNDEKİ KARŞILIKLI KONUŞMALARIN TAHLİLİ

2.1. Allah Teâlâ ile Müminler Arasında Geçen Konuşmalar	15
2.2. Allah Teâlâ ile İsrail Oğulları Arasında Geçen Konuşmalar.....	34
2.3. Allâh Teâlâ ile Tüm İnsanlar Arasında Geçen Konuşmalar.....	48
2.4. Allah Teâlâ ile Hz. Âdem ve Havva Arasında Geçen Konuşmalar.....	56
2.5. Allah Teâlâ ile Melekler Arasında Geçen Konuşmalar.....	61
2.6. Hz. Musa ile Kavmi Arasında Geçen Konuşmalar.....	65

2.7. Müminler ile Allah Teâlâ Arasındaki Konuşmalar	69
2.8. Konuşmalarda Kullanılan Belagat Sanatları.....	72
2.8.1. Ta'riz.....	72
2.8.2. İstiâre.....	73
2.8.3. Mecâz	73
2.8.4. İltifat.....	73
2.8.5. Teşbih.....	74
2.8.6. Tıbâk	74
2.8.7. Hüsnü'l-ibtidâ ve Hüsnü'l-intihâ	74
2.8.8. İ'tilâf	75
2.8.9. Üslûbü'l-hakîm	75
2.8.10. Tağlîb	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONUŞMALARDAN ELDE EDİLEN İLKE VE METOTLAR

3.1. Konuşmaya Muhatabın Hoşuna Gidecek Bir Hitap ile Başlamak	76
3.2. Muhatabların Birbirine Saygı Duymaları ve Görüşlerine Değer Vermeleri	76
3.3. Etkin Dinleme.....	77
3.4. Göz Teması Kurmak.....	77
3.5. Zıt Kavramları ve Konuları Yan Yana Zikretmek.....	77
3.6. Soyut Konuları Somutlaştırmak	78
3.7. Mesajın Sebeplerini Ortaya Koymak	78
3.8. Muhatabın Hem Vicdanına Hem de Aklına Seslenmek	79
3.9. Ortak Noktaları Ön Plana Çıkarmak	80
3.10. Mesajı Deliller İle Güçlendirmek	81
3.11. Soru- Cevap	82
3.12. Samimiyet.....	83
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

as.	: Aleyhisselam
b.	: ibn, bin
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: hicri
H.	: Hazreti
İFD.	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
K. Kerim	: Kur'ân-ı Kerim
nşr.	: Neşreden
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi vesellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: Yayınlar
yy.	: yer yok

ÖZET

Bu çalışmada Bakara suresindeki karşılıklı konuşmalardan yola çıkılarak Kur'ân-ı Kerim'in iletişim ilke ve metotlarını tespit edebilmek ve kullanılan sanatları ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Kur'ân'ın en önemli amaçlarından birisi de insanlarla sağlıklı bir iletişim kurmak olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğu takdirde bu Kitabın iletişim ilke ve metotlarına verdiği değer zihinlerde daha iyi berraklaşmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde iletişim kavramı ve iletişim unsurları ele alınmış, Bakara suresinin nüzulüne, faziletlerine ve içeriğine dair bilgiler verilmiştir. İletişim kavramı farklı ilim dallarına konu olduğu ve girift bir yapı arz ettiği için birden fazla tanıma sahiptir. Aynı zamanda farklı özellikleri bünyesinde toplayan bir kavramdır. İkinci bölüm ise çalışmanın omurgasını teşkil etmektedir. Bu bölümde suredeki karşılıklı konuşmaları ihtiva eden örnek ayetlerin satır aralarındaki iletişime dair ilke, metot ve edebi sanatlar maddeler halinde tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise tespit edilen metotlar ve sanatlar sırasıyla ele alınmıştır. Metotların ayrı bir başlık altında incelenmesi herhangi bir alanda vuslata (başarıya) erebilmek için usulü takip etmenin gerekliliğine, sanatların ayrıca işlenmesi ise edebi sanatların söze katmış olduğu etkiye ve güce işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kur'ân-ı Kerim, İlke ve Metot, Sanat,

SUMMARY

WITHIN THE FRAMEWORK OF BAQARA SURA RABBANI COMMUNICATION METHOD IN KORAN

In this study, it is aimed to be able to identify the principles and methods of communication of the Qur'an and to reveal the arts that are used by starting from the mutual talk of Bakara. Considering the fact that one of the most important aims of the Qur'an is to establish a healthy communication with people, the value given to the principles and methods of communication of this Book is better clarified in the minds. In the first part of this study, the concept of communication is discussed and communication elements are listed. The concept of communication has multiple identities because it is subject to different branches of science and it presents an intricate structure. At the same time it is a concept that collects different features in its own right. The second part is the backbone of the study. In this chapter, information about the nature, virtues and content of Bakara is given, and the principles, method and literary arts of communication between the lines of the sample verses containing the mutual speeches are identified and the methods and arts determined at the end of the chapter are discussed respectively. The examination of the methods under a separate heading implies the necessity of following the procedure in order to achieve success in any field, while the further processing of the arts refers to the influence and the goodness that the literary arts have contributed.

Keywords: Communication, Qur'an, Principle and Method, Art.

ÖNSÖZ

İletişim insan hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Kişi hayatı boyunca çevresiyle ihtiyari veya gayri ihtiyari olmak üzere pek çok iletişim kurmaktadır. İletişim sadece sözel lafızlarla sınırlı olmayıp, jest ve mimik, duruş, yüz ifadesi ve hatta giyilen elbiselerin rengi iletişim olgusunun içerisinde yer etmektedir. İnsanoğlu hayatın akışı içerisinde birçok iletişime ortak olmasına mukabil kimi zaman iletişimi başarıyla sonuçlandırmakta kimi zaman da hüsrana uğramaktadır. Herkesin malumu olan bir hakikat var ki etrafla barışık olan ve hayatından lezzet alan insanlar genellikle çevresiyle sağlıklı iletişim kurmayı becerebilen insanlardır. İletişimin de tıpkı diğer ilim dalları gibi kendine ait usul, esas ve kaideleri bulunmaktadır. Söz konusu kaideler göz önünde bulundurulmadığı takdirde iletişimden fayda elde edilebilmesi mümkün değildir.

Tarihi süreç içerisinde “Üslûbü’l-Kur’ân’a” dair pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Kur’ânın iletişim metotlarını belirterek iletişim gibi insan için hayati öneme sahip bir konuda yol gösterici verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu bu çalışmamıza görüşleriyle ve yönlendirmeleriyle destek olup, hiçbir yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA’ya, teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımcı olan aileme ve meslektaşlarıma şükranlarımı sunar, bu çalışmanın tefsir ilmine küçük de olsa bir katkı sağlamasını Yüce Allah’tan temenni ederim.

Murat ÖZOKUDAN

Antalya, 2018

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma Bakara suresindeki karşılıklı konuşmalardan hareket ederek Kur'ân-ı Kerim'in iletişim üslubunu ele almaktadır. İletişim birden fazla taraf arasında farklı yollarla cerayan eden bir olgudur. Bundan dolayı iletişim kavramının içerisine pek çok unsur girmektedir. Farklı ilim dallarına konu olan iletişim kavramının çeşitli tanımları bulunmakla birlikte genellikle "Taraflar arasında meydana gelen bilgi aktarımı" olarak tanımlanmaktadır. Giriş bir olgu olan iletişimin kendine ait kaideleri ve metotları bulunmaktadır. Bu kaidelere dikkat edilmediği takdirde başarılı bir iletişim kurabilmek mümkün değildir. İnsanları muhatap kabul eden Yüce Allâh'ın katından bir mesaj olan Kur'ân, iletişim kurarken hangi ilke ve metotları takip etmiştir? Bu çalışma söz konusu ilke ve metotları ele alıp incelemektedir. Bahsi geçen ilke ve metotların arasında söz sanatları ve edebi incelikler de yer almaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'ân ilimleri ile alakalı olarak tarihi süreç içerisinde pek çok çalışma yapılmıştır. Üslûbü'l-Kur'ân'la kastedilen şey; gerek kelimelerin ve lafızların seçiminde gerekse cümle yapısında ve mana örgüsünde Kur'an'ın kendine özgü anlatım tarzıdır. Kur'ânın i'câz alanlarından birisi de iletişim kurma usulüdür. İletişimin insan hayatındaki sahip olduğu önem herkes tarafından malumdur. Hangi alanda olursa olsun başarı elde edilmek isteniyorsa ilk yapılması gerekenlerden birisi çevreyle ve çalışma ekibiyle sağlıklı bir iletişim kurmaktır. İnsanlık tarihinde çığır açacak birçok buluş ve faydalı işlere vesile olacak nice dostluklar sadece iki veya daha fazla insanın birbirleriyle doğru bir iletişim kuramamaları yüzünden tarihin tozlu sayfalarına karışmıştır. Aynı şekilde ailelerde, çalışılan kurumlarda ve tüm dünya genelinde gözlemlenen kaosun ve kargaşanın başlıca sebeplerinden bir tanesi bireylerin aralarında sağlıklı bir iletişim tesis edememeleridir. Kişiler arası ilişkilerdeki sorunların ve uyumsuzlukların sebebi olarak genellikle "birbirini anlayamama" sorunu gösterilmektedir. Birbirini anlayamama sorunun en önemli sebebi ise arzulanan bir iletişimin kurulamamasıdır. Meşgul oldukları işlerinde başarılı olan ve etrafla barışık, hayatından lezzet alan insanların bariz özelliği ise çevresindeki insanlarla ve mesai arkadaşlarıyla başarılı bir şekilde iletişim kurabilmeleridir. Bu çalışmayla amaçlanan Kur'ânın iletişime dair ilke ve metotlarını ortaya koyup iletişim kurmanın önündeki engelleri bertaraf ederek çalıştığı işinden memnun, hayatından lezzet alan ve birbirini anlayan insanların oluşmasına yardımcı olmaktır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Ortaya koyduğumuz çalışma Bakara suresindeki karşılıklı konuşma ihtiva eden örnek ayetleri iletişim yönünden ele almaktadır. Bu ayetlerin büyük bir bölümü Yüce Allah ile çeşitli varlıkların arasında geçmekle birlikte insanlar arasında geçen konuşmalar da bulunmaktadır. Bu çalışma Bakara suresindeki tüm ayetleri ele almamakta, her konuşma çeşidi örnek ayetlerle işlenmektedir. Söz konusu bu ayetler iletişim yönünden tahlil edilmiş ve satır aralarında bulunan iletişime dair ilke ve metotlar maddeler halinde sunulmaya çalışılmıştır. Ortaya konulan ilke ve metotlar klasik kaynaklara referansla elde edilmiş, gerekli yerlerde iletişime dair modern kaynaklara da atıfta bulunulmuş ve günümüz iletişim norm ve kaideleri de dikkate alınmıştır. Aynı zamanda ayetlerdeki edebi sanatlar da incelenmiş ve maddeler halinde ortaya konulmuştur. İletişimin eğitimle olan yakın ilişkisi ayetlerin tahlili esnasında ele alınmıştır. Okuyucunun zihninde daha iyi yer etmek amacıyla elde edilen ilke ve metotlar ve edebi sanatlar ayrı bir başlık altında maddeler halinde sunulmuştur. Ayrıca çalışmanın kahir ekseriyetinde dilin iletişim için ifade ettiği önem anlatılmaya çalışılmıştır.

4. Kullanılan Kaynaklar

İletişim kavramı ve Bakara suresi hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılan birinci bölümde Mustafa Köylü'nün "*Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*", Merih Zıllıoğlu'nun "*İletişim Nedir?*", Mustafa Otrar'ın "*İletişimin ABC'si*" ve Alim Kaya editörlüğünde hazırlanan "*Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*" eserlerinden istifade etmeye çalıştık. Konuşmaların tahlilini içeren ikinci bölümde ise ilgili ayetler genel olarak dirayet, rivayet, iş'âri ve modern tefsir kaynaklarında taranmıştır. Ayetlerde bulunan kavramlar el-İsfehânî'nin "*el-Müfredât*"ında, Zebîdî'nin "*Tacu'l-Arus*"unda, ibn-i Manzûr'un "*Lisânu'l-Arab*"ında ve ansiklopedi maddelerinde araştırılmıştır. İkinci bölüm "*Ulûmü'l-Kur'ân*" sahası ile yakından irtibatlı olduğundan dolayı Suyuti'nin "*el-İtkân fî ulûmil'l-Kur'ân*", Zerkeşi'nin "*el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*", ez-Zerkânî'nin, "*Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*" ve Subhi Salih'in "*Mebahis fî ulûmi'l-Kur'ân*" gibi eserlere başvurulmuştur. Edebi sanatlarla ilgili olarak da es-Sekkâki'nin "*Miftâhu'l-ulûm*"undan, el-Meydânî'nin "*el-Belâğatü'l-Arabiyye*"sinden el-Kazvini'nin "*el-İzah fî ulûmi'l-belağa*" sından istifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca el-Ferrâ'nın "*Meâni'l-Kur'ân*"ına, Ebu Ubeyde'nin "*Mecâzü'l-Kur'ân*"ına ve ed-Dervîş'in "*İ'râbü'l-Kur'ân*"ına başvurulmuştur. Kur'ân'ın iletişim dili ile ilgili olarak da Süleyman Gümrükçüoğlu'nun "*Kur'ân'da İletişim Dili*" ve Ali Türkmen'in "*İslam İletişim Hukuku*" adlı eserlere müracaat edilmiştir. Bu çalışmada saydığımız kaynaklar başta olmak üzere diğer

eserlerden de yardım alarak Bakara suresindeki karşılıklı konuşma ayetlerinin satır aralarında bulunan iletişime dair ilke ve metotların elde edilmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM KAVRAMINA DAİR GENEL BİLGİLER

1.1. İletişim Kavramı

İnsan, günlük hayat içerisinde çevresiyle farklı şekillerde sürekli iletişim halindedir. Gözle görülmeyen bir iletişim ağının içerisinde hayatını sürdürmektedir. Hayatlarını mutlu ve huzurlu bir şekilde sürdüren insanların temel özelliği muhataplarıyla sağlıklı iletişim kurabilmeleridir. Aslında birbirlerinin düşüncelerine hiç de yabancı olmayan insanlar, sadece sağlıklı bir iletişim kuramadıkları için birbirlerini anlayamamakta ve karşılıklı tavır almaktadırlar. Niyetler ve düşünceler ne kadar müspet olursa olsun, iletişim safhasına aktarılamadığı takdirde insanlığın yararına olacak birçok sonuç da heba olup gitmektedir.

İletişim farklı ilim dallarının konusu olduğundan dolayı birçok tanımı bulunmaktadır. Bütün tanımlar göz önüne alındığında şöyle bir ortak tanımın yapılabilmesi mümkündür: Anlamlarında uzlaşmış simgeler aracılığıyla bilgilerin, düşüncelerin, duyguların biriktirilip aktarılmasının ve alışverişinin hem ortak hem de değişik zaman ve mekan boyutlarında gerçekleştirilmesidir¹.

Mevzubahis olan iletişim kavramının bazı özellikleri bulunmaktadır. Şimdi sırasıyla bu özelliklerin üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

1.2. İletişim Kavramının Özellikleri

İletişim bir süreçtir². İletişim olgusunun tam manasıyla başlangıcını ve bitişini saptamak mümkün değildir. İletişim, durağan değil dinamik bir yapı arz etmektedir. Bünyesinde pek çok unsur bulunduran iletişim kavramı, gidişatına göre farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Sağlıklı bir iletişim kurabilmek için iletişimin sürekli devam eden bir faaliyet olduğu göz ardı edilmemelidir.

İletişim jest, mimik, beden dili ve kelimeler gibi sembollerden oluşmaktadır³. Birey fikirlerini karşı tarafa bir takım semboller kullanarak iletmektedir. Manaların taşıyıcısı olan semboller, ortak bir zeminde buluşmadığı takdirde karşılıklı bir etkileşim meydana gelmez. Yani iletişimin başarı oranı kullanılan sembollerle doğru orantılıdır. Kullanılan sembollerin niteliği iletişim için hayati önem taşımaktadır. Yüce Allahın peygamberleri kendi kavimlerinin içerisinde ve kendi dilleriyle göndermesinin hikmetlerinden birisi de iletişimin

¹ Merih Zillioğlu, *İletişim Nedir?*, Cem Yayınevi , İstanbul, 2014, s. 24.

² Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2011, s. 42.

³ Mustafa Otrar, "Eğitimde Etkili İletişim", *Etkili Din Öğretimi*, 111, 2010, 240.

üzerinde durduğumuz özelliğidir: “Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik. Allah dilediğini saptırır ve dilediğini de doğru yola erıştırir; güçlü olan, Hakim olan O’dur⁴.” Aynı zamanda mesajı muhataba aktarmada sadece sözel semboller bulunmamaktadır. Etkili bir iletişimde beden dili ile söz dili uyumlu olmalıdır.

İletişim kaçınılmazdır⁵. İletişim bazen önceden planlanarak gerçekleşir, bazen de kişi gayri ihtiyari bir şekilde iletişime taraf olabilmektedir. Yürürken yolda kolunuza çarpan kişiyle veya trafikte bilinçsizce taşıt kullanan birisiyle istemeden de iletişim kurabilmektesinizdir.

İletişim karşılıklı bir şekilde meydana gelmektedir⁶. İletişim tek taraflı değil karşılıklı olarak meydana gelen bir olgudur. İletişimden beklenen faydaların hasıl olabilmesi için de tarafların birbirlerinin düşüncelerini anlamaya çalışmaları gerekmektedir.

İletişimin bireysel ve toplumsal pek çok işlevi bulunmaktadır⁷. İnsan iletişim sayesinde bireysel olarak, var olduğunu ifade eder, kendi kişiliğini tanıır ve geliştirir. Kişinin psikolojik gereksinimlerinden birisi de kendini ifade etmesidir. Psikolojik olarak sağlıklı olan insanlar, herhangi bir ortamda kendi varlığını ifade edebilmekte ve insanlardan da varlığına dair geri bildirim alabilmektedir. Kişinin kendini ifade edebilmesinin başlıca yolu çevresiyle iletişim kurabilmesidir. Sosyal olarak da iletişim, insanların bilgilerini paylaşmalarına, belli bir amaç çerçevesinde birleşmelerine ve topluluk olma bilincine ermelerine yardımcı olmaktadır.

İletişim, boyutları tam olarak kestirilemeyen bir süreçtir. İnsan pazarda, iş yerinde, televizyon izlerken ve gazete okurken sürekli bir iletişim halindedir. Hatta giyim kuşam ve duruş bile iletişimin bir parçasıdır⁸. İletişim olgusunun kendine ait bazı öğeleri bulunmaktadır:

⁴ İbrahim 14/4.

⁵ Köylü, Dini İletişim, s. 39.

⁶ Alim Kaya, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Ed. Alim Kaya, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 12.

⁷ Kaya, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, s. 13.

⁸ Zıllıoğlu, *İletişim Nedir?*, s. 15.

1.3. İletişimin Unsurları

İletişim kavramına ait farklı unsurlar bulunmakla birlikte genellikle şu üç unsur belirginleşmektedir:

1.3.1. Kaynak

Mesajı hazırlayıp gönderene kaynak denilmektedir⁹. Kaynak duruma göre farklılık arz edebilmektedir. Kimi zaman tek bir kişi, kimi zaman bir grup, kimi zaman ise bir kitap veya gazete kaynak pozisyonunda olabilmektedir.

1.3.2. Mesaj

Mesaj muhataba aktarılmak istenen anlam ve ifadelerdir. Mesaj, düşünce, tutum ve değerlerden oluşur¹⁰. Her mesajın gönderen için ifade ettiği bir anlamı olduğu gibi, alıcı için de ifade ettiği bir anlamı vardır. Eğer her iki tarafın da mesajdan anladığı şeyler uyuşursa iletişim sağlıklı bir şekilde devam eder, aksi takdirde anlaşmazlık ve kargaşa meydana gelebilmektedir¹¹.

1.3.3. Alıcı

Aktarılan mesajı alan taraftır. Alıcı bazen dinleyici bazen de okuyucu olabilmektedir. Alıcı kendisine semboller aracılığı ile aktarılan mesajı çözümler ve anlamdırır¹². Böylece mesajdan kendince anlam çıkarır ve isterse dönüt vermektedir.

İletişimin öğeleri genel hatlarıyla yukarıda verildiği şekilde üç tanedir. Ancak detaylara inildiği takdirde bu sayı artmakta ve farklı öğeler de devreye girebilmektedir.

1.4. Bakara Suresi Hakkında Genel Bilgiler

1.4.1. Surenin İsmi

Bakara Suresi, (67-73) ayetleri arasında geçen bakara hadisesinden dolayı bu ismi almıştır. Sureye ismini veren bu olay, Hz. Musa (a.s.) zamanında meydana gelmiştir. Kıssanın özeti şöyledir: İsrail oğulları kavminde zengin bir şahıs bulunmaktaydı. Bu şahsın da bir kızı ve fakir bir yeğeni vardı. Yeğeni amcasından kızıyla evlenmeyi istedi. Adam yeğeninin bu talebine razı gelmedi. Genç de bu duruma öfkelenerek "Yemin olsun ki amcamı öldürüp, malını da, kızını da elde edeceğim" dedi. Delikanlı amcasına gelerek " amca şu bölgeye tüccarlar gelmiş, onlara gidelim de bir şeyler satın alayım. Seni yanımda görürlerse bana mal

⁹ Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, İnkılâp Yay. , İstanbul, 2016, s. 24.

¹⁰ Köylü, *Dini İletişim*, s. 31.

¹¹ Kaya, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, s. 8.

¹² Köylü, *Dini İletişim*, s. 35.

verirler" dedi. Amcası da bu söze kanıp yeğeni ile birlikte gece yola çıktı. Yeğeni yolda onu öldürüp, evine geri döndü. Gün ağırınca da, hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi amcasını aramaya başladı. Bulamamış rolü yaparak akşam amcasını öldürdüğü yere doğru gitti. Birkaç insanın amcasının başında toplandığını gördü. Onlara: "Amcamı siz öldürdünüz" diye ithamda bulunarak amcasının diyetini talep etti. Ağlayıp, feryat etmeye başladı. Sonunda durumu Hz. Musa'ya bildirdi. Hz. Musa (a.s.) da onlara diyet vermeleri gerektiğini söyledi. Onlar da "Ya Musa, Rabbine dua et, katili meydana çıkarsın. Aksi takdirde bu bizim için kara bir leke olacaktır." dediler. Musa da onlara bir inek kesmelerini, etinin bir parçasını maktule dokundurmalarını söyledi. Onlar da "böyle şey olur mu?" diye bu emri garipsediler. Hz. Musa'nın bu talebinden kurtulmak ve başlarından savmak için ineğin vasıfları hakkında peş peşe lüzumsuz sorular sormaya başladılar. Her seferinde Musa'ya karşılık vererek bunu yapmaktan kaçındılar. Çok uzun tereddütlerden sonra kıssada özellikleri belirtilen ineği bulup kestiler. Etinin bir parçasını ölüye dokundurunca ölü dirilip kendisini öldüren kişi olarak yeğenini gösterdi ve tekrar düşüp öldü. Bunun üzerine katile mirastan pay vermediler¹³.

1.4.2. Surenin Nüzulü ve Fazileti

Bakara suresi Mushafta ikinci, nüzul sıralamasında ise seksen yedinci sıradadır. Kur'ân-ı Kerim'in en uzun suresidir. Medine döneminde nazil olmakla birlikte tamamı için tek bir nüzul sebebi yoktur¹⁴. Bakara suresinin fazileti çok, sevabı muazzamdır. Sureye "Fustâtu'l-Kur'ân" (Kur'an'ın Otağı) adı verilmiştir. Bu adın verilış sebebi ise, azameti, göz kamaştırıcı özelliği, çekiciliği, hüküm ve öğütlerinin çokluğudur. Hz. Ömer bu sureyi, ihtiva ettiği fihhi ve diğer hükümleriyle on iki yılda, oğlu Abdullah da sekiz yılda öğrenmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) bu sure hakkında şöyle buyurmuştur: "Bakara suresini okuyunuz. Onu öğrenmek bereket, onu terk etmek ise bir hasrettir. Sihirbazlar da onun altından kalkamazlar." "Şüphesiz herşeyin bir zirvesi vardır. Kur'ân'ın zirvesi de Bakara süresidir¹⁵."

¹³Bk. Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Darü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998, c. 1, s.298-301; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Darü'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, c. I, s. 67-68.

¹⁴ Hayreddin Karaman vd. , *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yay. , Ankara, 2007, c. 1, s. 66.

¹⁵ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l Kur'an ve'l mübeyyin lima tedammenehu mine's Sünne ve Âyi'l Furkân*, thk. Abdullah b. Et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1427/2006, c. 1, s. 236.

1.4.3. Surenin Muhtevası

Bakara suresi de Medine'de inmiş diğer sureler gibi, yeni Medine toplumunda Müslümanların hayatını düzenleyici kanunlara önem vermektedir. Yeni Medine toplumu aynı zamanda hem din, hem devletin bir arada olduğu bir toplumdur. Biri ötekinden ayrı değildir. Beden ile ruhun ayrılmazlığı gibi bir arada idiler. Bu bakımdan Medine'deki kanunlar İslâm akidesini kökleştirmek temeli üzerinde yükseliyordu.

İslam akidesinin gönüllere iyice yerleştirilip açıklanması, müminlerin, kâfir ve münâfıkların niteliklerinden, yaratmanın başlangıcı, insanların atası Hz. Âdem'in, meleklerin kendisine secde etmesiyle şereflendirilmesi, cennette kendisi ile eşi arasında meydana gelenlerin birtakım sonuçlar doğurması, ondan sonra da yeryüzüne inişi gibi hususları söz konusu ederek yüce Allah'ın kudretinden de söz etmeyi gerektirmektedir.

Yüce Allah bu surenin üçte birinden fazla bir bölümünde İsrail oğullarından söz ederek inananları uyarmaktadır. İsrail oğullarına dair anlatılar 47. ayet ile başlamakta, 123. ayete kadar devam etmektedir. İsrail oğulları, Allah'ın nimetine karşı nankörlük ettiler. Firavun'dan kurtulmalarını gereği gibi değerlendiremediler. Buzağıya taptılar. Hz. Musaya inat, hakkı inkâr ve meydan okumak anlamlarına gelen birtakım taleplerde bulundular. Maddî isteklerinin gerçekleştirilmesine rağmen, Allah'ın ayetlerini yine de inkâr ettiler, haksız yere Peygamberleri öldürdüler, verdikleri ahid ve sözlerde durmadılar. İşte bütün bunlardan dolayı üzerlerine Allah'ın lanetinin ve gazabının indirilmesini hâk ettiler. Allah onları zelil kıldı, rahmetinden uzaklaştırdı.

Sure, Kitap Ehli'ne hitaptan sonra Kur'ân ehlini muhatap almaktadır. İman eden müminler için İslâmî teşriin esaslarını ibadet ve muamelât çerçevesinde ele almaktadır. Namaz kılmaktan zekât vermeye, ramazan orucunu tutmaya, Beytullahı hacetmeye, Allah yolunda cihad etmeye, savaş hükümlerini düzenlemeye, dinî zamanlama (takvim) hakkında kamerî ayları esas almaya, Allah yolunda infak etmeye, anne, baba ve yakınlarla vasiyette bulunmaya, nafakada hak sahiplerini açıklamaya, yetimlere karşı iyi davranıp onlara destek olmaya, evlilik, boşanma, süt emme, iddet bekleme, kadınlardan îlâ yapmaya dair aile ile ilgili durumları düzenlemeye, lağv yemininden sorumlu olmamaya, büyü'nün haram kılınmasına, haksız yere adam öldürmeye, öldürmelerde kısasın gereğine, insanların mallarını batıl yollarla yemenin haram olduğuna, şarabın, kumarın ve faizin haram olduğuna kadar pek çok hüküm ihtiva etmektedir¹⁶. Surenin ele aldığı konuları genel olarak iki gruba ayırabilmek mümkündür:

¹⁶ Bk. Vehbe Zühaylî, *et-Tefsiru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, Daru'l-Fikri'l-Muâsir, Beyrut, 1418/1997, c. 1, s. 62-65.

- a- İslam toplumunun bağımsız bir ortamda sosyal hayatı ile alakalı düzenlemeler.
- b- İsrail oğullarının hakka davet karşısında takındıkları tutumlar ve akıbetleri¹⁷.

1.5. Allah-ü Teâlâ ile Yaratılanlar Arasındaki İletişim

Kur'ân-ı Kerim, özellikle Bakara suresi yüce Allah ile insan arasındaki ilişki ve iletişim hususunda bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Bu iletişimi anlayabilmek için iki varlığın mahiyetini de iyi idrak etmek gerekir. Allah'ı ancak Kendisinin bize anlattığı kadar bilebiliriz. Allah tüm mahlûkâtın yaratıcısı ve yegâne mabud'dur. İnsan ise Yaratıcının en çok değer verdiği varlıktır. Onu en güzel şekilde yaratmış, birçok lütufta bulunmuş, kendine halife yapmış ve onu kâinatın göz bebeği kılmıştır. Buna mukabil yine onun değerini ve şerefini yükseltecek bir vazife ile onu mükellef kılmıştır. Bu şerefli vazife ise yalnız Allaha kulluk etmektir. Kur'ân-ı Kerimde hem Allah'ı hem de insanoğlunu tanıtan ayetlerin bir kısmını şöyle serdedebiliriz:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz"¹⁸. Allah, O'ndan başka ilah olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaet edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümlerini gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür"¹⁹.

Kur'ân-ı Kerim, tüm âlemleri kuşatan, mahlûkatla irtibatı bir an bile kesintiye uğramayan, insanoğlunun gerek ferdi gerekse toplumsal hayatına vakıf olan "faal" bir Allah tasvir etmektedir: *Göklerde ve yerde olan kimseler her şeyi O'ndan isterler; O her an kainata tasarruf etmektedir"²⁰. İnsanı anlatan ayetlere de şunları örnek verebiliriz:*

"Biz insanı en güzel şekilde yarattık"²¹. Rabbin meleklere: "Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın" demişti"²².

Rabbin meleklere "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti; melekler, "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler; Allah "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi"²³.

¹⁷ Selma Aslan, *Bakara Suresinde Ana Hatlarıyla Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2006, s. 16.

¹⁸ Bakara 2/21.

¹⁹ Bakara 2/255.

²⁰ Rahman 55/29.

²¹ Tin 95/4.

²² Hicr 15/29.

²³ Bakara 2/30-31.

Allah ile insan arasındaki iletişimi anlayabilme noktasında şu ayet bizlere önemli bilgiler sunmaktadır: *“Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle, dilediğini vahyeder. Doğrusu O yücedir, Hakim'dir”*²⁴.

Ayeti iyi anlayabilmek için ayetteki tüm ifadeleri tek tek analiz edeceğiz. Ayet, Yahudilerin Hz. Peygamber(a.s.)'e “Allahla Musa'nın görüşüp konuştuğu gibi konuşsana bunu yapana kadar sana inanmayacağız” demeleri üzerine nazil olmuştur.²⁵ Söz konusu ayette Allahın bir insanla konuşabilmesinin ancak şu yollarla mümkün olabileceği belirtilmektedir:

1.5.1. Vahiy ile

Vahyin aslı hızlı işaret demektir²⁶. Terim anlamı ise “Yüce Allahın genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilahi emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasitasız bir şekilde, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesi”²⁷ demektir.

Tanımından da anlaşıldığı üzere vahiy olgusu mahiyeti itibariyle gizli ve süratli bir yapı arz etmektedir. Vahiy, vahyi gönderen ile alan arasında gerçekleştiğinden dolayı bu olguyu tam olarak idrak edebilmek mümkün değildir. Vahiy kavramı gizli ve süratli anlamlarının yanı sıra şu anlamlara da gelmektedir:

a) İnsan için söz konusu olan fitri vahiy: Yüce Allahın aşağıdaki sözünde bu anlamdadır:

*“Musa'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye ilham ettik”*²⁸. *“Havarilere, "Bana ve peygamberime inanın" diye bildirmiştım, "İnandık, bizim müslimler olduğumuza şahid ol" demişlerdi”*²⁹.” ayetlerinde olduğu gibi. Bu manadaki vahiy kavramı ilham etmek anlamına gelmektedir.

b) Hayvanlar için söz konusu olan içgüdü: Vahiy aşağıdaki ayette bu anlamı içermektedir:

*“Rabbin bal arısına: "Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin; sonra her çeşit üründen ye; sonra da Rabbinin işlemen için gösterdiği yollardan yürü" diye öğretti. Karınlarından insanlara şifa olan çeşitli renklerde bal çıkar. Düşünen bir millet için bunda ibret vardır”*³⁰.” Bu ayette Allah(c.c.) bal arasına bir takım içgüdülerin verildiğini ifade etmektedir.

²⁴ Şura 42/51.

²⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidi, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Mahir Yasin, Daru'l-Meymân, Riyad, 1426/2005, s. 597.

²⁶ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, s.515.

²⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İFAV Yay. , İstanbul, 2012, s. 45.

²⁸ Kasas 28/7.

²⁹ Maide 5/111.

³⁰ Nahl 16/68-69.

c) Rumuz ve ima yoluyla işaret: “Zekeriya bunun üzerine mabedden çıkıp milletine: “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” diye işaretle bulundu³¹.” Bu ayette Hz. Zekeriya’nın muhataplarına bir işaretle bulunduğu ve konuşmadığı ifade edilmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz ayetlerin tümünde vahiy sözcüğü veya müştakları(türemişleri) kullanılmıştır. Vahiy kavramı ayrıca “vücut organlarıyla ima” anlamında da kullanılmaktadır. Şairin şu sözünde aynı anlamda kullanılmıştır: “Göz kırpması ona sevdiğimi ilettili. Ve o iletış etkisini yanaklarında gösterdi.”

Kur’ân-ı Kerim ayrıca şeytanın vesvesesi yoluyla kötülükleri insana hoş göstermesini de vahiy diye ifade ederek şöyle buyurmuştur:

“Aldatmak için birbirlerine cazip sözler fısıldayan cin ve insan şeytanlarını her peygambere düşman yaptık. Bu şeytanlar ahirete inanmayanların kalblerinin o sözlere yönelmesi, ondan hoşnut olması ve kendilerinin işledikleri suçları işlemeleri için böyle yaparlar. Rabbin dileyseydi bunu yapamazlardı, sen onları iftiraları ile başbaşa bırak³².” “Üzerine Allah’ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah’ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz siz müşrik olursunuz³³.” Bu ayetlerde şeytanların dostlarıyla aralarında geçen konuşmalar vahiy ile ifade edilmiştir³⁴.

Buraya kadar verdiğimiz vahyin kullanıldığı manaların tümünde iletişim söz konusudur. İletişimin tanımını yaparken bahsedeceğimiz üzere iletişim sadece karşılıklı konuşmadan ibaret değildir. Yeri geldiğinde mana yüklü bir bakış, samimi ve kararlı bir duruş karşı tarafa birçok anlam verebilir. İnsanoğlu kimi zaman konuşma uzvu olan dil ile değil de derin anlamları haiz olan “lisân-ı hal” ile bir şeyler anlatma yoluna gitmektedir. Kur’ân’da ve Hz. Peygamber(s.a.v.)’in sünnetinde lisân-ı hal ile iletişimin pek çok örneğini görmekteyiz.

Yüce Allahın mahlukat ile iletişime geçme yollarından biri olan vahyin çeşitli geliş şekilleri vardır. Hz. Âişe(r.a.)’den şöyle rivayet ulaşmıştır: Haris b. Hişam Hz. Peygamber(s.a.v.)’e “Sana vahiy nasıl geliyor” diye soru sordu. Hz. Peygamber de “ bazen vahiy meleği çan sesine benzer bir şekilde gelir. O yanımdan ayrılana kadar ben onun söylediklerini kavramış olurum. Bu şekil bana en ağır gelen şekliydi. Vahiy meleği bazen insan şeklinde gelir ve benimle konuşurdu. Ben de onun söylediklerini kavrardım.” diye cevap verdi. Hz. Âişe şöyle buyurdu: Soğuk bir günde Hz. Peygamber’e vahiy inerken gördüm, alnından terler akıyordu³⁵. Vahyin başka geliş şekilleri de kaynaklarda geçmektedir³⁶.

³¹ Meryem 19/11.

³² En’am 6/112-113.

³³ En’am 6/121.

³⁴ Bk. Subhi es-Salih, *Mebahis fi Ulümi’l-Kur’ân*, Daru’l-İlmi li’l-melâyîn Beyrut, 2014, s. 36.

³⁵ es-Salih, *Mebahis fi Ulümi’l-Kur’ân*, s. 27.

³⁶ Bk. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdû’s-sârî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî*, Beyrut, ts. , c. 1, s. 58-60.

1.5.2. Perde Arkasından

Yüce Allahın insanlarla konuşma yollarından birisi de ayette (Şûrâ 42/51) belirtildiği üzere “perde arkasından” konuşmaktır. Ayette geçen “جَبَابٌ” kelimesi her ne kadar perde ve örtü gibi anlamlara gelse de kelime kök itibarıyla “bir amaca ulaşmaktan engellemek, mâni olmak”³⁷ anlamına gelmektedir. Bu konuşmanın örneği olarak Kur’ân’da Hz. Musa’nın Allah(c.c.)’la konuşması örnek verilmektedir. Hz. Musa Allah(c.c.)’ı görmeksizin sözünü işitmiştir. “...Oraya gelince, kutlu yerdeki vadinin sağ yanındaki ağaç cihetinden: "Ey Musa! Şüphesiz Ben, Alemlerin Rabbi olan Allah'ım" diye seslenildi.”³⁸

Bu ayette Hz. Musa’ya seslenen Allâh(c.c.)’dır. Ayette mütekellim olan ağaç değil Cenâb-ı Haktır. Hz. Musa yüce Allâh’tan hakiki manada bir söz işitmiştir. Kuşeyri(ö. 465/1072) bu ayet hakkında şöyle demiştir: Bu gecede Hz. Musa’nın Allah’ı işittiği hususunda icmâ oluşmuştur. Taftazani (m.1390) ise “Hucetü’l-islâm(ö.505/1111) tıpkı ahirette Allahın zatı kemmiyetsiz ve keyfiyetsiz görüleceği gibi Hz. Musa’nın Allahın ezeli kelimini sessiz ve harfsiz bir şekilde işittiği görüşünü benimsemiştir”³⁹ demiştir. Yukarıdaki ayetten ve hakkında yapılan yorumlardan da anlaşılacağı üzere Allah(c.c.) keyfiyeti meçhul ve insanoğlunun konuşma üsluplarından âri bir tarzda Hz. Musa ile konuşmuştur. Allahın Hz. Musa ile konuşmasını ihtiva eden ayetleri okurken Cenab-ı Hakkın “فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ” olduğunu, dilediğini istediği anda ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yapabileceğini göz önüne bulundurmalıyız. Aksi takdirde konuşma hususunu anlamakta güçlük çekebiliriz. Ayette dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da perde ve örtü metaforunun Allah için değil insan için söz konusu olduğudur. Yani perde, insanoğlunun dünyada Allah’ı göremeyeceğini ifade etmektedir⁴⁰.

1.5.3. Elçi Göndererek

Allah(c.c.) insanlarla konuşma yollarından üçüncüsü “elçi gönderme” suretiyle olanıdır. Ayette geçen “رَسُولٌ” kelimesinin kullanıldığı manalar şunlardır: Gerek dini gerekse dünyevi işlerde birisini herhangi bir emirle ve mesajla göndermek demektir⁴¹.

Ayette geçen “elçi” kelimesi K. Kerimde hem vahiy meleği anlamında hem de peygamber manasında kullanılmıştır. Yani Allah(c.c.)’ın elçi gönderme suretiyle insanlarla

³⁷ el-Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s.s.108.

³⁸ Kasas 28/30

³⁹ Burhanüddin İbrahim el-Bikâi, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyeti ve's-suver*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c. 1, s. 278.

⁴⁰ el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l Kur'an*, c. 1v, s. 352.

⁴¹ Hasan İzzeddin Cemal, *Mu'cemün ve tefsirun lügaviyyün li kelimêti'l-Kur'ân*, el-Heyetü'l-Mısriyye, Riyad, 2003, c. 11, s. 194.

konusması metodu hem meleğin vahiy getirmesini hem de gönderdiği peygamberlerin kavimlerini ıslah etmesini onlara Yaratıcının emir ve yasaklarını bildirmesini içermektedir⁴².

Bu ayet bütünüyle Allah(c.c.)'ın mahlukatla iletişime geçme şekillerini ihtiva etmektedir. Yüce Allah bir insanla konuşacağı zaman bu üç yoldan birisini kullanmıştır. Söz konusu olan üç şekli de teker teker ele almaya çalıştık. Netice itibariyle ayet hakkında şunları söyleyebiliriz: Ayette iki mecazi konuşma (vahiy ve elçi gönderme) bir de hakiki konuşma (perde arkasından konuşma) şekli bulunmaktadır. Bu iki konuşma çeşidinden zannımızca en çok üzerinde durulan (zihinlerdeki soru işaretlerini gidermek için) Allahın perde arkasından konuşmasıdır. Perde arkasından konuşma hususunda şu bilgiyi idrak edebilirsek soru işaretlerinin giderileceğini düşünmekteyiz: Yüce Allah bütün bir kâinatı yoktan yaratmıştır. Yarattığı kâinat'a kimi zaman da mucize diye adlandırdığımız harikulade müdahalelerde bulunmuştur. Bu dokunuşlar Onun uluhiyetine işaret etmektedir. İşte Hz. Musa ile konuşması da böyle bir harikuladelik örneğidir. Ezcümle Allah(c.c.) Hz. Musa ile bizim mahiyetine vâkıf olamayacağımız ve alışık olmadığımız bir şekilde konuşmuştur.

Dikkatleri çeken bir nokta Allahın insanlarla iletişime geçmede tek bir yol değil de birden fazla yollar kullanmasıdır. Eğer murad-ı ilahi tek bir yol şeklinde tecelli etseydi, sadece o yöntem kullanılacaktı ve sünnet-i ilahi olacaktı. Ancak Yüce Allah birden fazla yol kullanmayı murad etmiştir. Bu durum bizlere şu mesajı vermektedir: Muhatabınızla iletişim kurarken farklı metotlar kullanın ki kuracağınız iletişim sağlıklı ve kuvvetli bir temele dayansın. Bu bilginin lüzumu özellikle farklı mizaçlara sahip insanlarla ilişki kurulurken daha iyi anlaşılmaktadır.

Bakara suresi daha önce de belirttiğimiz üzere Medeni bir suredir ve Medeni surelerin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Medine döneminde farklı inanç gruplarıyla temasa geçilmiş, haliyle de bu inanç gruplarına müntesip insanlar hakkında ayetler nâzil olmuştur. Bakara suresi, Allah(c.c.) ile farklı inançlara mensup insanlar arasında geçen konuşmaları bolca ihtiva etmektedir. Şimdi sırasıyla bunları görelim.

⁴² Muhammed et-Tahir ibn-i Âşur, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, ts. , c. xxiv, s. 141.

İKİNCİ BÖLÜM

BAKARA SURESİNDEKİ KARŞILIKLI KONUŞMALARIN TAHLİLİ

2.1. Allah Teâlâ İle Müminler Arasında Geçen Konuşmalar

Bu başlık ile kast ettiğimiz Yüce Allahın hatip, inananların ise muhatap olduğu ayetlerde geçen konuşmalardır. Allah-ü Teâlâ müminlere hitap ederken, onlara emir ve nehiyler tevdi ederken hangi üsluplarla hitapta bulunduğu araştırması yapılacaktır. Yüce Allah Bakara suresinde çeşitli konularda inananlara hitapta bulunmuştur. Bu hitaplar genellikle “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” nidasıyla başlamaktadır. Allah'tan inananlara yönelik konuşmalarda muhakkak bir yönlendirme ve hakka ve hakikate işaret etme vardır. Bu gerçeği Abdullah b. Mes'ud (ö.32/652) şöyle dile getiriyor: “Her ne zaman “ Ey iman edenler” nidasını duyarsan hemen ona kulak kesil, dikkatle dinle. Çünkü onda ya emredilen bir hayır veya yasaklanan bir şer vardır”⁴³. Bakara suresi Medeni surelerin özeti niteliğini taşımaktadır. Muamelata dair konular ise Medeni surelerin karakteristik özelliğidir. Allah(c.c.) bu alana dair açıklamaların birçoğunu da bu surede yapmıştır. Aynı zamanda farklı inanç guruplarıyla ilişkilere dair açıklamaları da yine bu surede yapmıştır. İlk olarak Allahın müminlerle kurduğu iletişim ele alınmaya çalışılacaktır. Bu iletişimin söz konusu olduğu ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا

“Ey inananlar! Peygamber'e, "Bizi de dinle" (raina; kötü anlama gelebilecek söz) demeyin, "Bizi gözet" (unzurna) deyin ve dinleyin, inkâr edenlere elem verici azab vardır”⁴⁴.

Bu ayet “ Ey iman edenler” nidasıyla müminleri muhatap almaktadır. Ayetin sebeb-i nüzulü olarak kaynaklarda şu hadise zikredilmektedir: Ashab (r.a.) Hz. Peygamber inen vahyi kendilerine bildirirken bizi gözet anlamına gelen “رَاعِنَا” kelimesini kullanıyorlardı. Müminler bu kavramı gayet safi ve halis bir niyetle, “Ey Allah rasülü söylediklerini anlayıncaya kadar bize müsaade et” anlamında kullanmışlardır. Ancak söz konusu kelime Yahudilerin dilinde kötü bir anlam taşımakta ve “Dinle, ey dinleyemez olsasica” gibi bir anlama gelmektedir. Yahudiler bu kelimeyi müminlerin ağzından duyunca Hz. Peygamberle açıktan dalga geçmeye başlamışlardır. “Niye bu kelimeyi kullanıyorsunuz” diye Yahudilere sorulunca “ Siz de peygamberinize karşı aynı kelimeyi kullanmıyor musunuz?” cevabını vermişler. Bunun üzerine Allah(c.c.) bu kelimenin değiştirilmesini ve yerine aynı anlama gelen başka bir

⁴³ el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l Kur'an*, c. 11, s. 459.

⁴⁴ Bakara 2/104.

ifadenin kullanılmasını emretmiştir⁴⁵. Bu ayet Hz. Peygamber ve sahabe özelinde iletişim hakkında tüm zamanların inananlarına şu önemli mesajları vermektedir:

1) Yüce Allah müminlere seslenirken “ Ey iman edenler hitabını kullanmıştır. Bu şekilde sesleniş Allahın inananları azaptan ve korkudan emin kılacağına işaret etmektedir. Aynı zamanda mümin ismi bir insana verilebilecek en güzel isimdir. Yüce Allah hitabına bu isimle başlayarak müminleri onore etmiş ve onların dikkatini sözün devamına çekmiştir. Bu şekilde sözlü iletişim kurarken söze muhatabın hoşuna gidecek isim ve sıfatlarla başlamak iletişimin selameti açısından önem arz etmektedir⁴⁶.

2) Konuşurken yanlış anlaşılabilir ve başka manaya gelme ihtimali olan lafızlardan ve kavramlardan uzak durulmalıdır. Söz konusu ayette geçen “رَاعِنَا” ifadesi “Bizi gözet” anlamına geldiği gibi hakaret ve tahkir içerikli anlamlara da gelmektedir. Bu ifadenin Hz. Peygambere yönelik olarak kullanılması özellikle art niyetli kimselerin eline koz vermekte ve bunu dalga geçmek için vesile olarak kullanmaktadırlar. Yanlış anlaşılmaya müsait ifadelerin iletişim sürecine dâhil edilmesi her iki tarafın da birbirini yanlış anlamasına sebep olabilir. Yanlış anlamamanın neticesi olarak da iletişim akamete uğrayabilir⁴⁷.

3) İletişim esnasında tarafların birbirlerine saygı ve hürmet çerçevesinde muamelede bulunması gerekmektedir. Kullanılan lafızlar ve ifadeler kaba, sert ve galiz olmamalı, muhatapta kırgınlık oluşturacak mahiyette olmamalıdır. “رَاعِنَا” ifadesi “انظُرْنَا” ifadesine göre kaba ve serttir. Bu husus iletişimin devam etmesi için büyük önem taşımaktadır. Çünkü birçok iletişim her iki tarafın da samimi ve özverili olmasına rağmen sırf kullanılan sözcüklerin kaba olmasından dolayı akamete uğramaktadır ve çoğu zaman da köprüler yıkılmaktadır. Anlatılmak istenilen manayı sözcükler ve lafızlar taşır. Yani anlam sözcüklerin içinde mündemiçtir. Seçilen sözcükler her ne kadar verilmek istenilen mesajı taşıyorsa da eğer kaba ve yakışıksızsa meramı anlatmakta işlevsiz kalmaktadır. Kullanılan sözcüklerin kaba ve galiz olması kişilerin üslubuna da sirayet edebilmektedir. Sert üsluplu kimseler ise başkalarıyla iletişim kurabilmede çoğu zaman zorluk yaşamaktadır. Hâlbuki yumuşak bir kelimenin karşısında en katı kalbin bile eriyebilme ihtimali vardır. Allah(c.c.)’ın Hz. Musa’ya yönelik şu emrinde de aynı hikmet vardır:

”قُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى“

“Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar”⁴⁸.

⁴⁵ el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s.139,

⁴⁶ Abdurrahman b. Nâsır b. Abdullah es-Sa’dî, *el-Kavâidü'l-husên li tefsiri'l-Kur'ân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, s. 27.

⁴⁷ Fahrettin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. III, s.242.

⁴⁸ Taha 20/44.

Karşımızdaki hiçbir kimse Firavundan daha katı kalpli değildir. Hiçbirimiz de Hz. Musa'dan daha şerefli ve haysiyetli değilizdir. O halde muhatap kim olursa olsun yumuşak söz söyleme ve teenni elden bırakılmamalıdır.

4) İletişimde kibir ve gurur gibi kötü hasletlerin minimum seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Yüce Allahın “رَاعِنَا” ifadesinin değiştirilmesini emretmesindeki hikmetlerden bir tanesi de budur. Söz konusu ifadede kibir havası bulunmaktadır. “ Sen bizi gözet biz de seni gözetelim” gibi bir manayı barındırmaktadır. Sağlıklı bir iletişimde her iki tarafın da birbirine yakın bir düzlemde olması gerekmektedir. Aksi takdirde taraflardan birisi üst perdeden konuşur ve iletişimi fesada uğratar⁴⁹. Söz konusu bu durum Allah ile canlılar arasında değil canlıların kendi aralarında geçerlidir.

5) “انظُرْنَا” ifadesinde şu manalar yatmaktadır: İlk olarak mananın iyi anlaşılması için bekleme isteği ve süre talebi bulundurmaktadır. Allah(c.c.) müminlere manayı iyi anlamaları için Hz. Peygamberden süre istemelerini emretmektedir. Diğeri ise “ Bize bak” anlamıdır. Yani sahabe Hz. Peygamberden kendilerine gelen vahiyleri tebliğ ederken yüzlerine bakmasını talep etmektedir. Şu bir gerçek ki iletişim esnasında tarafların birbirlerinin gözlerine bakarak beyanda bulunmaları hem mananın hem de duyguların karşı tarafa aktarılmasında çok büyük işlev görmektedir. Hz. Peygamber de bu iletişim ilkesini çevresiyle iletişim kurarken sıklıkla kullanmıştır. Muhataba değer verdiğini her fırsatta ona hissettiren Hz. Peygamber bir kişiyle konuşurken vücudunun tamamıyla ona yönelmiş ve gözlerinin içine bakmıştır⁵⁰. Özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı mekânlar olan okullarda öğretmenler talebelerinin gözlerinin içine bakarak ders anlatırlarsa hem talebelerin konuyu daha iyi anlamaları hem de öğretmenle aralarında ülfetin meydana gelmesi mümkün olur. Kur’ân-ı Kerimin öngördüğü iletişim donuk, statik ve samimiyetten uzak değil bilakis sıcak, samimi ve özverilidir. Belki de çalışmamızdan çıkarılabilecek en önemli hususlardan birisi de budur. Kur’ân-ı Kerimde gerek Allahın insanlarla kurduğu iletişimde gerekse insanların birbirleriyle kurmuş olduğu iletişimde bu hususiyet rahatlıkla gözlemlenebilir.

6) Sağlıklı iletişimin olmazsa olmaz diğeri bir özelliği ise “ etkin dinleme” faktörüdür. Yüce Allah “وَأَسْمَعُوا” emrinde zımnen şunları söylemektedir: Allah Rasûlünü güzelce dinleyiniz. O size bir şey söylerken kulak kesilin, zihinlerinizi Onun söylediklerine odaklayın⁵¹. İletişim kurabilmek ve istenilen sonuçları elde edebilmek için tarafların birbirlerini mutlaka dinlemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde birbirlerinin talep ve isteklerini bilmeyen gürültü yığınları ortaya çıkacak, bu da kaos doğuracaktır. Böyle bir ortamda ise ne

⁴⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. III, s. 240.

⁵⁰ Bk. Ebu İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizî, *eş-Şemâil Muhammediyye*, Dâru'l-hadîs, Beyrut, 1988, s. 165.

⁵¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. III, s. 241-242.

iletişim ne eğitim ne de doğru bilginin temin edilebilmesi mümkün olabilir. Dinlemenin ilk aşaması işitmektir. Ancak işitmek ile dinlemek aynı şeyler değildir. Bu ikisi birbirine karıştırılmamalıdır. Bir kişinin söylenenleri duyması onları dinlediği anlamına gelmez. Bu manada duymak pasif, dinlemek ise aktif ve bilinçli bir eylemdir.

İletişim sürecinde karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini, onun dünyayı algılama biçimini anlayabilmek için onu dinlemek gerekir. İnsanları tanımada ve olayların künhüne vâkıf olmada en temel öge onları etkili bir şekilde dinlemektir. Aynı zamanda muhatabını aktif bir şekilde dinleyen birisi ona şu mesajı vermektedir: Ben senin duygu, düşünce ve söylediklerine değer veriyorum. Pekâlâ Yüce Allahın emri olan ve iletişimin temel unsurlarından birisi olan “ etkili dinleme” olgusu için nelere dikkat edilmelidir, şimdi onları görelim:

- a- Dinleyici, bütün dikkatini ve ilgisini konuşmacıya ve konuşma anına vermelidir.
- b- Dinleyici, konuşmacının sözünü kesmemelidir.
- c- Dinleyici, öncelikle konuşmacının söylediklerini duymalı, konuşmacıyı duymadığı takdirde, sesini yükseltmesini rica etmelidir.
- d- Dinleyici, konuşmacının söyleyeceği şeyler hakkında tahminlerde bulunmamalıdır.
- e- Dinleyici, farklı düşünüyor olsa bile, konuşmacıyı sonuna kadar dinlemeli ve sözünü kesmemelidir.
- f- Dinleyici, içeriği eleştiren, olumsuz noktaları vurgulayan konuşma tarzından kaçınmalı ve mesajların altında yatan gerçek manalara ulaşmaya çalışmalıdır.

Kısacası etkili dinleme faaliyetinde konuşmacıya ve onun anlattıklarına ilgi göstermek, onu anlamaya çalışmak ve bunu ona hissettirmek gibi noktalar ön plana çıkmaktadır⁵².

7) Müminler gerek kendileriyle aynı düşünceye sahip, gerekse farklı düşünen insanlarla iletişim kurarken sözün en güzelini söylemeye gayret etmeli, kötü anlama gelebilecek ifadelerden ve tutumlardan kaçınmalıdır.

8) Sağlıklı bir iletişim kurmak için muhatabın dilini bilmek gerekmektedir⁵³. Konuşulan dil taraflardan birinin anlamadığı bir dil olursa böyle bir ortamda iletişim söz konusu olamaz. Taraflar birbirlerinin düşüncelerini anlayabilmek ve asıl maksatlarını kestirebilmek için dile ihtiyaç duyarlar. Mevzubahis olan ayette Allah(c.c.) müminlerden bir lafzı kullanmamalarını onun yerine aynı anlama gelen başka bir kelimeyi kullanmalarını emretmektedir. Nedeni ise ilk lafzın Yahudilerin dilinde kötü bir manaya gelmesidir. Eğer müminlerin içerisinde Yahudilerin dilini bilen kimseler olmasaydı Yahudiler alenen Allah

⁵² Zeynep Cihangir, *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Ed. Âlim Kaya, s. 97.

⁵³ el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l Kur'an*, c. II, s. 293.

Rasülü ile alay etmeye devam edeceklerdi ve müminler bundan gayr-i ihtiyari olarak bir sıkıntı duymayacaklardı. Çünkü Yahudilerin dilini bilmediklerinden dolayı lafzın manasına da vakıf olamayacaklardı.

9) Hz. Peygamber (a.s.) ile iletişim kurarken kullanılan lafızların ve takınılan üslubun ince ve nahif olmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygambere saygı asr-ı saadet döneminde Onun sesinin üzerine sesi yükseltmemek⁵⁴ olarak tezahür etmekteyken, bugün ise Onun sünnetine ittiba ve hadislerine itibar etme şeklinde kendisini göstermektedir. Peygamberlerin varisleri olan âlimlere ve hocalara da aynı saygıyı göstermek gerekmektedir. Bu insanlar geceler boyu göz nuru dökerek elde ettikleri ilim ve irfan hasıllarını diğer insanlarla paylaşarak onların hayatlarının da aydınlanmalarına vesile olmaktadır. Çoğu zaman da karşılığında ücret talep etmemektedirler. Belki de bu en büyük diğergamlık ve hasbilik örneğidir. İşte bu sebepten âlimlerle iletişim kurarken takınılan üsluba son derece dikkat edilmelidir.

11) Söz konusu ayet Nisa suresindeki şu ayetle benzer yönler ihtiva etmektedir:

مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لِيَا بَالْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۴۵

*"Yahudilerden, sözleri yerlerinden değiştirip: "İşittik ve karşı geldik, kulak vermeyerek dinle" ve dillerini eğip bükerek ve dini yererek: "Bizi de dinle" diyenler vardır. Şayet: "İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı, onlar için daha iyi daha doğru olurdu. İşte Allah inkarları yüzünden onlara lanet etmiştir. Onların ancak pek azı inanır."*⁵⁵

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere iletişime başlarken iki taraf da samimi niyet taşımalıdır. Eğer taraflardan birisinin maksadı muhatabıyla iletişime geçmek değil de, onunla dalga geçmek ve onu küçük düşürmeye çalışmak olursa ortada iletişim adına hiçbir şey olmaz. Durum böyle olunca, yani amaç iletişim değil de kavgaya etmek ve niza çıkarmak olursa, artık kelimeler tahrif edilmeye, diller eğilip bükülmeye başlanır ve sağlıklı iletişimin temeli olan karşılıklı anlayış ortadan kaybolur. Netice itibarıyla iletişim kurulamamış olur. Bu başlık altında surede ele aldığımız diğer bir ayet ise şudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ۝

*"Ey İnananlar! Sabır ve namazla yardım dileyin. Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir. Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz. Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenleri müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz" derler. Rablerinin mağfired ve rahmeti onlarıdır. O'nun yolunda olanlar da onlardır"*⁵⁶.

⁵⁴ Hucurat 49/2.

⁵⁵ Nisa 4/46.

⁵⁶ Bakara 2/153.

Yukarıdaki ayet inananlara yönelik bir takım emir ve tavsiyeleri ihtiva etmektedir. Söz konusu ayet, gerek kullanılan lafızlar gerekse mana örgüsü açısından Kur'ân-ı Kerim'in iletişim üslubu hususunda önemli bilgiler sunmaktadır. Yüce Allahın insanlarla iletişim kurarken kullanmış olduğu yöntemler müfessirler tarafından müstakil birer ilim dalı olarak ele alınmış ve ayrı bir isimle şöhrat bulmuşlardır. Bu ayeti iletişim hususları açısından analiz ederken yeri geldikçe bu ilim dallarına müracaat edeceğiz.

Ayet sabır, ölüm, şehitlik ve korku gibi soyut konuları içermektedir. İnsanların idrak kapasiteleri farklı olduğundan dolayı bazı insanlar bu tür soyut konuları kavramakta zorluk çekmekte ve sağlıklı bir iletişim kuramamaktadır. Haliyle Kur'ân-ı Kerim soyut kavramları ve konuları somutlaştıracak yöntemler kullanmak suretiyle iletişimin önündeki önemli bir engeli bertaraf etmiştir.

Kur'an, insanlara kendisi üzerinde düşünmeyi, akıl etmeyi emrederken, anlama gayreti içerisine girmelerini öğütlerken bizzat kendisinin anlaşılmayı ve iletişimi zorlaştırması muhal bir durumdur. Kur'ân-ı Kerim tüm insanları muhatap kabul etmektedir. Bu yönüyle evrensel bir kitap olan Kur'ân-ı Kerimin mesajı çağlar üstüdür. Farklı mizaç ve karakterlere sahip olan insanoğlunun algı ve idrak kapasitesi de çeşitlilik arz etmektedir. Sürekli ilimle meşgul olan, okuduğu kitaplarla ve yapmış olduğu mütalaalarla ufku genişleten bir insanla, ömrü boyunca bir tek bilgi kırıntısının üzerinde bile akıl yürütmeyen veya bu imkânı bulamayan bir insanın algı düzeyleri bir değildir. Yahut tüm mesaisini hayır ve gönül işlerine hasreden bir kişiyle, menfaatperestliği hayatının şiarı edinmiş bir kişinin manevi ve ruhi tekâmülü aynı değildir.

Söz konusu ayetin sebab-i nüzulü olarak şu olay zikredilmektedir: İnsanlar Uhud savaşında şehit olanlar için “ Onlar öldü, dünyalık nasipleri tükendi.” demişlerdir. Bunun üzerine Allah-ü Teala bu ayeti inzal eylemiştir⁵⁷.

Yüce Allahın inananlara yönelik bu hitabından iletişim eksenli olarak çıkardığımız ince noktalar şunlardır:

1) İletişim esnasında muhataba verilmek istenen mesajı gerekçelendirmek, sebeplerini ortaya koymak. Dile getirilen düşünceleri sebepleriyle ortaya koymak, sebeplendirmek özellikle münazara gibi karşı tarafı ikna etmeye dayalı olan iletişim ortamlarında büyük bir önem ifade etmektedir. Söylemek istenilenlerin sebepleri kusursuz bir şekilde ifade edilirse muhatabın zihnindeki soru işaretleri de izale edilmiş olur. Böylece sözün muhatabı, mesajın muhtevasını değerlendirme imkânına sahip olur. Netice itibariyle ya kalbi mutmain olur kabul eder veya aklına ve kalbine tam olarak yerleşmez ve reddeder. Söz konusu ayette Allahtan

⁵⁷ el-Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s.152

namaz ve sabırla yardım dilenmesi gerektiği ve Allah-ü Teâlâ'nın sabredenlerle beraber olduğu ifade edilmektedir. Ayette geçen “إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ” ifadesi “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا” ifadesinin sebep kısmıdır. Buna taliliye cümlesi denmektedir. Yani sebep bildirmektedir. Ayet şöyle bir mana ifade etmektedir: Ey iman edenler! Namaz ve sabırla yardım isteyin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir⁵⁸.

2) İletişim sırasında muhataba anlatılmak istenilen konuyla ilgili ön sunumlar yapmak ve hazırlayıcı mahiyette bilgiler arz etmek konunun anlaşılması açısından son derece önemlidir. Karşı tarafa esas konunun anlaşılmasına yardımcı olacak mukaddimeler sunmak, muhatabın konuyu anlamasına ve sağlıklı bir iletişimin kurulmasına vesile olmaktadır. Bu sebepten bir müellif, yazmış olduğu kitabın muhatabı olan okuyucuyu, kitabın muhtevası hakkında bilgi sahibi kılmak için mukaddime veya önsöz kaleme almaktadır. Mevzu bahis olan ayette Allah-ü Teâlâ insanların bir takım hadiselerle imtihana çekileceğini haber vermeden önce sabırla ilgili açıklama yapmıştır. Yüce Allah ilk olarak sabrı ve sabredenleri ele almış daha sonra sabır gerektiren olayları zikretmiştir. Hz. Peygamber de aynı şekilde konuşmaya başlamadan önce mukaddime olarak Allah-ü Teâlâ'ya hamd etmiş ve daha sonra konuyu anlatmaya başlamıştır. Allah Râsûlünün bu uygulaması aynı hususa işaret etmektedir. Aşağıda anlatılan hadisede bu husus mümtaz bir şekilde müşahade edilmektedir:

Hiz. Peygamberin ashabından adı Ebu Talha olan bir zat vardı. Bu zatın Ümmü Selim isminde sâlih ve imanlı bir eşi vardı. Aynı zamanda bu çiftin ölmek üzere olan çocukları bulunmaktaydı. Çocuk vefat ettiği sırada evin beyi dışarıdaydı. Ümmü Selim ciğerparelerinin ölüm haberini eşine nasıl söyleyeceğini düşünmeye başladı. Hemen vefat etmiş olan çocuğunun üzerine bir örtü örttü ve evin diğer odasına taşıdı. Ebu Talha eve gelince çocuğunun durumunu merak edip halini sordu. Ümmü Selim de istirahatla olduğu cevabını verdi. Ebu Talha evladının durumunun iyiye gittiğini düşünerek sevindi ve beraberce akşam yemeğini yediler. Yemekten sonra da geceleyin birlikte oldular. Sabah olunca Ümmü Selim eşinden önce davranarak şu şekilde sözler söyledi: Ey Ebu Talha! Birisi sana bir emanet verse ve daha sonra gelip senden emanetini istese verir misin? Ebu Talha “Tabi ki veririm” dedi. Ümmü Selim şöyle devam etti: “ Allah-ü Teâlâ bize birkaç yıl önce bir emanet vermişti, dün onu geri aldı. Rahatsız oldun mu?” Ebu Talha durumu anladı ve şöyle karşılık verdi: “ Neden rahatsız olayım.”

⁵⁸ Mehmed Ebu's-Suûd el-İmâdî, *İrşâdû aklî's-selîm ilâ mezâyî'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Mektebetü's-Saâde, Riyad, ts. , c. 1, s. 286.

Ebu Talha hemen gusül abdesti alıp mescide Hz. Peygamberin yanına gitti. Durumu Ona anlattı. Hz. Peygamber “ Mubarek olsun dünkü geceniz” karşılığını verdi. Ümmü Selim o gecedan hamile kaldı ve bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Çift çocuklarının adını Hz. Peygamberin onayıyla Abdullah koydu. Abdullah’ın çocuklarından çok sayıda âlim ve zâhid ortaya çıktı⁵⁹.

Ümmü Selim’in ferasetli tavrı, haberi vermeden önceki ön hazırlık kabilinden söyledikleri olası bir felaketi engellemiş ve güzelliğe vesile olmuştur. İletişim esnasında, esas konuya değinmeden önce ön bilgiler vermek muhatabın konuyu anlamasına yardımcı olmakta ve sağlıklı bir iletişimin kurulmasına ön ayak olmaktadır.

3) Kur’ân-ı Kerim’in iletişim üslubunu anlayabilmek için üzerinde durulması gereken ilimlerden birisi “ Siyak ve sibak ilmi”dir.Siyâk, sözlükte sâka - yesûku - sevkan ve siyâkan fiilinden gelen fi’âl vezninde bir mastar olup göndermek, sürmek, sevk etmek, salmak gibi anlamlara gelmektedir⁶⁰. Siyâk kavramı istilâhî olarak “sözün gelişi, ifade tarzı, üslup, tarz, anlatım biçimi” gibi mânalarda kullanıldığı gibi, bir terkip olarak siyâku’l- kelâm da “sözün gelişi, sevk edilişi” anlamına gelmektedir⁶¹.

Genel olarak siyâk, bir sözün kullanılmasını gerekli kılan ya da bu söze uygun düşen ortam anlamında kullanılmaktadır.

Sibâk, sözlükte sebeka-yesbiku/yesbeku-sebkan ve sibâkan kökünden fi’âl vezninde bir mastar olup “yarışta, savaşta, ilimde, müslüman olmada, kısaca hemen her alanda ilk, öncü ve birinci olmak” anlamına gelir. Bu kökten gelen kelimeler genelde bütün türevlerinde öne geçmek, tekaddüm etmek gibi anlamları ifade etmektedirler.

Sibâk kavramı istilâhî olarak, “bir şeyin geçmişi, öncesi, üst tarafı, başlangıcı, dil açısından bir ifadenin öncesi, yukarı” gibi mânalarda kullanıldığı gibi; bir terkip olarak sibâku’l- kelâm, “sözün baş tarafı ile olan bağlantısı, sözün evvelinden, öncesinden gelen mâna, evveliyet” karşılığı olarak kullanılır. Buna göre sibâk kavramının istilâhî anlamı, büyük ölçüde lügat anlamını korumuş olmaktadır.⁶²

Genel olarak siyâk ve sibâk kavramlarıyla, bir sözün önceki kısmı (evveliyatı) ve sonraki kısmı kastedilmektedir. Bu kavramlar Türkçe’de “bağlam” kelimesiyle ifade edilebilir. Herhangi bir konuyu, kelamı ve yazıyı anlamak için o konunun geçtiği yeri baştan sona okumak veya dinlemek gerekmektedir. Aksi takdirde konu bağlamından koparılır ve yanlış anlaşılmaya müsait hale gelir. Kur’ân’ın insanlarla kurmuş olduğu iletişimi

⁵⁹ Mustafa b. el-Adevi, *Edebü’l-’d-tehâtab*, Darü’l-Endelüs el-Hadrâ, Mısır, 1999, s. 64.

⁶⁰ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 249.

⁶¹ Mustafa Ünver, “Tefsirin Temel Bir İlkesi Olarak Siyaka Riayet -Elmalılı Tefsiri Örneği-”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1, 1, 2017, s. 83.

⁶² Ünver, “Tefsirin Temel Bir İlkesi Olarak Siyaka Riayet”, s. 84.

anlayabilmek ve Allah Teâlânın lafızlara yüklemiş olduğu derin manaları idrak edebilmek için bu ilim dalı büyük önem ifade etmektedir. Bir ayeti bağlamından kopartıp tek başına ele almak büyük oranda o ayeti yanlış anlamak demektir. Böylesi bir uğraşı içerisine girmek, yani Kur’ânî bağlamı hesaba katmadan Kur’ânı anlamaya çalışmak trajikomik durumlara kapı aralamaktadır. Eğer maksat Kur’ân ile doğru bir iletişim kurmak ise bu ilim dalını(siyâk - sibâk) asla bir kenara atamayız.

Ön hazırlık mahiyetinde vermiş olduğumuz bu bilgilerden sonra siyâk ve sibâk’ın önemini söz konusu ayette görmeye çalışalım. Üzerinde durduğumuz ayetin öncesinde Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

“فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ”

“Artık Beni anın, Ben de sizi anayım; Bana şükredin, nankörlük etmeyin⁶³.”

Ayette göze çarpan ilk kelime “zikir” kelimesidir. Söylemek, konuşmak, hatırlamak ve anmak⁶⁴ anlamlarına gelen “zikir” kavramı çeşitli türevleriyle Kur’ân’da ve Hadislerde sıkça kullanılmaktadır. Bu ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ey müminler! Beni itaat ederek, emrettiğim şeyleri yaparak ve yasakladıklarımın uzak durarak anın ki Ben de sizi rahmetimle, mağfiretimle ve maûnetimle anayım.

Hiç kimse yoktur ki Allah’ı andığın da Allah da onu anmasın. İnanan kimse Allah’ı anarsa Allah da onu rahmetiyle anar, kâfir anarsa(nankörlük yaparsa) Allah da onu azabıyla anar.“Ben kulumun benim hakkımda yaptığı zannına göreyim. O beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ yaklaşıyorum, o bana bir zirâ yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim⁶⁵.”

Zikir kavramının irdelenmesi, hem ayetin anlaşılması hem de bir sonraki ayetle irtibatın kurulabilmesi için önem arz etmektedir. Zikir dille, kalple ve organlarla yapılabilmekte ve aşağıdaki şekillerde tezâhür etmektedir:

a) Zikir, Allahın zatı ve sıfatları hakkında düşünmektir. Böylece insan Allah hakkındaki şüphelerini gidermektedir.

b) Allahın emirleri ve yasakları üzerine düşünmektir. Kişi bu düşünce neticesinde neleri yapması gerektiği ve nelerden uzak durması gerektiği hususunda bilgi sahibi olur.

⁶³ Bakara 2/152.

⁶⁴ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 179.

⁶⁵ Muhammed b.Cerîr et-Taberi, *Câmiu ’l-beyân an te ’vili âyi ’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 1422/2001. c. II, s. 696.

c) Allah-ü Teâla'nın yarattıkları üzerine düşünmektir. Mahlukat'ın esrarını anlamaya yönelik akıl yürütmedir. İnsanoğlu mahlukat hakkında düşünce faaliyetine girdikçe ve fikir yürüttükçe şöyle bir melekeye sahip olur: Her bir varlık artık onun için Yüce Allahın azametini ve rubûbiyyetini gösteren parlak bir ayna olur. Kişi varlıklar üzerine derinlemesine baktıkça bakışlarının parıltısı Celâl âlemine yansır⁶⁶.

Yukarıda vermiş olduğumuz ayet, hadis ve açıklamalar neticesinde şunlar söylenebilir: Yüce Allah “Beni zikredin, Bana şükredin” emriyle kullarının Kendisiyle iletişime geçmesini zorunlu kılmaktadır. Zımnın şöyle buyurmaktadır: “Benimle iletişime geçin, ilişki kurun! İletişim kurmaktan yüz çevirerek nankörlük etmeyin⁶⁷.” Aynı zamanda Allah-ü Teâla, anma hadisesinin karşılıklı olduğunu belirterek sağlıklı bir iletişimin her iki tarafında birbirine yönelmesiyle mümkün olacağına vurgu yapmaktadır. Yüce Allah bir sonraki ayette ise zikrin en önemli tezâhürlerinden birisi olan namazı işaret etmiştir.

4) Kur’ân-ı Kerim’in ifade üsluplarından birisi de zıt kavramları yan yana zikretmesidir. Şüphesiz bu üslup, konunun muhatabın zihninde daha iyi yer etmesi için önemli bir rol üstlenmektedir. Şu söz bu üslubun deyimisel şeklidir: “Eşya zıddı ile kâimdir.” Bu söz herhangi bir kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için zıddını bilmeye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Zikrettiğimiz ayette Allah-ü Teâla (أَحْيَاءٌ - أَمْوَاتٌ) zıt kavramları kullanarak konunun okuyucunun zihninde daha iyi yer etmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bu üslup Kur’ân’ın tümüne şâimdir⁶⁸. Kur’ân-ı Kerim’in iletişim yöntemlerinden birisi olan bu üslup hem kelime ve kavram hem de mana ve mefhum şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yani Yüce Allah hem zıt kelimeleri hem de yeri geldiğinde zıt konuları yan yana zikretmiştir.

5) İletişime konu olan meselenin iç yüzünü iyi bilmek gerekir. İletişim esnasında tarafların, konuya derinlemesine vâkıf olması yanlış anlaşılmayı engeller, sağlam ve doğru bir zemin üzerinde ilişki kurulmasına yardımcı olur⁶⁹. İletişim’e taraf olan her bir şahsın şunu iyi bilmesi gerekir ki durum bazen görüldüğü gibi olmayabilir, konu bizim anlamış olduğumuz gibi olmayabilir. İşte böylesi bir durumda yapılması gereken konunun künhüne vâkıf olmaya çalışmak ve yanlış kanı üzerinde ısrar etmemek olmalıdır. İletişimin ortak paydası konudur. Konu detaylıca ve olduğu şekliyle anlaşılmadığı takdirde iletişimin tesis edilmesi de mümkün değildir. Söz konusu ayette bazı kimseler Uhud savaşında şehit olanlara “ölüler” demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah “işin aslı sizin bildiğiniz gibi değil, onlar diridirler. Ancak siz

⁶⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c.ıv, s. 159.

⁶⁷ Karaman vd. , *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, c. 1, s. 237.

⁶⁸ Bakara 2/264-266; Nur 24/40.

⁶⁹ Naim Dursun, *Kur’ân’a Göre Doğru Bilgi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2010, s. 285.

farkında değilsiniz” buyurmuştur. Burada şu hususa da işaret etmek yerinde olacaktır: Kur’ân kaynağı ilahi olan bir Kitap olması hasebiyle Allah-ü Teâlanın ilminin tezahür ettiği bir yapıya sahiptir. Yüce Allah’ın ilmi ise insanla kıyaslanamayacak derecede sonsuz ve sınırsızdır. Bu gerçeği nazar-ı dikkate almak, Kur’ân ile doğru bir iletişim kurmanın ön koşuludur.

6) Mezkûr ayette yüce Allah imtihan vesilesi olarak “hem mallardan eksiltmek hem de ürünlerden eksiltmek” ifadelerini kullanmıştır. İlk bakışta zihinlere “mal ve ürün aynı şey değil mi?” sorusu gelebilmektedir. Müfessirler bu soruya şöyle açıklık getirmişlerdir: “Mal” kavramı “ürün” kavramına göre daha genel bir mana ifade etmektedir. Ayette de özel olanın genel olana atfedilmesi olayı vardır⁷⁰. Bunun altında yatan hikmet aşağıda zikredilecektir.

7) İletişim sırasında önemli olan hususları zikretmekle yetinmek. Bu durum özellikle vaktin dar ve verilmek istenen mesajın daha fazla kalıcı olması arzu edilen zamanlarda ön plana çıkmaktadır. Hiç şüphesiz Kur’ân-ı Kerim için vaktin dar olması gibi bir durum asla söz konusu olamayacağından dolayı Kur’ân-ı Kerim bu metodu kalıcılığın ve etkinin daha fazla olması için kullanmıştır⁷¹. Muhatabı önem seviyesi düşük konularla boğup, asıl meseleye zaman bulamamak konunun tam ve kapsamlı bir şekilde karşı tarafa aktarılmasına mani olur. Aynı zamanda bir konu hakkında önem arz eden hususlar, daha düşük öneme sahip olanları da zımnen ihtiva etmektedir. Yani önemli olan şeylerin zikredilmesiyle birlikte önemi düşük olan hususlara da işaret edilmiş olur. Bu durum belâğatta “zıkr-î cüz irâde-î küî” olarak ifade edilir. Kur’ân-ı Kerimde bu sanatın birçok yansıması bulunmaktadır. Hûd suresinde “*Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı emreden veya mallarımızı istediğimiz gibi kullanmamızı meneden senin namazın mıdır? Sen doğrusu akli başında, yumuşak huylu birisin*” dediler⁷². ayetinde bu sanat müşahede edilmektedir. Babalarının yolunu körü körüne takip eden putperestler, Hz. Şuayb’in kendilerine karşı çıkmasını onun namazıyla ilişkilendirmişlerdir. Ancak bu ayette geçen namaz (salât) kavramının; Kur’ân okumak, namaz kılmak ve din anlamlarına geldiği görüşleri mevcuttur. Söz konusu üç görüşten en çok öne çıkanı namazın “din” anlamına geldiğini ifade eden görüştür. Çünkü Hz. Şuayb dinini yaşamaya ve anlatmaya çalışan bir rasûl idi. Namazı da duası da dini içindi. Yukarıda vermiş olduğumuz ayette namaz kavramı bir bütün olarak dini ifade etmektedir. Bu durum da söz konusu belâgat sanatına işaret etmektedir⁷³.

⁷⁰ Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir el- cami beyne fenneyi'r-rivayeti fi ilmi't-tefsir*, Mısır, 1964, c.1, s. 297.

⁷¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c.1v, s. 162.

⁷² Hûd 11/87

⁷³ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur’ân*, (çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan yay. İstanbul, 2000, s. 378

Tahlil etmeye çalıştığımız ayette Yüce Allah Kendisinden sabır ve namazla yardım talep edilmesini emretmektedir. Konuya vâkıf olabilmek için hemen şöyle bir soru sormalıyız: Neden diğer ibadetler değil de sabır ve namaz zikredilmiştir? Bu iki ibadet ne gibi hasletleri hâiz ki tek başlarına yer alsınlar? Bu sorunun cevabını Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in hadislerinden bulabilmek mümkündür. İlk olarak namazı ele alalım. Namaz Kur'ânın deyimiyle insanı kötülüklerden ve fenalıklardan koruyan bir kalkandır⁷⁴. Ruhun hastalıklarının tedavi edilmesinin, bedeninin intizama girmesinin, sabır ve vakarın, ruhi ve bedeni her sorumluluğun, dünya ve ahretle ilgili her olgunluğun düzenleyicisi olan, gerek kişisel gerekse sosyal her özelliği içine alan ve ümmet olmanın alâmet-i fârikası olan namaz, imanın amele dönüşmesinin en bariz şekli ve tüm ibadetlerin başıdır. Müminlerin miracı, zikri, Hamdi ve şükrü içine aldığından dolayı ilahi inayeti celp etmenin en önemli yoludur⁷⁵.

Kul namaz kılarken mâsivayı elinin tersiyle iter ve manevi bir mecliste Rabbiyle baş başa kalır. Bunun içindir ki kulluğun tüm belirtileri namaz içinde mündemiçtir. Nitekim Hz. Peygamber: “Namaz göz aydınlığıdır kılını⁷⁶.” buyurmuş, en büyük huzurun ve sevincin namazda hâsıl olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıda Hz. Şuayb ile alakalı verdiğimiz ayette Hz. Şuayb'ın dini ve imanı onun kılmış olduğu namazla ifade edilmiştir. Bu durum da kulluğu ifade etmede namazın ne denli bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir.

Ayette zikredilen diğer bir husus da sabırdır. Sabır tüm sorumlulukların ve ibadetlerin en büyük teminatıdır. Mümin, her türlü görevi ifa ederken ve sıkıntılara metanet gösterirken aynı zamanda mükemmel bir sabır timsali ortaya koymaktadır. Söz konusu ayette Allah-ü Teâlanın sabredenlerle beraber olduğu vurgulanmaktadır. Bu beraberlik “مع” ile ifade edilmiştir. Bu edat Arapçada birliktelik ifade etmekle birlikte çoğunlukla kendisine tâbi olunanın başına getirilir. Sabırlı olan kimse de diğer insanlara örnek teşkil ettiğinden dolayı ayette kendisine uyulan ve tâbi olunan olarak gösterilmiştir⁷⁷.

Görüldüğü gibi mezkûr ayette namaz ve sabır gibi iki önemli ibadet zikredilirken aynı zamanda diğer ibadetlere de işaret edilmiştir. Yani Yüce Allah her türlü taat ve ibadet ile Kendisinden yardım istenilmesini emretmektedir.

8) Kur'ân-ı Kerimin iletişim üsluplarından birisi de çok anlamlı kelimeler ihtiva etmesidir. Pek çok ayette birden fazla anlama gelme ihtimali bulunan kelimeler mevcuttur. Bu durum Kur'ân'ın mana derinliğinin ve zenginliğinin zeminini teşkil etmiştir. Çağlar boyunca

⁷⁴ Bk. Ankebut 29/45

⁷⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c. 1, s. 534-535

⁷⁶ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, Daru'l-Hadis, Kahire, 1416/1995, c. III, s. 128.

⁷⁷ Ebu's-Suud, *İrşâdül'l-akli's-selîm*, c. 1, s. 121.

Kur’ân hakkında birçok tefsirin yazılması ve bünyesinden farklı ilim dallarının ortaya çıkması bu Kitabın mana dünyasının ne kadar mümbit ve mütebahhir olduğuna işaret etmektedir. Her dönemde insanlar, Kur’âni kavramlardan kendi algı düzeylerine göre bir şeyler anlamışlar ve fikir üretmişlerdir. Kur’ân’ın sahip olduğu anlam zenginliği bütün çağlardaki ediplerin ve şairlerin dikkatini celp etmiş ve hayret uyandırmıştır. Nitekim bu gerçeği nüzul dönemdeki Arapçayı kullanmadaki maharetleriyle övünen Arap edip ve şairlerini aciz bırakmasında ve sükût ettirmesinde görmekteyiz⁷⁸.

Kur’ân-ı Kerimdeki çok anlamlı kavramlara “ lafz-ı müşterek” denilmektedir. Müşterek lafızla ilgili birçok yorum yapılmıştır. Abdülaziz Buhari (ö. 730/1330)’nin yapmış olduğu tanımlamaya göre “müşterek”, “ değişik anlamlardan herhangi birine veya anlamları değişik isimlerden herhangi bir isme ihtimali olan lafızlara” denir⁷⁹. Lafz-ı müşterek ifadesi Kur’ân ilimlerinden “ vüçûh” ilminin konusudur. Vücuha Arapçada vech kelimesinin çoğuludur. Vech ise sözlükte, “ Yüz, bir şeyin ön kısmı, makam, mevki, yön, benzerlik, şekil, mezhep ve bir şeyin bilinen yönü” gibi anlamlara gelmektedir⁸⁰. Vücuha kelimesinin terim anlamı ise “Bir kelimenin Kur’ân’da farklı anlamlarda kullanılması” nı ifade etmektedir.⁸¹ Bu ilmin konusu olarak Kur’ân’dan birçok kelime örnek gösterilebilir. Bu kelimeler bizim araştırma alanımıza dâhil olmadığından üzerlerinde durmayacağız. Söz konusu ayette “ Sabır ve namazla yardım talep edilmesi” emredilmektedir. Sabır ve namaz kelimeleri birden fazla anlamı hâizdir. Sabır kelimesi; “Sıkıntı anında kendini tutmak, kişinin kendisini hevâ ve hevesine uymaktan alı koyması, kahramanlık, ferahlık, konuşmamak gibi anlamlara gelmektedir. Sabır ifadesi hem Yüce Allah’ın emirlerine sarılmaya gayret etmek, hem de yasaklarından ve haramlarından ictinâb etmekte sebat göstermek anlamlarını da ihtiva etmektedir⁸². Aynı zamanda mecâzi yönü de bulunmaktadır. Bakara suresindeki “ فَمَا أَصْبَرَهُمْ ”⁸³ ayetinde sabır kelimesi mecâzi anlamda kullanılmıştır ve “ Ateşe ne kadar da cüretli, dayanıklı” anlamına sahiptir. Buradaki sabır lafzında hakiki mana kastedilmemiş, taaccüb ve şaşkınlık ifade eden mecâzi anlam kastedilmiştir⁸⁴. Üzerinde durduğumuz diğer bir kelime de “salât” kelimesidir. Salat kelimesi sözlüklerde “ dua etmek, davet etmek, arındırmak ve namaz kılmak gibi anlamlara gelmektedir⁸⁵. Kur’ân-ı Kerim’de salat kelimesi

⁷⁸ Süleyman Tülcü, “ K. Kerim’in Nüzul Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri ile Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, *I. Kur’ân Sempozyumu*, Ankara, 1994, s. 57.

⁷⁹ Alâuddin Abdülaziz b. Ahmed el-Buhari, *Keşfü’l-Esrâr an Usûli’l- Pezdevi*, Beyrut, 1994, c. I, s. 103-105.

⁸⁰ Hüseyin b. Muhammed Rağib el-İsfahâni, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1997, s. 855.

⁸¹ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1987, c. 2, s. 287.

⁸² Cemal, *Mu’cemün ve tefsirun lügaviyyün li kelimeti’l-Kur’ân*, c. II, s. 423.

⁸³ Bakara 2/175.

⁸⁴ er-Râzi, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c. v, s. 30.

⁸⁵ Rağib el -İsfahâni, el- *Müfredât*, s. 490-491.

hem dua, hem de namaz anlamında kullanılmıştır⁸⁶. Burada açıklanılması gereken şöyle bir husus var: K. Kerimdeki çok anlamlı kelimeler anlam kargaşasına ve muğlaklığa sebebiyet vermemekle birlikte bilakis mana zenginliğine vesile olmuştur. Bu sayede K. Kerim her dönemin insanına hitap etmiş ve çağlar üstü bir pozisyona sahip olmuştur.

9) K. Kerim insanlarla iletişim kurarken hangi konuları ele almaktadır? Hangi konuları insanların idrakine sunmaktadır? Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in ele aldığı konuların birçok tasnifi bulunmaktadır. Genel olarak Kur'ân-ı Kerim'in muhtevasının itikada, amele, ahlaka, tarihe ve ilme dair konulardan müteşekkil olduğu görüşü yaygındır⁸⁷. Ancak biz, üzerinde durduğumuz ayetten yola çıkarak bu konuları iki ana başlığa ayıracağız: Soyut ve somut.

K. Kerim'in konuları ele alış biçimi ve metinsel yapısı diğer kitaplardan çok bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Bu farklılık daha ilk okuyuşta nazar-ı dikkati celp etmektedir. Kur'ân-ı Kerim ihtiva ettiği konuları alt başlıklara ayırarak ve sırasıyla değil, iç içe ve girift bir şekilde ele almıştır⁸⁸. Yani beşer ürünü kitaplar için geçerli olan “ içindekiler” bölümü Kur'ân için geçerli değildir. K. Kerim'in söz konusu bu özelliği okuyucunun her daim metnin içinde kalmasını sağlamış, pasifize olmasına ve dikkatinin dağılmasına mani olmuştur⁸⁹. K. Kerim'in bu özelliğini göz ardı ederek Onunla iletişime geçmeye çalışmak, yanlış anlamalara kapı aralamakta ve K. Kerim hakkında mesnetsiz ifadeler kullanılabilmektedir. Aynı şekilde K. Kerim soyut ve somut konuları ele alırken de bahsettiğimiz üslubu takip etmiş ve soyut ve somut konuları iç içe ele almıştır. Soyut, “ Beş duyu organıyla algılayamadığımız nesneler” için kullanılan, somut ise “ Beş duyu organından birisiyle algılanan nesneleri” ifade eden bir kavramdır⁹⁰. Üzerinde durduğumuz ayette Yüce Allah soyut ve somut konuları iç içe ele almış ve insanların idrakine sunmuştur. Söz konusu ayette “ sabır, dua, şehitlik, şuur ve korku” gibi soyut kelimelerle, “mal, ürün ve eksiltme” gibi somut kavramlar hep birlikte ele alınmıştır. Soyut konular Kur'ân'ın önemli bir yekününü teşkil etmektedir.

10) Bir önceki maddede belirttiğimiz gibi soyut konular K. Kerimde hatırı sayılır derecede bulunmaktadır. Pekâlâ K. Kerim, bu konuları olduğu gibi mi sunmuş? Yoksa bir takım işlemlere tabi tutmuş mudur? İşte şimdi bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

Hiç şüphesiz, insanların idrak ve algı düzeyleri aynı değildir. Bölgeden bölgeye ve zamandan zamana farklılık arz etmektedir. Kişinin yaşı ve almış olduğu eğitim seviyesi de zihni melekelerin istidâdını tayin eden önemli sâiklerdir. Saymış olduğumuz unsurlara göre

⁸⁶ Cemal, *Mu'cemün ve tefsirun lüğaviyyün li kelimêti'l-Kur'ân*, c. 11, s. 452.

⁸⁷ Hasan Yılmaz, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Kur'ân Özel Sayısı, 2012, s. 312.

⁸⁸ Yılmaz, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, s. 305.

⁸⁹ Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları*, Nun Yay. , İstanbul, 2009, s. 34-35.

⁹⁰ <http://www.TürkDilKurumu.gov.tr> (28 Nisan 2017).

kişilerin soyut konuları anlamlandırma düzeyleri değişiklik göstermektedir. Bu konuları anlamlandırmada kısmen rahatlık yaşayanlar toplumda azınlıktadır. Yani insanların birçoğu soyut konuları gereği gibi anlamada zorluk çekmekte ve genellikle bu konuları anlama girişimine dahi koyulmamaktadır. K. Kerim ise tüm insanlara seslenen, çağlar üstü bir Kitaptır. Yani kıyamete kadar tüm insanları muhatap kabul etmektedir. K. Kerim'in en temel özelliklerinden bir tanesinin “anlaşılma” olduğu bizzat Kendisinin vurguladığı bir husustur. Aynı zamanda yukarıda belirttiğimiz gibi soyut ve gaybi konular Kur'ân'ın önemli bir yekûnünü oluşturmaktadır. Tüm bu hususlar birlikte mütalaa edildiğinde temsili anlatımın önemi ortaya çıkmaktadır.

Temsil “el-mesel” kökünden türeyen bir isimdir. Bir şeyi bir başka şeye benzetmek, bir şeyi yazı ya da başka bir yolla göz önünde duruyormuşçasına tasvir etmek demektir⁹¹. Temsil’de benzetme sanatı olduğundan dolayı şu şekilde de tanımlanmıştır; “Bir gerçeği, bir gerçeğe, ya da bir hayale benzeterek örnekleme yoluyla anlatmak⁹².”

Herhangi bir konu anlatılırken ne kadar çok duyu organına hitap ederse, anlaşılabilirlik seviyesi de o denli artar. Araştırmalar birden fazla duyu organının aktif olduğu bir öğrenme ile tek duyu organı vasıtasıyla elde edilen öğrenme arasında kalıcı olması bakımından büyük farklar olduğunu göstermektedir. Birisine herhangi bir şeyi öğretmenin en basit ve kalıcı yolu bizzat onu tattırmaktır.

Aristo, hareketin tarifini soran öğrencilerine kalkıp yürümekle cevap vermiştir⁹³. Hiç şüphesiz muhataba verilmek istenen mesaj tüm çıplaklığıyla, bilfiil uygulanarak ortaya konulduğunda ve muhatapın iliklerine kadar hissettirildiğinde konu daha iyi anlaşılacak ve özümzenecektir. Ancak ne var ki, iletişim’in paydası olan konular her zaman tüm çıplaklığıyla ortaya konulabilen somut konular olmuyor, zaman zaman idraki kısmen müşkül olan soyut konular da iletişime söz konusu olabiliyor. İşte böylesi zamanlarda muhatapın konuyu anlamada zorluk çekmemesi için soyut konu olabildiğince somutlaştırılmalıdır. Kur'ân'daki soyut konular “temsili” vasıtasıyla resmedilmektedir. Kur'ân'ın mesajını anlamada temsili'nin önemini müfessirler ve dil âlimleri şu sözlerle ortaya koymuşlardır:

Temsil vasıtasıyla manaların gizli yönleri açıklığa kavuşur, hakikatlerin üzerindeki perde aralanır. Ta ki hak olanı hak suretinde, kuruntu olanı da -her ne kadar hak gibi gözükse de -kuruntu şeklinde göresin. Temsil vasıtasıyla, anlatılan olayı görmeyen kimse sanki ona

⁹¹ Halil Altuntaş, “Kur'ân'da Temsili Anlatım”, *Diyanet Dergisi*, c. 26, 4, 1990, s. 52.

⁹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.1, s. 1244.

⁹³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim*, Mısır, 1346, c. I, s. 167.

tanıklık ediyor gibidir. Yüce Allah bu metodu hem Kur'ân'da hem de diğer kitaplarda kullanmıştır⁹⁴.

İbnü'l-Mukaffa (ö. 759/1357) “ Söz temsil şeklinde söylenirse daha açık olur, kulağa daha hoş gelir.” derken temsili anlatımın hem konunun anlaşılmasındaki rolüne, hem de söze katmış olduğu zarıflığa dikkat çekmiştir. İbrahim en- Nazzâm (230/845) “temsil'in bulunduğu sözde diğer sözlerde bulunmayan bir takım önemli hasletlerin olduğunu söylemiş ve bu özellikleri şöyle sıralamıştır:

- a) Az sözle çok anlam ifade etme,
- b) Anlamı doğru olarak ortaya koyma,
- c) Güzel bir benzetme,
- d) Kinaye sanatının varlığı. Bu ise belâğatın son noktasıdır⁹⁵.”

K. Kerim'in birçok suresinde bu metoda yer verilmiştir. Tezimizin özel sahası Bakara suresi olduğundan dolayı temsil ile ilgili örnekleri bu sureden seçeceğiz.

Yüce Allah münafıkların durumunu çok veciz bir şekilde şöyle resmetmiştir;

“مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ”

“Onlar, çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler ki, Allah ışıklarını yok edince, onları karanlıklar içinde görmez bir halde bırakmıştır⁹⁶.”

Ayet, münafıkların içine düşmüş olduğu çıkmazı ve ortaya koydukları çelişkiyi ele almaktadır. Ateş, tutuşturma, aydınlık, söndürme ve karanlık gibi metaforlarla münafıkların çelişkileri resmedilmektedir. Ayeti okuyan kimsenin zihninde, münafık gürhün aymazlıkları ve omurgasızlıkları tıpkı bir filmin kesiti gibi yahut da bir tablonun görünümü gibi canlanmakta ve yer etmektedir. Söz konusu gürh, ateş yakıp çevresini aydınlatacakken bir anda yakmış olduğu daha doğrusu yakmaya çalıştığı ateş sönüp, karanlıklar içinde kalan ve ne yapacağını bilemeyen bir kişiye benzetilmiştir. Bu kişi ateşi yakmaya ve aydınlanmaya çok yaklaşmakta lakin amacına erememektedir. Tablo, bu anlatılan olay örgüsüne sahiptir. Pekala Yüce Allah münafıkların durumunu niçin bu misal ile resmetmiş olabilir? Bu soruyu cevaplamak için öncelikle münafık kavramı neyi ifade ediyor? Onu idrak etmek gerekmektedir.

Münafık kelimesi sözlükte “inanmadığı halde kendini mümin gösteren kimse” demektir. Kelime, tarla faresinin tehlike anında kaçmak için hazırladığı çıkış noktalarının birinden girip diğerinden çıkması gibi bir kök anlama da sahiptir. Bu kök anlamdan hareketle

⁹⁴Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Darü'l-Marife, Beyrut, 2009, s. 50.

⁹⁵İbnü'l-Kayyim el-Cevzi, *el-Emsel fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Darü'l-Marife, Beyrut, 1981, s. 33.

⁹⁶Bakara 2/17.

münafiğa “dinin bir kapısından girip diğerinden çıkan çifte karakterli kişi” denmiştir⁹⁷. Münafık kelimesinin verilen anlamları ele alındığında Yüce Allahın niçin böyle bir benzetmede bulunduğu anlaşılmaktadır. Münafık dinin kapısından girmekle bir ateş yakıyor, ancak öteki kapıdan çıkmakla ve ikiyüzlülüğü ile yakmış olduğu ateşin aydınlığından faydalanamıyor ve karanlıklar içerisinde kalıyor. Bu ayette Allah-ü Teala münafıkların halet-i ruhiyelerini gözler önüne seren hissi bir tablo serdetmiştir. Söz konusu tablo, münafıkların hem bilişsel hem de zihinsel suretlerini resmetmektedir. Bu durum Kur’ân’ın insanlarla iletişime geçerken kullandığı beğeni celbeden bir metodudur. Kişilerin ruh halleri somutlaştırılırken, adeta ortada elle tutulabilir ve gözle görülebilir hissi bir tablo vardır⁹⁸.

Zemahşeri(ö. 538/1144) söz konusu ayeti yorumlarken “ temsilü’l-Kur’ân” metoduna da değinerek şunları söylemiştir; “ Araplar için misal ve nezairle uğraşmak gizli ve yabancı bir şey değildir. Bu usul sayesinde manaların derinliklerine nüfuz edilir, hakikatlerin üzerindeki perde aralanır ve zihinde tasavvur edilen sanki müşahade ediliyor gibidir. Kur’an’da bulunan misallerde düşman için azarlama, dostlar için müjde vardır. Yüce Allah bu metodu hem Kur’ân’da hem de diğer Kitaplarda kullanmıştır. İncilin surelerinden bir tanesinin ismi “ emsal” dir⁹⁹.

Bakara suresinde hem temsilü’l-Kur’ân’a hem de zıt konuların peş peşe işlenişine dair şu ayeti örnek olarak vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz:

“Ey İnananlar! Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını sarf eden kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve eza etmekle boşa çıkarmayın. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kayanın durumu gibidir, üzerine bol yağmur yağdığında onu cascavlak bırakır. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah inkar eden kimseleri doğru yola erdirmez. Allah'ın rızasını kazanmak ve kalblerini sağlamlaştırmak için mallarını sarfedenlerin durumu, yüksekçe bir tepede bulunan, bol yağmur aldığıda yemişlerini iki kat veren, bol yağmur yağmasa bile çisentisi düşen bir bahçenin durumu gibidir. Allah işlediklerinizi görür¹⁰⁰.”

Yukarıdaki ayette başa kakarak sadaka verenlerin, yaptıkları hayırların hiçbir kalıcılığı ve karşılığının olmadığı çok veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Buna karşılık sırf Allah rızasını kazanmak için, samimi bir şekilde malını infak eden kimse ise yüksekçe bir yerdeki, yağmur alan ve bereketli bir bahçeye benzetilmiş, konu muhatapların zihninde daha iyi yer etmiştir. Riya ve samimiyet... Birbirine zıt bu iki kavram bundan daha iyi bir şekilde anlatılamaz. Riyanın amelleri boşa çıkarması, samimiyetin ise bereketlendirmesi bir film gibi okuyucunun idrakine sunulmuştur.

⁹⁷ el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 506.

⁹⁸ Seyyid Kutup, *Fi zıleli 'l-Kur'ân*, Darü's-Şüruk, Kahire, 1972, c. I, s. 46.

⁹⁹ ez- Zemahşeri, *el-Keşşaf*, s. 50-51.

¹⁰⁰ Bakara 2/264-265.

Seyyid Kutup(1906/1966) bu misal hakkında şunları söylemektedir: “ Bu tasvir, dinleyiciyi şöyle bir sahneye yönlendiriyor: Ortada, üzerinde tek tük otların bittiği, ince bir toprak tabakasıyla kaplı sert bir kaya vardır. Derken ani bir yağmur bastırır ve tüm yeryüzünü olduğu gibi burasını da münbit hale getirip, yeşertmesi beklenen yağmur, tam aksine üzerindeki ince toprak parçasını da süpürerek kayayı yalın ve yalçın bir şekilde bırakır. Bu, riya ile yapılan sadakanın hiçbir kalıcılığının olmadığını tasvir etmektedir. Buna karşılık samimi bir şekilde yapılan sadaka ise şöyle betimlenmektedir: Allahın rızasını kazanmak için verilen sadakalar, güzel bir bahçeyi andırmaktadır. İlk misalde yağmur her şeyi silip götürmekteyken, ikincisinde ortalığı şenlendirip canlandırmaktadır. Birincisinde ortalığı kırıp dökten, yakıp yıkan yağmur, ikincisinde bahçeyi mamur hale getirmekte ve bol ürün elde edilmesine vesile olmaktadır. Söz konusu misallerdeki üzeri ince bir toprak tabakasıyla kaplı sert kaya; riya ve gösteriş için verilen sadakanın gizlediği taşlaşmış kalbi temsil etmektedir. Bu kaya parçasının karşısına ise canlı, renkli ve sürur bahşeden bir tepe üzerindeki güzel bahçe konulmaktadır. Bu eşsiz bir tasnif ve yerleştirme, karşılıklı örnekleme ve uyumdur¹⁰¹.

Başından beri üzerinde durduğumuz ayette de yukarıda verdiğimiz bir takım soyut kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi de “şehitlik ” kavramıdır. Ayette şehitlik makamından bahsedilmekte, üstelik şehitlerin ölmediği vurgusu yapılarak konu daha da soyut bir hal almaktadır. Zaten konuya tam anlamıyla vakıf olunamayacağı ayetin sonundaki “ farkına varamazsınız ” ibaresinden anlaşılmaktadır. Şehitlerin ölmemesi nüzul döneminden günümüze kadar zaman zaman anlaşılma sıkıntısı yaşamıştır. İşte böylesi anlarda mübelliğ ve mübeyyin vasıflarına sahip olan Hz. Peygamber, anlam kargaşasını gidermek için açıklamalarda ve izahlarda bulunmuştur. Kur’ân’ın açıklanması görevini Hz. Peygamber’e bizzat Kelam’ın sahibi olan Yüce Allah vermiştir¹⁰². Kur’ân’ın iletişim metodunu doğru anlayabilmek, Onunla sağlam bir iletişim kurabilmek için sünnetin açıklayıcılığına ihtiyaç vardır. Bu husus erken dönemden itibaren usul kitaplarında da yer etmiştir. Kurtubi (ö. 671/1273) Kur’ân ve sünnet ilişkisini şöyle açıklamıştır: “Sünnet kaynak bakımından nasıl Kur’ân’a muhtaç ise Kur’an da izah ve beyan açısından sünnet’e muhtaçtır. Yüce Allah “Biz bu Kur’an’ı sana, kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın diye indirdik.” buyurarak Hz. Peygamber’e mücmel-i beyan ve müşkil-i tefsir gibi görevler vermiştir¹⁰³.”

Üzerinde durduğumuz ayette “şehitlik” gibi soyut bir kavram Hz. Peygamber tarafından çok veciz bir şekilde tavsif edilmiş, zihinlerde bulunan veya bulunması muhtemel soru işaretleri izale edilmiştir. Allah Rasülü şehitlik makamını şöyle açıklamıştır:

¹⁰¹ Seyyid Kutup, *Kur’ân’da Edebi Tasvir*, Beka Yayıncılık, İstanbul, ts. , s. 60.

¹⁰² Bk. Nahl 16/44.

¹⁰³ Kurtubi, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, c. I, s. 15.

“Onların(şehitlerin) ruhları, birtakım yeşil kuşların kursaklarındadır. Arş’ın altında onlar için hazırlanmış olan çok kandiller vardır. Onlar cennette diledikleri yerlere uçarlar. Sonra bu kandillere gelip girerler. Rableri onlara nazar eder ve “Arzu ettiğiniz bir şey var mı?” diye sorar. Onlar da, “Neyi arzu ederiz ki, biz Cennette dilediğimiz yerlere gidebiliyoruz” derler. Rableri bu suali onlara üç defa tekrar eder. Bu defa onlar, bir cevap vermeleri gerektiğini anlayıp, “Ey Rabbimiz! Bizim ruhlarımızı cesetlerimize iade et! Senin yolunda tekrar şehit olalım” derler. Bu mümkün olmadığı ve başka bir hacetleri olmadığı görülünce terk olunurlar¹⁰⁴.”

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber soyut bir kavram olan şehitliği olabildiğince somutlaştırarak, Kur’ân’ın insanların idrakine sunduğu şehitlik olgusunun kolay bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Kur’ân’ın insanlarla iletişim kurarken kullanmış olduğu metotlardan bir tanesi de üzerinde durmaya çalıştığımız “temsil” metodudur. Konumuz gereği Bakara suresinden örneklerle bu Rabbani metodu ele almanın gayretini sarf ettik. Şimdi “temsil” metodunun Kur’ân’daki özelliklerini ve amaçlarını serd edip diğer maddeye geçeceğiz.

Kur’an-ı Kerim’de bulunan temsiller, hem muhteva hem de yapı açısından nazil olduğu dönemin cahiliye Arap temsillerinden ayrılmaktadır. Kur’ân’ın ele aldığı temsillerin özellikleri şunlardır:

a) Kur’an mesellerinde işlenen ana tema; küfrü ve şirki yıkmak, gönüllere İslam nurunu yerleştirmektir. Bu aynı zamanda mesellerin başlıca amacıdır. Ele alınan mesellerle küfür kalelerinin yıkılması, yerine iman binasının inşa edilmesi amaçlanmıştır.

b) Kur’an mesellerinde verilen örnekler yakın çevreden; herkesin malumu olan obje ve konulardan seçilmiştir. Kur’an mesellerinde ele alınan konular ve verilen örnekler, nazil olduğu dönemin insanı tarafından rahatlıkla kavranabilen; ateş, kuraklık, kaya, çorak arazi, serap ve mümbit bahçe gibi nesnelerden seçilmiştir. Bu durum muhatabın verilen mesajı etraflıca anlayıp, özümsemesine ve iletişimin sürekliliğinin teminine yardımcı olmaktadır. Özellikle soyutluk seviyesi yüksek olan konular anlatılmaya çalışılırken, bu metodun yardımıyla konu karşı tarafa rahat bir şekilde aktarılmaktadır. İletişime konu olan objeler her iki tarafın da malumu olan nesnelerden oluşursa iletişimden beklenen fayda daha üst seviyede hasıl olur. Aksi takdirde bir süre sonra bırakın istifadeyi ortada bir iletişimden dahi söz edilmez. Böylesi durumlarda tek tarafın kendi kendine konuştuğu, diğer tarafı ise dinliyormuş ve anlıyormuş gibi davrandığı bir sahne hakimdir. Bugün iletişim bilimi de bu hususu “Yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene” şeklinde maddeleştirerek iletişimin temel ilkeleri

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. el-Ezdi es-Sicistânî, *Kitâbü’s-Sünen*, el-Mektebetü’l-Mekkiye, Mekke, 1998, c. III, s. 222.

arasında kabul etmiştir¹⁰⁵. Bu madde, iletişim esnasında işlenen konuların ve verilen örneklerin yakın çevreden olmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Bir Eskimo ile iletişim kurarken hiç şüphesiz soğuk ve kar ile ilgili verdiğiniz örnekler, çöl ve serap ile ilgili verdiğiniz örneklerden daha tesirli olacak, ikinci tür örnekler Eskimo için hiçbir anlam ifade etmeyecektir.

c) Kur'an misalleri yalın olarak verilen bir fikir veya hükmün teyit edilmesini sağlar. Soyut olarak verilen bir konunun zihinlerde daha iyi yer etmesine yardımcı olur.¹⁰⁶

11) Yüce Allah söz konusu ayette “sabır” kavramını kullanmış, sabredenlerle birlikte olduğunu vurgulamıştır. Hemen peşi sıra ise sabrın ne olduğu, sabredenlerin kimler olduğu ve sabrın nasıl gerçekleşeceğini zikretmiş, sabır hakkında muğlak nokta bırakmamıştır¹⁰⁷. İletişim esnasında karşı tarafa aktarılacak istenen mesajın taşıyıcısı olan kavramların, örneklendirilerek açıklanması muhatabın aklına takılan soru işaretlerini gidermektedir. Böyle bir üslup aynı zamanda muhataba “ Ben seninle iletişim kurmayı önemsiyorum” mesajını vermektedir. Ayrıca bu başlık altında şu husus da zikredilmelidir: Kur'an-ı Kerim muhatab ile konuşurken, mesajın içeriğinde muhatabın nasıl bir tavır takınması gerektiğini bizzat kendi ağzından söylettirerek, mesajın karşı tarafta bırakacağı tesirin kuvvetini arttırmaktadır. Misal olarak ele aldığımız ayette Yüce Allah “sabır” kavramını açıkladıktan sonra, bizzat sabredenlerin ağzından şu sözü aktarıyor; "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz." Bu sözün musibet anında sabredenler tarafından söyleneceği ifade edilmektedir.

2.2. Allah Teâlâ ile İsrail Oğulları Arasında Geçen Konuşmalar

Yüce Allah Bakara suresinin muhtelif yerlerinde İsrail oğullarına hitapta bulunmuş ve onların bir takım özelliklerinden bahsetmiştir. Bu hitaplara geçmeden önce İsrail oğulları hakkında bilgi vermenin, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını düşündüğümüz için ilk olarak bu kavim hakkında bilgi vereceğiz.

Kur'an'da kırkbir yerde geçen “Benî İsrail” terkihi Hz. Yakup'un çocuklarını ve onun soyundan gelenleri, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın kavmini ve hem Hz. Peygamber dönemindeki hem de daha önceki Yahudileri ifade etmektedir. Mekke döneminde Yahudiler ile münasebet fazla olmadığından dolayı Mekkî surelerde bu kavim hakkında bilgi az miktarda bulunmakta, olan bilgilerde de Hz. Peygambere ve ashaba destek verme ve motivasyonlarını güçlendirme amaçlanmaktadır. Buna karşılık Medine döneminde ilişkiler arttığından ötürü bu kavme yönelik hitaplar da artmıştır. Kur'an'ın geneline bakıldığında

¹⁰⁵ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, 586-594.

¹⁰⁶ Altuntaş, “Kur'an'da Temsili Anlatım”, s. 65.

¹⁰⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meal-i Âlisi Ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, c. I, s. 148.

Yahudilerin İslami davet karşısındaki inatçı tutumlarının, Kur'an'ın emirlerine kulak vermemelerinin, kutsal kitapları tahrif etmelerinin ve haksız yere Peygamberleri katletmelerinin eleştirildiği görülmektedir¹⁰⁸.

Kur'an İsrail oğullarına hitap ederken daha önce verilen nimetleri hatırlatmakta ve vermiş oldukları ahde riayet etmelerini talep etmektedir. Buna mukabil İsrail oğulları, vermiş oldukları sözü unutmuşlar, Peygamberleri inkâr edip, katletmişler, Yüce Allah'ı aldatmaya cüret etmişler, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışmış ve buzağıya tapınmışlardır¹⁰⁹.

Yüce Allah, İsrail oğullarına şöyle seslenmiştir:

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ وَأَمِنُوا بِمَا أُنْزِلَتْ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın ve ahdimi yerine getirin ki Ben de yerine getireyim; yoksa benden korkun. Yanınızdaki Tevrat'ı tasdik ederek indirdiğim Kuran'a, inanın; Onu ilk inkâr edenler siz olmayın, ayetlerimi hiçbir değere karşılık değiştirmeyin ve yalnızca Benden korkun. Hakkı batıla karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekatı verin, rüku edenlerle birlikte rüku edin. Kitap'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?”¹¹⁰

Yukarıda vermiş olduğumuz, İsrail oğullarına hitabı ihtiva eden ayet Kur'an'ın iletişim üslubu hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir. Şimdi maddeler halinde bu ipuçlarına değineceğiz:

1) Yüce Allah, söz konusu ayete “Ey İsrail oğulları” nidasıyla başlamaktadır. Kur'an'da geçen her bir nida formatı kendi bünyesinde önemli manalar ihtiva ettiğinden dolayı başlı başına ayrı bir konu hüviyetine sahiptir. Zemahşeri(1075-1143)'nin Kur'an'da bulunan nidalar hakkında şu yorumunun konunun anlaşılmasında yeterli olacağını düşünüyoruz: Kur'an'da pek çok yerde farklı muhataplar için nidalar geçmekte ve her bir nida vurgu ve mübalağa açısından önemli noktaları haiz bulunmaktadır. Kur'an'da bulunan nidalar genellikle “يَا أَيُّهَا” şeklinde başlamaktadır. İfadedeki “يَا” harfi tekit ve vurgu, “هَـ” harfi tembih ve uyarı, “أَيُّ” ise mananın tedrici olarak kapalılıktan açıklığa geçtiğini, mananın anlaşılması için açıklama yapılacağını ifade etmektedir. Yüce Allahın seslenişi vurgu ve mübalağa gerektirir. Çünkü her nidadan sonra muhakkak bir emir, yasak, öğüt, men etme, müjde, tehdit ve geçmiş kavim kıssası bulunmaktadır. Aynı zamanda Allah-ü Teâlanın Kelamında konuşması ve hitap etmesi büyük bir değere ve öneme sahiptir. Hiçbir kul bu önemden ve değerden gafil olmamalı, her bir hitabın gereğini yerine getirmeli ve kalbini ve basiretini

¹⁰⁸ Bakara 2/79; Âl-i İmrân 3/183; Bakara 2/87.

¹⁰⁹ Ömer Faruk Harman, “Benî İsrâil”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXIII, s. 193.

¹¹⁰ Bakara 2/40-44.

hitabın gösterdiği yöne doğru çevirmelidir¹¹¹. Bu bilgiler ışığında, Yüce Allahın hitabına başlarken neden birden fazla tekit ve tembih edatı kullandığı daha iyi anlaşılmaktadır.

Allah-ü Teâlâ'nın İsrail oğullarına seslenirken kullanmış olduğu künye, dikkat çekmektedir. Bu kavme “Ey İsrail oğulları” diye seslenilmesi şu anlamı taşımaktadır: Ben sizin tüm tarihinizi, nereden geldiğinizi, atalarınızı ve zaman içerisinde başınıza gelenleri iyi bilmekteyim. Üstelik bu tarih bilgisi lakabını kendinize künye edindiğiniz Hz. Yakup’a kadar uzanmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere “İsrâil” kelimesi Hz. Yakup’un lakabıdır¹¹². Söze böyle bir nidayla başlanması, muhatapta şu şekilde bir algının oluşmasına zemin hazırlamaktadır: Karşı taraf benim hakkımda bilgi sahibi, öyleyse benimle iletişime geçmeyi önemsemektedir. İletişim kurarken kendisi hakkında hiç kimsenin bilmediği bilgileri sunmak, muhatapta olumlu anlamda bir etki meydana getirecektir. Muhatap ile iletişim kurmadan önce hem muhatap hakkında hem de konu hakkında ön bilgi sahibi olmak, araştırma yapmak iletişimin kurulmasında ve sağlıklı bir şekilde devam etmesinde büyük pay sahibidir. Aynı zamanda karşı taraf hakkında bilgi sahibi olmak kişinin kendisini daha rahat açmasına ve ifade etmesine yardımcı olmaktadır¹¹³.

2) Ayette İsrail oğullarının kendilerine verilen nimetleri hatırlamaları istenilmektedir. Bu nimetlerin neler olduğu ayette açıkça zikredilmemiş lakin kaynaklarda “Firavunun zulmünden ve denizde boğulmaktan kurtulma, bildircin etinin ve kudret helvasının indirilmesi, Kitaplar ve kendi içlerinden peygamberler gönderilmesi vs.” gibi nimetler sayılmıştır¹¹⁴. Bu nimetlerin hatırlanılmasının istenilmesi, Kur’ân’ın kullanmış olduğu önemli bir metoda işaret etmektedir. Bu metodun anlaşılması için ilk olarak Yahudilerin ne kadar inatçı ve nankör karakterli bir topluluk olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Böylesi toplumları sadece akli ve mantıki hüccetlerle ikna edebilmek pek de mümkün değildir. İnat perdesi aklı örtmekte, basireti ve feraseti dumura uğratmaktadır. Bu olumsuz vasıflara sahip bir kişiyi veya toplumu ikna edebilmek ve karşılıklı anlayışa dayalı bir iletişim kurabilmek için onun vicdanına seslenilmeli, duyguları ve hisleri harekete geçirilmelidir. Yüce Allahın daha önceden Yahudilere verilen nimetleri hatırlatması, onların vicdanını yumuşatmaya matuftur. Nitekim ayette “hatırlayın” anlamını vermek için “الذكر” kelimesi kullanılmıştır. Zikir olgusu ekseriyetle kalp ile gerçekleşen bir durumdur. Yüce Allahın aynı anlama gelen

¹¹¹ es-Suyûti, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, c. I, s. 1721.

¹¹² et-Taberi, *Cemiu'l-beyân*, c. I, s. 553.

¹¹³ Bünyamin Çetinkaya, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, ed. Alim Kaya, s. 136.

¹¹⁴ el-Hafız b. Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Abdürrazzak el-Mehdî, Daru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut, 1432/2011, c. I, s. 374.

başka bir kelimeyi değil de bu kelimeyi seçmesi, vermek istediği mesaja, “kalbinizle ve vicdanınızla ile düşünün” anlamını kazandırmak maksadıyladır¹¹⁵.

Kur'an çeşitli yollarla muhatabın sezgilerini(ihsasını) harekete geçirerek vicdana ulaşma yolunu tutmuştur. Böylece karşı tarafın ruhi yapısına duygular ve hisler vasıtasıyla ulaşılmış olur.¹¹⁶ Sonuç itibariyle de akli delillerle ikna edilemeyen inatçı kişi, vicdanının ve duygularının devreye girmesiyle iletinin içeriğini anlamaya meyleder. Nitekim tarihi süreçte kalbinin katılığı ile maruf birçok kişi akli ve mantıki çıkarsamalarla değil de vicdanının ve hislerinin yönlendirmesiyle İslâmı benimsemiştir. Kur'ân bu metot ile taş gibi kasvetli kalplere bile tesir etmiş, o kalplerin içinden sular akıtmıştır. Hitabın sahibi olan Yüce Allah, bu metodun etki gücünü “*Sonra kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu. Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fışkıran vardır; yarılp su çıkan vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yaptıklarınızı bilmez değildir.*”¹¹⁷ şeklinde bir misal ile ifade etmiştir. Ayet Yahudilerin kalplerinin katılığını taşla benzetmekte hatta taştan daha da katıdır mesajını vermektedir. Olur ya taş bile Kur'an'ın vermiş olduğu vaazlardan ve ibretlerden etkilenir, yine de bunların kalbi yumuşamaz ve etkilenmez. Dağlar Kur'an'ın hitabından yumuşar ve erir ancak onlarda herhangi bir değişiklik meydana gelmez, bilakis kalplerinin katılığı daha da artar¹¹⁸. İşte Yüce Allah kalpleri katılıkta taşları andıran bir topluluk ile iletişime geçmeyi murat etmiş ve çeşitli metotlar kullanmıştır.

3) Bir önceki maddede Kur'anın iletişim metodu olarak vicdana seslenmesinden bahsetmiştik. Ancak İlâhi Kelam sadece duyguları muhatap almamakta, aynı zamanda akla da hitap etmekte ve mantıki hüccetler sunmaktadır. Kur'an insanı bir bütün olarak ele almakta, kimi zaman onun vicdanına seslenmekte kimi zaman da aklına hitap etmektedir¹¹⁹. Bu husus insanın tek bir kuvveden değil de farklı kuvvelerden mürekkep oluşundan kaynaklanmaktadır¹²⁰. İnsanın yaratıcısı olan Yüce Allah aynı zamanda Kelamın da sahibidir. Bundan dolayı Kur'ânın insanın sadece tek bir yanını dikkate alıp, diğer yönlerini görmezden gelmesi ihtimal dairesinde değildir. İnsan akli ve vicdanı onun ruhuna açılan iki önemli menfezdır. İnsan büyük mevzularda karar verebilmesi için bu iki önemli menfeze ihtiyaç duymaktadır¹²¹. Özellikle vahdaniyet gibi temel akidevi noktalarda Allah-ü Teâlâ insana mesajını sunarken, akli ve mantıki deliller ile teyit etmiştir. Misal olarak “*Eğer yerle gökte*

¹¹⁵ Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsiru'l-merağî*, yy. , 1946, c. I, s. 95.

¹¹⁶ Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s. 321.

¹¹⁷ Bakara 2/74

¹¹⁸ Ebu's-Suud, *İrşadü'l-akli's-selim*, c. I, s. 193.

¹¹⁹ Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed ez-Zemerlî, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1415/1995, c. II, s. 239.

¹²⁰ Süleyman Gümrukçuoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili* (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2011, s. 201.

¹²¹ Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s. 324.

*Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir*¹²².” ayetinde akli mülâhaza bariz bir şekilde müşahade edilmektedir. İnsan, akıyla ikiliğin olduğu yerde düzenin olmayacağını, evrende düzen var ise bunun tek bir İlahtan kaynaklandığını idrak edebilir. Bu ayetten yola çıkarak kelimat âlimleri Allahın birliğinin önemli bir akli delilini ortaya koymuşlardır. “Burhan-ı temânu”¹²³ adını alan bu delil, birden fazla ilahın bulunması durumunda bunların arasında meydana gelecek irade çatışması yüzünden tabiat düzeninin bozulacağı esasına dayanır.¹²³ Üzerinde durduğumuz, İsrail oğullarına seslenen ayette Kur’ân’ın Tevrat’ı tasdik edici olarak indirildiği ifade edilmektedir. Yüce Allah bir önceki ifadede nimetleri hatırlatarak, Yahudilerin vicdanına seslenmekte daha sonra da Kur’an ile Tevrat arasında bağ kurarak, onların akıllarına hitap etmektedir. Nitekim akl-ı selim melekesine sahip her bir birey ayetteki söz konusu ifadede şu anlamı çıkarabilir: Eğer gerçekten Tevrat’a iman etmek istiyorsanız, Kur’ân’a da iman etmelisiniz. Çünkü Kur’ân’a iman etmek, Tevrat’a iman etmek demektir¹²⁴. Allah-ü Teâlâ insanoğlu ile iletişim kurarken onun hem aklını hem de vicdanını dikkate almış, bu sayede beşer tam bir teslimiyet ile mesajı benimsemiştir. Tabi ki kör inada sahip olanlar her türlü uğraşıya rağmen yine de reddetmişlerdir.

Ayette İsrail oğullarına, Kur’ân’a imanı emreden Yüce Allahın ifadesi şu şekildedir: “Benim indirdiğim Ve Tevrat’ın tasdikçisi olan Kur’an’a iman edin.” Aslında ayetteki ifadede Kur’an lafzı sarahaten geçmemekte, Allah-ü Teâlâ Kur’an’ın önemli bir vasfına, Kendi katından olma özelliğine dikkatleri çekmektedir. Böyle bir ifade üslubu Yüce Allahın, özellikle Kur’an ve Peygamber inkârcılarına karşı takınmış olduğu bir üsluptur. Böylece inkârcıların iddia ve hipotezleri daha onlar dillendirilmeden çürütülmüştür.

4) Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerim’de yapmış olduğu konuşmalarda kimi zaman mübâlağa ve vurgu yapmak, dikkat çekmek için alışılmış cümle kalıplarının dışına çıkmış, farklı bir cümle terkihi ile mesajını sunmuştur. İncelemeye çalıştığımız İsrail oğullarına yönelik hitabı ihtiva eden ayet pasajında İsrail oğullarının Kur’ân’ı ilk inkâr edenler olmamaları gerektiği ifade edilirken kullanılan format şöyledir: وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ “O’nu inkar edenlerin ilki olmayın!” Mühassıs dil âlimlerinin açıklamalarına göre “evvel” kelimesinin “kâfir” kelimesine muzâf olacak şekilde gelmesi, genellikle az rastlanan ve vurgu, mübalağa ifade eden bir izafettir¹²⁵.

¹²²Enbiya 21/22.

¹²³ Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maturidi, *Kitabü't-tevhid*, nşr. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi, Ankara, 2003, s. 37-42.

¹²⁴ el-Razi, *Mefatihü'l-ğayb*, c. III, s. 35.

¹²⁵ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru Aleml-i-Kütüb, Beyrut, 1983, c. I, s. 29.

Kur'ân-ı Kerim'de müşahade edilen, genel kalıplara ve gramer kurallarına aykırı terkipler bir eksiklik ve kusur malzemesi olmamakla birlikte, bilakis Kur'ân dili Arapçanın giriftliğine ve edebi zenginliğine işaret etmektedir¹²⁶. Ayrıca ifadede kinayenin bir çeşidi olan "ta'riz" sanatı da kullanılmıştır. Ta'riz; "Söylenen sözü üstün bir edebi yetenekle manasının zıddına bir yöne çevirmek" anlamına gelmektedir¹²⁷. Ayette geçen ifadede İsrail oğullarına Kur'ânı ve Peygamberi ilk inkâr edenler olmamaları emri tevcih edilmektedir. Filhakika Yahudilerin Kur'ân'a ve Peygambere ilk iman eden kimseler olması gerekirdi. Çünkü Hz. Peygamberin risaleti ve vasıfları onlara Tevrat'ta haber verilmişti. İşte bundandolayı, Yahudilerin önceki bilgilerine istinaden ilk inkârcılar değil de ilk iman edenler olmaları yaraşırdı. Yüce Allah aslında onlara bu gerçeği bildirmektedir¹²⁸. Anlatıma "ta'riz" sanatını dahil etmek, sözü edebi inceliklerle ve güzelliklerle tezyin anlamına geldiğinden dolayı hem kulağa hoş gelir, hem de kişiyi akli muhakeme yapmaya sevk eder.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde bu sanat ön plana çıkmaktadır. Hz. İbrahim ile kavmi arasında geçen konuşmada bu sanatın güzel bir yansımasını görmekteyiz: Hz. İbrahim'in kavmi kırılan putları görünce Hz. İbrahim'e şu soruyu yöneltti: "Ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?" Hz. İbrahim de cevaben: "Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun" dedi¹²⁹. Hz. İbrahim bu cevabıyla, bu ameli yapanın büyük put olduğunu kastetmemiştir. Kavminin yanlış yolda olduğunu üstü kapalı bir şekilde "ta'riz" yoluyla açıklamıştır. Hz. İbrahim'in gayesini açık bir şekilde değil de üstü kapalı bir şekilde ifade etmesi, muhataplarında daha fazla tesir meydana getirmiş ve onları inançlarını kritize etmeye sevk etmiştir¹³⁰. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan ta'riz sanatının amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah Teâlâ'nın ulûhiyetine ve azametini dikkatleri çekmek: *"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır"*¹³¹. Ayette geçen "tek nefis" ten maksat Hz. Âdem'dir.

b) Anlamı daha hoş ve edebi bir şekilde sunmak: *"Yanlarında, örtülü yumurta gibi (bembeyaz), bakışlarını da yalnız eşlerine çevirmiş güzel gözlüler vardır"*¹³². Ayetteki "örtülü

¹²⁶ Soner Gündüzöz, "Kur'ân'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları ve Kur'ân'ın Lehçe Haritası Üzerine Bir İncelene", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 11, sy. VII, 2002, s. 121-142.

¹²⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. Sad b. Necdet Ömer, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2014, s. 229-239.

¹²⁸ Mahmud Cemalettin el -Kasimi, *Mehâsinü't-te'vil*, yy. , 1956, c. 1, s. 116.

¹²⁹ Enbiya 21/62-63

¹³⁰ Şevki Saka, "Kur'ân'da Ta'rid Yoluyla Anlatım", *Ankara Üniversitesi İFD.*, c. XXXIII, s. 126.

¹³¹ A'raf 7/189.

¹³² Saffât 37/48-49.

yumurta” terkihi hür kadınlardan kinayedir. Kadınların bu şekilde anılması söze canlılık ve zerafet katmıştır¹³³.

c) Sözü açıkça söylemenin hoş olmadığı yerlerde ta’riz ve kinaye yoluyla anlamı ifade etmek: Kur’ân’da cinsel ilişkiyi ifade eden, “ملامسة (dokunma)”¹³⁴, “حرث (tarla)”¹³⁵ gibi kelimeler bu maddeye örnek teşkil etmektedir¹³⁶.

5) İletişim’de üzerinde durulması gereken kavramlarda birisi de “tekrar” kavramıdır. Tekrar, muhatapların konuyu daha iyi anlamalarına, verilmek istenen mesajı ve duyguyu daha iyi özümsemelerine yardımcı olur. “Tekrar” kelimesinin ıstılahi manası, “Lafzın mana üzerine defalarca delalet etmesidir.” şeklinde tarif edilmiştir¹³⁷. “Tekrarü’l-Kur’ân”, Kur’ân ilimleri sahasında önemli bir konuma sahiptir. Âlimler tekrarın, sözü fasihleştirdiğini ifade etmişler, korkutma, müjdeleme, kötülüklerden uzaklaştırma gibi amaçlarının olduğunu söylemişlerdir. “Tekrârü’l-Kur’an”, “Kur’ân’da birbirinin aynı veya benzeri ayetlerin, kelimelerin ve zamirlerin tekrar edilmesi” anlamına gelmektedir¹³⁸. Bazı çevreler, Kur’ân’da bulunan tekrarların hiçbir işlevinin olmadığını hatta anlatımı monotonlaştırdığını, bıkkınlık ve usanç verdiğini iddia etmişlerdir. Böyle bir düşünce ya Kur’ân’ın usulünü tanımamaktan ya da taassuptan ileri gelmektedir. Tekerrür, dil için son derece lüzümlü bir olgudur¹³⁹.

Bilgileri unutmamak ve sürekli hatırd tutmak için tekrara ihtiyaç vardır. Günümüzün eğitim psikolojisinin ısrarla üzerinde durduğu bir ilke vardır ki, “üzerinde temrin yapılmayan bilgiler zamanla unutulur.” İnsan ruhu kendisine söylenenlerden etkilenecek bir kıvamda yaratılmıştır. Ancak, bu etki geçici bir nitelik taşıdığından, ruha söylenen şeylerin sürekli tekrar edilmesi gerekmektedir.¹⁴⁰ İnsan ruhunun yaratıcısı olan Yüce Allah bu özelliği bildiğinden dolayı, özellikle itikâdi konularda sürekli tekrarlarla bulunmuştur¹⁴¹.

Kur’ân’da bulunan tekrarların, “tekid (manayı kuvvetlendirme), takrir (konuyu pekiştirme), korkutma, sakındırma, tebşir (müjdeleme), teşvik, tembih, unutmayı önleme, öğüt verme, ta’zim, mükâfatlandırma, eğitim-öğretim ve kıraatte kolaylık sağlama gibi amaçları bulunmaktadır¹⁴². Tekrarlar, kelâma katmış olduğu edebi incelik sebebiyle, muhatap

¹³³ Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, Bedreddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî ulûmi ’l-Kur’an*, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Daru’t-Türâs, Kahire, 1984, c. 11, s. 307.

¹³⁴ Maide 5/6.

¹³⁵ Bakara 2/223.

¹³⁶ Salih, *Mebâhis*, s. 330

¹³⁷ Abdülmunim Seyyid Hasad, *Zâhiratü’t-tekrâr fî ’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kahire, 1980, s. 10.

¹³⁸ Ali Erbaş, *Kur’ân’daki Tekrarlar ve Sırları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 1987, s. 33.

¹³⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yayınları, Ankara, 2011, s. 173.

¹⁴⁰ Fersahoğlu, *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*, s. 529

¹⁴¹ İnfitâr 82/17-18; Kafirûn 109/2-5.

¹⁴² Erbaş, *Kur’ân’daki Tekrarlar ve Sırları*, s. 38-90.

üzerinde tartışmasız bir etki icra etmektedir. Söz konusu bu etkiyi saymış olduğumuz amaçlar çerçevesinde meydana getirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki tekrarların mahiyetini ve iletişime sağladığı katkıyı anlayabilmek için, karakteristik özelliklerini bilmemiz lazım gelmektedir. Kur'ân'da bulunan tekrarlar konusunda müstakil bir eser kaleme alan Ali Erbaş tekrarların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

a) Tekrarlar pratik bir eğitim metodudur: Tekrarlar vasıtasıyla, insanların ideal bir kul olabilmeleri için gerekli olan eğitim sağlanmaktadır.

b) Anlaşılmayı kolaylaştırır: Muhatabın konuları anlaması ve duygusal doyuma ulaşabilmesi daha kolay bir hal'e gelir.

c) Zihinlerde kalıcıdır¹⁴³: Kur'ânın muhataplarının önemli bir kısmını, âvam kesim teşkil etmektedir. Özellikle halk kesiminin verilen mesajı hatırlarında tutabilmeleri için, edebi ve ağdalı cümlelerden ziyade, basit ve kalıcı tekrarlara ihtiyaç duyulmaktadır.

d) Bıktırıcı değildir: Günlük hayatta tekrarlar bazen usanç verebilir. Ancak bu durum, Kur'ân için asla söz konusu değildir. Batılı bir takım müsteşriklerin bu yöndeki iddiaları, Kur'ân'ın edebi, mucizevi ve insani yönlerini idrak edememelerinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, tekrarlar birbirinin aynısı değildirler, her birisinin kendine ait vazifeleri bulunmaktadır. Ele almaya çalıştığımız İsrail oğullarına yönelik hitapta Allah, üst üste "Benden korkun" uyarısında bulunmuştur. Çünkü İsrail oğullarında eksik olan his korkuydu. Kendi âciz akıllarıyla Yüce Allah'ı kandırmaya bile yeltenmişlerdi¹⁴⁴. Allah-ü Teâlâ bundan mütevellit, sürekli onları korkuyla uyarmıştır. İlk olarak onlara "فَارْهَبُون" emri yöneltildi, hemen devamındaki ayette de "فَاتَّقُون" emri tevcih edildi. Her iki emir fiil de korkmaları gerektiği uyarısında bulunmaktadır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ikinci emir fazlalık arz etmemekte, bilakis kendine ait farklı bir görevi ifa etmektedir. İlk ifadedeki korku emri tüm herkese yönelik, diğer emir ise özellikle din adamlarına yönelik bir hitabı içermektedir¹⁴⁵. Yani her iki emir de ayniyet niteliği taşımamaktadır. Kur'ân'ın şu özelliğini nazar-ı dikkate almanın, tekrarlar hususundaki ön yargıları yok edeceği kanaatindeyiz: Allah-ü Teâlâ, Kur'ân'ı, kullara kolaylık olsun diye farz üzerine farzla, onları gaflet uykusundan uyandırıp kalplerini cilalamak için vaaz üzerine vaazla ve kulluğa hazır hale getirmek için yirmi üç senede parça parça indirmiştir.¹⁴⁶ Yirmi üç sene gibi bir süre

¹⁴³ Erbaş, *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Sırları*, s. 128-133.

¹⁴⁴ Araf, 7/163; Bakara, 2/65; Nisa, 4/65.

¹⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, s. 334-335.

¹⁴⁶ İbn-i Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, s. 211.

zarfında peyderpey nazil olan bir Kitabın, tekrar metoduyla insanlarla iletişime geçmesi, gayet lüzumlu ve faydalı bir ameldir.

e) Genel olarak itikadi konularla ilgilidirler: Tekrarların özellikle bu alanda yoğunlaşmasının amacı, Tevhit şuurunu kalplere yerleştirmektir.

f) Edebi güzellik katmaktadır: Tekrarlar, manayı kuvvetlendirdiği gibi, edebi olarak da söz'e letafet katmaktadır¹⁴⁷.

6) İsrail oğullarına yönelik bu hitapta, birçok söz sanatı da kullanılmıştır. Kur'ân'ın hikmetli üslubu gereği, mesaj doğrudan değil de çeşitli söz sanatları ile müzeyyen hale getirilerek, beğeniye ve dikkati celp edici bir tarzda sunulmuştur. Yüce Allah, özellikle Yahudi din adamlarının, dini değerleri kendi çıkarlarına alet etmelerini şu şekilde eleştirmiştir: “ لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ”, “*Ayetlerimi az bir pahaya satmayın*”¹⁴⁸. Burada kullanılan ve “satmak” manasına gelen “الشراء” kelimesi hakiki anlamında kullanılmamış, istiâre sanatıyla başka bir anlam kastedilmiştir¹⁴⁹. Arap edebiyatında, beyân ilminin bir terimi sayılan istiâre; hakiki mana ile mecâzi mana arasındaki benzerlikten dolayı bir kelimenin manasını geçici olarak alıp başka bir kelimeye hamletmektir. Ayrıca ibarede hakiki mananın kastedilmediğine dair bir de “karine” bulunmalıdır¹⁵⁰. Yahudi din adamları ve âlimleri halkın ekip diktiklerinden ve mallarından her sene önemli bir derecede nemalanmaktaydılar. Onlar Kur'ân'ın hak bir Kitap, Hz. Peygamberin de hak bir peygamber olduğunu halka açıkladıklarında bu sömürü çarkının yok olacağını bildiklerinden gerçeği gizleme yoluna gitmişlerdir¹⁵¹. Allah-u Teâlâ Yahudi âlimlerinin yapmış oldukları bu işin çirkinliğini “satmak” kelimesiyle mecaz yollu ifade etmiştir. Mûteâkib ayette de söz konusu işin çirkinliği “tekrar” metoduyla vurgulanmıştır. Şöyle ki “hak” kelimesi, lafzen iki defa zikredilmiştir: “ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكُنُوا لِلْحَقِّ وَالْحَقِّ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ” Bu şekilde “hak” lafzının üst üste söylenmesi, birincisinde lafzın söylenip ikincisinde zamir kullanılmasından daha büyük etki meydana getirmekte, vurgunun kuvvetini arttırmaktadır¹⁵². Allah sözü vurguladıktan sonra edebi güzelliği olan başka bir sanatı kullanmıştır. Devan eden ayette Yüce Allah Yahudilere şu emri yöneltmiştir: “ وَارْكُعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ ”, “*Rükû edenlerle birlikte rükû edin*”¹⁵³. Yüce Allah'ın buradaki muradı onların sadece rükû etmeleri değildir. Rükû ile kastedilen parçası olduğu namazdır. Yani Yüce Allah parçayı zikrederek bütünü kastetmektedir. “Rükû edenlerle birlikte” diye çoğul bir ifade kullanması da bu namazın ferdi kılınan bir namaz değil, cemaatle

¹⁴⁷ Erbaş, *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Sırları*, s. 117-122.

¹⁴⁸ Bakara 2/41.

¹⁴⁹ Es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 54.

¹⁵⁰ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2015, s. 90

¹⁵¹ Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Begâvî, *Meâlimü't-tenzil*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, s. 29.

¹⁵² Es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 54.

¹⁵³ Bakara 2/43.

kılınan bir namaz olduğunu göstermektedir. Sonuç itibariyle Allah-ü Teâlâ onların İslam cemaatine katılmalarını emretmektedir. Ayette dikkatlerimizi yoğunlaştırmamız gereken nokta; Allah'ın “Rükû edenlere katılın” emriyle aslında “İslam cemaatine katılın” demek istemesidir¹⁵⁴. Arap edebiyatında bu sanatın adı “mecâz-ı mürsel” dir. Mecâz-ı mürsel; Bir sözün, arada gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmak şartıyla, benzerlik dışında tam bir ilgiden dolayı kendi manası dışında kullanılması anlamına gelmektedir¹⁵⁵. Söz konusu ayette “rükû” ile “namaz” arasında benzerlik değil de bütün-parça ilişkisi bulunmaktadır.

7) Allah-ü Teâlâ Kur'ân'da hitapta bulunurken Arap dilinin sadece söz sanatlarını kullanmamış, değişik inceliklerini, usullerini ve gramer kaidelerini de mesajını sunarken ele almıştır. Arap dilinin gramer yapısını göz önünde bulundurmadan, Kur'ân'daki iletişim olgusunu idrak edebilmek mümkün değildir. Nitekim bizzat Kelam'ın sahibi olan Yüce Allah, Kur'ân'ı anlayabilmek için Arapçanın üzerinde durulup düşünülmesi gerektiğini beyan etmektedir. “Biz onu, akıl erdiresiniz diye, Arapça bir Kuran olarak indirdik¹⁵⁶.” Şimdi vereceğimiz örnekte bu iddiamızın Kur'ân'ın mesajını anlama da ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu gözlemleyeceğiz. Allah İsrail oğullarına seslenirken, yukarıda tekrar bölümünde de incelediğimiz gibi üst üste, “Benden korkun. (إِيَّايَ فَاتَّقُونِ - إِيَّايَ فَارْهَبُونِ)” emrinde bulunmaktadır. Görüldüğü üzere her iki lafızda da mef'ûl(nesne) fâilden(özne) önce gelmiştir. Normal cümle yapısında önce fâil sonra mef'ûl bulunmaktadır. Bu değişikliğin Arapçadaki adı “iştiğâl” dir. İштигâl; Cümlede mef'ûlün fâilden önce gelmesi demektir¹⁵⁷. Söz konusu bu kâide Arapçada “kasr” (tahsis etme) anlamını ihtivâ etmektedir. Kasr; “Bir kavramı, özel bir tarzda tahsis etmek” anlamına gelmektedir. Yani söylenen şeyin, sadece tahsis edilen kişide olduğunu belirtmektedir¹⁵⁸. Bu bilgiler ışığında, yukarıdaki emirler “ Sadece ve yalnız Benden korkun, Benimle birlikte başka varlıklara saygı kaynaklı korku duymayın.” anlamına gelmektedir. Bu anlamı esas aldığımızda aynı zamanda “tevhid” akidesi de emredilmektedir. Söz konusu bu kuralı nazarı dikkate almadığımız takdirde ayete eksik bir şekilde “Benden korkun” anlamını verip geçmekteyiz. Ancak işin hiç de öyle olmadığı sanırım verilen örnekten anlaşılmıştır.

8) İletişim'in önemli unsurlarından birisi de “soru sorma” tekniğidir. Bu önemli metot, hem iletişimde hem de eğitimde aşırı bir şekilde kullanılmaktadır. Sorular, bilinçaltında bulunan anlamların ortaya çıkmasında ve bilinci etkin olarak devreye sokmada yalın ve sade

¹⁵⁴ Muhammed b. Yusuf b. Hayyan el-Endelüsî, *el- Bahru'l- Muhît*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 1, s. 336.

¹⁵⁵ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 144.

¹⁵⁶ Yusuf 12/2.

¹⁵⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2016, s. 282.

¹⁵⁸ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 311

ifadelerden daha etkilidir. Bir kişi kendisine sorulan soruya cevap verme niyetinde olmasa bile yine de sorulan sorunun etkisinde kalmakta, zihinsel düşünme süreçlerine doğru evrilmektedir. Birey aklında bulunan mana yumağını, kelimelere ve lafızlara dökerken anlam kaybı yaşayabilmekte ve unutkanlık illetine yakalanabilmektedir. Kişiye yöneltilen sorular, silik kalan bu anlamların tekrar gün yüzüne çıkmasına vesile olmakta ve nihayetinde de etkin ve sağlıklı bir iletişimin zeminini hazırlamaktadır¹⁵⁹.

Soru metodunu tarihi süreçte önemli filozoflar da kullanmıştır. Sokrates bu isimlerin başında gelmektedir. Sokrates'in yöntemi şu şekildedir: Filozof ilk olarak hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranıp, muhatabın iddiasını veya bildiğini iddia ettiği konuyu anlatmasını ister. Daha sonra dolambaçlı sorular sorarak aslında muhatabın konuyu bilmediğini ortaya koyar. Nihayetinde de adım adım karşısındaki kişiye sorular yönelterek onun zihnindeki uyuyan fikirlerin ve düşüncelerin uyanmasını sağlar. Bu işleve "doğurtma ustalığı" adı verilmiştir¹⁶⁰.

Kur'ân-ı Kerim de bu metodu iletişim esnasında etkin bir biçimde kullanmıştır. Kur'ân'ın soru sorma tekniği ve soru çeşitleri "üslûbu'l- istifhâm" başlığı altında ele alınmaktadır. İstifham: Daha önceden meçhul olan bir şey hakkında bilgi talep etmek demektir¹⁶¹. İstifham usulü ise: "Bireyin cevabını bildiği bir konuyu soru formatına aktararak sunması" anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle soru sorma sanatı demektir. Bu sanat dalında esas amaç karşı taraftan cevap beklemek değil, muhatabın konuya ilgisini çekmek, dikkatini kesifletmek, söz'ü daha cazip bir hale getirmek ve mesajı daha tesirli bir şekilde aktarmaktır¹⁶². İletişim esnasında muhatap iletişim kurmaktan kaçınmayı düşünebilir. Böyle zamanlarda etkili ve edebi bir şekilde hazırlanmış sorularla karşı tarafın alıcılarının açık hale gelmesi ve iletişim kurmaya yanaşması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü soru muhatabın zihnine gönderilen bir uyarıcıdır.

Kur'ân da bu üslûbun çeşitli versiyonlarını birçok yerde kullanmıştır. Bu üslup 1260 ayette varit olmuş ve Kur'ân'ın yaklaşık altıda birine tekabül etmektedir¹⁶³. Kur'ân istifham sanatını farklı şekillerde ve farklı anlamlar vermek için kullanmıştır. Kullanılış amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁵⁹ Behlül Tokur, "Kur'ân'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İFD.*, 36, s. 113.

¹⁶⁰ Bayram Ali Çetinkaya, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, İnsan yay. , İstanbul, 2010, s. 132.

¹⁶¹ Abdülkerim Mahmud Yusuf, *Üslûbu'l-İstifhâm fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-Gazzâlî, Dimeşk, 2000, s. 8.

¹⁶² İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, MEB. Yay. , İstanbul, 1992, s. 75.

¹⁶³ Sahip Aktaş, *Kur'ân'da İstifhâm Üslûbu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi SBE. , Elazığ, 2006, s. 17-51.

a) Teşvik (الترويج): Yüce Allah şu hitabında muhatabı soru ile teşvik etmektedir; “Ey inananlar! Sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi?”¹⁶⁴”

b) İstememek, Hoş Görmemek(الإنكار): Bu soru çeşidi “istifhâm-ı inkârî” olarak da bilinir. Burada amaç cevap almak değil, genellikle kınama, azarlama veya taacüb’dür. Ele aldığımız İsrail oğullarına yönelik hitapta din adamlarına şöyle bir soru yöneltilmektedir: “Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyiliği emredersiniz? Düşünmez misiniz?”¹⁶⁵” Allah-ü Teâlâ bu suali ile onlardan cevap almayı değil, yaptıkları işin çirkinliğini bildirmeyi amaçlamakta ve onları kınamaktadır¹⁶⁶.

c) Olumsuzluk (النفي): Bu sual çeşidinde bir şeyin mümkün olması nefyedilmektedir. “O’nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaât edebilir?”¹⁶⁷ Bu soruda Yüce Allahın izni olmadan bir kimsenin şefaâtçi olma ihtimalinin bulunmadığı bildirilmektedir. Aynı zamanda Allahın şanın azameti ifade edilmekte, başka birisinin bu kudrete denk olması nefyedilmektedir¹⁶⁸.

d) Akıldan Uzak Görmek (الإستبعاد): Sözlükte “uzak bulmak”, “imkân vermemek” gibi anlamlara gelmektedir¹⁶⁹. Bu şekilde sorulan bir soruda amaç cevap almak değil, o şeyin gerçekleşmesine imkân verilmediğini muhataba bildirmektir. Münkirlerin şu sorusu bu çeşit’e örnektir: “Doğru sözlü iseniz bildirin bu vaad ne zamandır?” derler¹⁷⁰. Onlar sordukları bu soru ile gerçekten vaadin ne zaman vuku bulacağını merak etmemekteler, böyle bir vaadin gerçekleşmesinin imkân dâhilinde olmadığını düşündüklerini izhar etmektedirler.

e) Küçümseme (التحقير): “Seni gördükleri zaman, “Allah’ın gönderdiği elçi bu mudur?” diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar¹⁷¹.” İnkârcılar, “Allah’ın gönderdiği elçi bu mudur?” diye soru yönelterek Hz. Peygamber ile alay etmişler ve Onu küçümsemişlerdir¹⁷².

f) Tâzîm , Yüceltme (التعظيم): “Sağın adamları (amel defterleri sağ tarafından verilenler), ne uğurlulardır onlar! Solun adamları (amel defterleri sol tarafından verilenler), ne uğursuzlardır onlar¹⁷³.” Ayette sorulan soruda her iki gurubun alacağı karşılığı tâzîm manası vardır¹⁷⁴.

¹⁶⁴ Saff, 61/10.

¹⁶⁵ Bakara, 2/44.

¹⁶⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü’l- t-tefâsîr*, c. 1, s. 54.

¹⁶⁷ Bakara, 2/255.

¹⁶⁸ Muhyiddin ed-Dervîş, *İ’râbü’l- Kur’âni’l- Kerîm ve Beyânühü*, Dar’u- İbn-i Kesir, Beyrut, 1980, c. 1, s. 385

¹⁶⁹ el-İsfêhânî, *el-Müfredât*, s. 53.

¹⁷⁰ Yasin, 36/48.

¹⁷¹ Furkân, 25/41.

¹⁷² ez- Zemahşeri, *el- Keşşâf*, s. 747.

¹⁷³ Vakıa 56/8-9.

¹⁷⁴ ez- Zerkeşi, *el-Burhan*, c. 11, s. 328.

Kur'ân'da bulunan istifhamların “emir, onay, nehiy, temenni, uyarma, korkutma” gibi daha birçok çeşidi bulunmaktadır¹⁷⁵. İstifhâm edatlarının hangi amaçla kullanıldığını bilebilmek için siyak ve sibâk'ı muhakkak göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

9) Kur'ân-ı Kerim'in iletişim esnasında kullandığı metotlardan birisi de “muhatap ve sîga” değişikliğidir. Yüce Allah kimi zaman aynı ayet içerisinde farklı sigalar arası geçiş yapmıştır. Yani muhataptan gaibe, gaipten muhataba ve mütekellimden muhataba gibi sigalar arası geçiş Kur'ân'da müşahade edilmektedir. Hatta bu metot sanatlaşmış ve “iltifat” adını almıştır. İltifat: Sözü bir üsluptan diğerine, mütekellim, muhatap ve gaipten diğer bir sigaya aktarmaktır.

İltifat sanatı, sözün tazelemesi, insanın tabiatında bulunan değişiklik isteğinden dolayı dinleyiciyi tek düze bir konuşmanın getirmiş olduğu bıkkınlık ve usançtan koruması gibi kelama sağlamış olduğu faydalarla sağlıklı ve etkili bir iletişimin oluşmasına yardımcı olur¹⁷⁶. Kur'ân'daki iltifat türlerini şu şekilde sırlayabiliriz:

a) Mütekellimden muhataba geçiş: “*Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim? Siz de O'na döneceksiniz*”¹⁷⁷.” Ayette söze birinci şahıs zamiriyle başlanmış, devamında ise “siz” zamiri kullanılarak muhataba geçiş yapılmıştır.

b) Mütekellimden gaibe geçiş: “*Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Allah böylece, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola erştirir*”¹⁷⁸.” Yüce Allah, “Biz” diyerek mütekellim zamiriyle hitaba başlamış, daha sonra da sanki üçüncü bir kişiden bahsediliyormuş gibi Allah lafzıyla gaip sigasına geçmiştir.

c) Muhataptan mütekellime geçiş: “*Ne hüküm vereceksen ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin. Doğrusu biz, yanılmalarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri bağışlaması için Rabbimize iman ettik*”¹⁷⁹.” Görüldüğü gibi ayete “sen” diye muhatap zamiriyle başlanmış, daha sonra ise “Biz” diye mütekellim zamirine dönüş yapılmıştır. Kur'ân'da bu şekilde birçok iltifat örneği bulunmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân'da sadece zamirlerle ilgili iltifat örnekleri bulunmamakta, zaman ve kiple ilgili iltifat sanatı örnekleri de geçmektedir¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Bk. Sahip Aktaş, *Kur'ân'da İstifhâm Üslûbu*, s. 53-115; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 278-290.

¹⁷⁶ es- Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, c. 11, s. 1731.

¹⁷⁷ Yasin 36/22.

¹⁷⁸ Fetih 48/1-2.

¹⁷⁹ Taha 20/72-73.

¹⁸⁰ Abdurrahman Özdemir, “Kadim Bir Söz Sanatı: İltifat ve Kur'ân'da İltifat Örnekleri”, *İslâmi İlimler Dergisi*, 11, 2006, s. 157-160.

İncelemeye çalıştığımız İsrail oğullarına yönelik hitap, başlangıçta tüm kavme iken daha sonra özel olarak din adamlarına yönelmiştir. “*Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misini?*”¹⁸¹ Söz konusu ayette Yüce Allah Yahudi din adamlarına uyarıda bulunmuştur. Böylece hitap, genelden özele doğru bir hal almıştır¹⁸².

10) Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah ile muhatapları arasında geçen konuşmalarda sadece muhataplara mesajlar verilmemekte, diğer insanlar da kendi istidatlarına göre mesajlardan pay çıkarabilmektedir. Yüce Allah bir kişi veya toplulukla iletişim kurarken aslında diğer insanlara da bir şeyler söylemektedir. Söz konusu bu özellik Allah’ın tüm insanlarla iletişim kurmasından kaynaklanmaktadır. Buraya kadar ele aldığımız tüm mevzularda Allah-ü Teâlânın iletişim kurmaya yönelik metotlarını ve argümanlarını incelemeye çalıştık. Hiçbirisinde de iletişim kanalını Allahın sonlandırdığını görmedik. Bilakis tüm insanlıkla iletişim kurarak, mesajlarını sunduğunu gözlemledik. Şu an üzerinde durduğumuz İsrail oğullarına yönelik hitapta da Yüce Allah sadece bu kavme uyarılar ve tembihler sunmamakta inananlara da bir takım mesajlar vermektedir. Şöyle ki:

Allahın nimetlerini hatırlayıp şükretmek, verilen sözde durmak, söylediği sözü önce kendine tatbik etmek, başkalarına öğüt verirken yasak kılınan şeyleri yapmamak, hep birlikte Allahın huzurunda el pençe divan durmak, sabır ve namaz ile Allahtan yardım dilemek vb. gibi dersler bulunmaktadır¹⁸³.

Kur’ân-ı Kerim tüm insanlığa hitap etmektedir. İnsan ise yaş, bilgi, kültür seviyesi, sosyal çevre ve statü gibi alanlarda farklılaşmaktadır. Her insan, saydığımız alanlarda birbirinin aynısı değildir. Kur’ân, Hz. Bilal gibi bir köleye hitap ederken, aynı zamanda Velid b. Muğire gibi bir aristokrati da etkilemiştir. Hz. Ali gibi bir çocuğu imana taşıırken, Hz. Hatice gibi zengin ve kültürlü bir kadının da imana ulaşmasına vesile olmuştur. Halid b. Velid gibi bir komutanı büyülediği gibi Amr b. As gibi dâhi sayılan önemli bir diplomatik uzmana da tesir etmiştir¹⁸⁴.

Kur’ân mesajını sunarken nev-i şahsına münhasır bir üslup arz etmektedir. Hayata bakış açıları farklı insanlara hitap ederken ne bilgili ve kültürlü kişilere basit, ne de bilgisiz kimseye ağır gelmemektedir. Söylediğimiz gibi bu Kur’ân’ın karakteristik bir özelliğidir¹⁸⁵.

¹⁸¹ Bakara 2/44.

¹⁸² Ebu’s-Suud, *İrşadü’l-akli’s-Selim*, c. I, s.168.

¹⁸³ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1995, c. 1, s. 140.

¹⁸⁴ Muhammed Emin Yıldırım, *Vahyi Hayata Taşımak*, Kalem Yay. , İstanbul, 2005, s. 225.

¹⁸⁵ Muhammed Abdullah Draz, *en-Nebeü’l-azîm nazarâtün cedîdetün fi’l-Kur’ân*, Daru’s-Sekâfe, Katar, 1405/1985, s. 56.

Her birey farklıdır ve iletişim esnasında sunulan iletileri kendi bireysel tecrübelerine göre anlamlandırır. Bundan dolayı “iletişim alıcıda meydana gelir,” prensibi oluşmuştur¹⁸⁶. Kur’ân-ı Kerim de bu prensip gereği farklı seviyelerdeki insanlara hitap ederken farklı metotlar kullanmış ve her seviyeden insan da istidadına ve kapasitesine göre Kur’ân’ın sunmuş olduğu mesajdan bir şeyler anlamıştır.

Bu başlık altında son olarak üzerinde durulması gereken mühim bir nokta vardır: Allah İsrail oğullarına hitap ederken farklı metotlar kullanmıştır. Kimi zaman onlara şefkatle yaklaşmış, kimi zaman korkutmuş, kimi zaman nimetleri hatırlatmış, kimi zaman da delil getirmek suretiyle yaptıkları işin kötülüğünü ortaya koymuştur¹⁸⁷. Böylece muhatabın dikkati söylenen söze çevrilmiş ve etkilenme oranı daha da artmıştır. Çünkü bu kavim içerisinde bir kısmı şefkat, bir kısmı korku, bir kısmı da geçmişteki anıların harekete geçirilmesiyle mesaja iltifat etmiştir. Tüm bu farklı metotlar Allahın insanla iletişim kurmaya ne kadar büyük önem verdiğini göstermektedir.

2.3. Allâh Teâlâ ile Tüm İnsanlar Arasında Geçen Konuşmalar

Surede geçen karşılıklı konuşmaların bir çeşidi de Allah ile insanlar arasında geçen konuşmalardır. Bu grup konuşmalar genellikle “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” nidasıyla başlar ve bazen tüm insanlara bazen de belli bir insan güruhuna seslenmektedir. Bu hitap daha çok Mekke ehli için kullanılmıştır¹⁸⁸. Allah ile insan arasındaki iletişim, mahiyet itibarıyla çoğu zaman anlaşılmakta güçlük yaşamaktadır. Söz konusu güçlük taraflar arasındaki mahiyet farkından kaynaklanmaktadır. Allah ile insan arasındaki iletişim, farklı varlık düzeyleri arasında bilgi aktarımını, aşkın (müteâl) olandan denî (dünyevi) olana ontolojik bir yaklaşmayı ifade etmektedir. Bahsettiğimiz güçlük çok yönlü iletişim metotlarıyla izale edilmiştir¹⁸⁹.

Allah ile insan arasındaki iletişimi ontolojik, epistemolojik ve etik olmak üzere üç kısımda inceleyebiliriz. Ontolojik ilişki kısmında, insan Allah’ı tanımakta ve var oluş amacını bu düzleme oturtmaktadır¹⁹⁰. Epistemolojik olarak, Kur’ân’da pek çok ayet hakikatin ve bilginin kaynağının Yüce Allah olduğuna işaret etmektedir¹⁹¹. Yüce Allah melek vasıtasıyla insanı bilgilendirmekte ve böylece epistemik bağ tesis edilmektedir. Etik kısma ise Allahın Rab, insanın ise kul olması hâkimdir. Rab sözlükte, “ efendi, sahip, eğitici, terbiye edici,

¹⁸⁶ Köylü, *Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*, s. 45.

¹⁸⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, c. 1, s. 53.

¹⁸⁸ Bilal Deliser, *ez-Zerkeşi ve Kur’ân İlimlerindeki Yeri*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara, 2004, s. 173.

¹⁸⁹ Faruk Beşer, *Vahiy: Keyfiyeti, Alanı ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi*, Usûl İslam Araştırmaları, Sakarya, 3, 2005, s. 44.

¹⁹⁰ Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis yay. , Ankara, 2003, s. 298.

¹⁹¹ Enbiya, 21/33; Furkan, 25/2; Rahman, 55/7.

idareci, tamamlayıcı hükümdar vb.” gibi anlamlara gelmektedir¹⁹². İnsanın ideal bir kul olup, olgunlaşması için Yüce Allah ile iletişime geçip eğitim potasında erimesi gereklidir. Allah ile insan arasındaki iletişim nasıl gerçekleşmektedir? Bu sorunun cevabını Fahrettin er-Razi (606/1209) şu şekilde cevap vermektedir:¹⁹³

a) Kaynak: Vahyi gönderen (Allah).

b) İleti: Gönderilen şey (Vahiy).

c) Araç: Vahyin peygamberlere ulaşmasını temin eden vasıta (Melek).

d) Alıcı: Vahyin gönderildiği muhataplar (Peygamberler ve insanlar).

e) Amaç: Peygamberler vasıtasıyla insanları manevî âleme yöneltmek.

Yüce Allah beşer ile bu şekilde iletişime geçmiş ve devam ettirmiştir. Allahın kelam sıfatının tezahürü olan vahiy düzleminde iletişim gerçekleşmiştir. Şimdi sure’deki Yüce Allah ile tüm insanlar arasında geçen konuşmaları ihtiva eden ayetleri inceleyelim:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ. الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ. فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz. O,yeryüzünü size bir döşek ve göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi; artık Allah'a, bile bile eş koşmayın¹⁹⁴. ”

1) Yukarıda verdiğimiz ayeti iletişim yönünden değerlendirebilmek için siyak ve sibakını ele almak gerekmektedir. Söz konusu ayetten önce Yüce Allah üç grup hakkında (müminler, kâfirler ve münafıklar) açıklamada bulunmuş ve tafsilatlı bir bilgi vermiştir. Daha sonra da “ ey insanlar!” diyerek tüm insanlara seslenmiştir. Üç grup hakkında bilgi verdikten sonra bunlardan uyulması ve takip edilmesi gereken hususlara işaret etmiş ve seçim takdirini muhataba bırakmıştır¹⁹⁵. Bu gerçeği Kur’ân’ın başka ayetlerinde de görmekteyiz: “Şüphesiz ona (insan’a) yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük¹⁹⁶. ” Bu şekilde Allah-ü Teâlâ muhataba muhayyer olma hakkı tanımıştır. Allahın her bir grup hakkında bilgi verip daha sonra tüm insanlara seslenmesi tıpkı şu duruma benzemektedir: Kişinin arkadaşına, “ birinci grup şöyle şöyle, ikinci grup ise şöyle şöyle, üçüncü grup ise şöyle şöyle. Benim sana tavsiyem şunu seçmendir.” demesi gibidir¹⁹⁷.

Ayrıca söz konusu insanlara hitapta “iltifat sanatı” kullanılmıştır. Çünkü öncesinde gaip hakkında bilgi verilirken bir anda muhataba geçilmiştir. İltifat sanatı hakkında daha

¹⁹² Muhammed Murtaza Hüseyin ez- Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali Hilâlî, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt, 2004, c. 11, s. 459.

¹⁹³ er-Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIV, s. 44-45.

¹⁹⁴ Bakara, 2/21-22.

¹⁹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c. 11, s. 90.

¹⁹⁶ İnsan 76/3.

¹⁹⁷ el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, c. 11, s. 67.

önceden bilgi verdiğimiz için burada bu sanatın üzerinde durmayacağız. Ancak iltifat sanatının uzantısı olan ve ele aldığımız ayette uygulanan bir üsluptan bahsedeceğiz: Allah, bu üç grubun her birine özel hitaptan sonra genel hitaba geçmiş ve dikkatleri aktarılacak mesajın üzerine çekmiştir. Bu üslup Kur’ân’ın fesahat üsluplarından birisidir¹⁹⁸.

2) Allahın insanlarla iletişim kurmaya göstermiş olduğu ihtimamı ve onlara aktardığı mesajın önemini belirtme üslubunu daha iyi anlayabilmek için iletişime başlarken kullanmış olduğu nidanın tahlil edilmesi gerekmektedir. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” hitabının irabı şöyledir: “يَا” nida harfidir, seslenme ifade eder. “أَيُّ” münâdâdır, kendisinden sonra açıklama yapılacağını ifade eder. “هَ” harfi ise tembih ve uyarı bildirir¹⁹⁹.

Allah Teâlâ emirlerini, yasaklarını, vaad ve vaîd gibi önemli mesajlarını sunarken gafil olan muhatabın dikkatini celp etmek için son derece etkili üsluplar kullanmıştır. Bu üsluplardan bir tanesi de yukarıda vermiş olduğumuz hitap şeklidir. Söz konusu hitap şekli, tekid, mübalağa, kapalılığı açık hale getirme ve tenbih işlevi gibi sebeplerden olayı Kur’ân’da fazlaca kullanılmıştır. İletişim esnasında bu şekilde farklı üsluplar kullanmak kulakları dinlemeye hazır hale getirdiği gibi, muhatabı verilen mesajı kabullenmeye meyyal hale getirmektedir²⁰⁰.

Birden fazla dikkat çekici edatı bünyesinde bulunduran yukarıdaki hitap çeşidinden hemen sonra büyük öneme sahip mesajlar verilmiştir. Mesajı muhataba aktarmada, kullanılan lafızlara önemli görevler düşmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için tabloyu şöyle resmedelim: Allah-ü Teâlâ yukarıdaki nida şeklini kullanarak bir anlığına da olsa dinleyicinin tüm dikkatini çekmiştir. Dikkatin çekilmesinden sonra dinleyicinin tüm algı menfezleri açıkken derin bir manayı tek bir lafız ile sunmuştur ki muhatapta büyük bir tesir icra etmiştir. İşte Kur’ân’ın bu özelliğine “cevâimü’l-kelim” denilmektedir²⁰¹. "Toplayıp bir araya getiren" anlamındaki cami' ile "söz" anlamındaki kelimenin çoğul şekillerinden meydana gelen bu terkip, az sözle çok mana ifade etme sanatı olarak bilinmektedir²⁰². Söz konusu sanat Hz. Peygamberin de bir özelliği haline gelmiştir. Hz. Peygamber, “Ben cevâimü’l-kelim ile gönderildim.” buyurmuştur²⁰³.

Üzerinde durduğumuz ayette Yüce Allah “ey insanlar!” diye hitapta bulunduktan sonra öyle bir lafız seçmiştir ki birçok manayı ihtiva etmektedir. Bu lafız “اعْبُدُوا”, kulluk edin

¹⁹⁸ el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, c. 1, s. 232.

¹⁹⁹ Derviş, *I’râbü’l-Kur’âni’l-Kerîm ve beyânühü*, c. 1, s. 53.

²⁰⁰ el-Kâsimî, *Mehâsinü’t-te’vîl*, c. 11, s. 68.

²⁰¹ Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 1, s. 101.

²⁰² M. Yaşar Kandemir, “Cevâimü’l-Kelim”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII, s. 440.

²⁰³ Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhi’l-Müsne’d min Hadîsi Rasûlillâhi ve Sünenihî ve Eyyâmih*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 2003, s. 402.

emridir. Kulluk, diğer bir ifadeyle ubudiyet geniş bir anlam örgüsüne sahiptir. Ubudiyet kavramının içerdiği anlamları şöyle sıralayabiliriz: Ubudiyet; tezellül ve sevginin en zirve noktasıdır²⁰⁴. Kulluk; Allah'ı birlemek, O'na boyun eğmek, her türlü dini hükümleri yerine getirmektir²⁰⁵. Tüm kulluk tanımları ele alındığında şu ortak noktalar ön plana çıkmaktadır: Yüce ve Yaratıcı bir Kudret karşısında insanın kendi acziyetini ve muhtaçlığını idrak etmesi, bu Kudrete tezellül içerisinde itaat edip, boyun eğmesi, emirlerini kabul edip saygı göstermesi, ve tüm merhaleleriyle hayatını O'na teslim ve tahsis etmesidir²⁰⁶.

Yüce Allah yukarıda anlam derinliğini ele almaya çalıştığımız “ubûdiyet” kavramını hitaptan hemen sonra emir kipinde tüm insanlara yöneltmiştir. Bu suretle belkide onlarca lafzın ifade edeceği bir mesajı tek bir lafızla muhatabın idrakine tam da bütün dikkatlerin O'na çevrildiği bir anda sunmuştur.

3) İletişim esnasında ortak noktaları ön plana çıkarmak, iletişimin kesintiye uğramaksızın sağlıklı bir şekilde devam etmesine yardımcı olmaktadır. Ele aldığımız ayette Yüce Allah insanlara seslenmesinin hemen ardından “sizi yaratan Rabbinize kulluk edin” buyurarak insanlara kulluk emrini tevcih etmiştir. Allah kâfirlere “sizi yaratan Rabbinize kulluk edin” diye hitap etmiştir. Çünkü inkârcılar Allahın yaratıcı olduğunu kabul etmektedirler²⁰⁷. “*And olsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan: "Allah" derler. Öyleyken nasıl da aldatılıp döndürülüyorlar?*”²⁰⁸ De ki: “*Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Kulak ve gözlerin sahibi kimdir? Diriği ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir? Her işi düzenleyen kimdir?*” Onlar: “*Allah'tır! " diyecekler. "O halde O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?*”²⁰⁹ Yüce Allah, kâfirlerin Allahın yaratıcı olduğu kabulünü başlangıç noktası yaparak onlara hitap etmiştir. Hiç şüphesiz böyle bir üslup onların söylenen söze yönelik dikkatlerini arttırmıştır. Allah bu esası bizzat Rasûlüne de emretmiştir:

“*De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşturmak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsemek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin". Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim müslüman olduğumuza şahid olun" deyin*”²¹⁰. Bu ayet Medine'ye gelen Ehl-i Kitap'tan Necrân heyeti hakkında inmiştir²¹¹. Hz. Peygambere müşterek noktalara dayalı bir iletişim kurmasını öğütlemektedir. Ancak şu

²⁰⁴ Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Ubûdiyye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût, 1970, s. 122.

²⁰⁵ el-Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. I, s. 340.

²⁰⁶ Eyüp Yaka, *Kur'an'da Ubûdiyet ve Boyutları*, (yayınlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi SBE. , Sakarya, 2003, s. 140.

²⁰⁷ Ebû Muhammed Mekî b. Ebî Tâlib b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ile bülûğî'n-nihâye*, Câmiatü's-Şârîka, Birleşik Arap Emirlikleri, 2008, c. 1, s. 182-183.

²⁰⁸ Zuhuf 43/87.

²⁰⁹ Yunus 10/31.

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/64

²¹¹ el-Vâhidî, *Esbêbü nüzüli'l-Kur'an*, s. 227

unutulmamalıdır ki; ortak noktaları öne çıkarmak kendi inançlarından ve değerlerinden taviz vermeye kapı aralamamalı, muhatabı vermek istediğin mesaja yakınlaştıracı bir rol üstlenmelidir.

4) Üzerinde durduğumuz ayette Allah, hem o dönemin inkârcılarını hem de onların atalarını yarattığını ifade etmektedir. Cahiliye Arapları atalarına büyük önem atfetmiş ve onları birer tabu addetmişlerdir. Hatta atalarından sevdikleri kişiler adına putlar dikmişler ve onları yarı ilahlık konumuna yükseltmişlerdir²¹². Allah Teâlâ inkârcılarla iletişim kurarken, onların özel hassasiyetleri olan bir yönlerini öne çıkarmıştır. Böylece dinleyicinin sözden etkilenme oranı daha da artmıştır. Büyük saygı ve sevgi besledikleri atalarının da tıpkı kendileri gibi doğup, büyüüp ve öldüğünü duymak, kendilerini yaratanın onları da yarattığını ve yegâne İlahın O Yaratıcı olduğunu işitmek, muhatabı derinden sarsmış ve büyük bir şekilde etkilemiştir²¹³.

İletişim sürecinde bireyler, muhataplarına sözel ve sözel olmayan yollarla birçok ileti gönderir. Bu mesaj alışverişi esnasında aynı zamanda karşı bir ileti olarak duygular da yansıtılır ve muhatap duygusal yönden kuşatılmaya çalışılır. Alıcıya yansıtılan bu duygular kişilerin dikkatini belli bir noktaya yoğunlaştırdığından dolayı adeta “kalk borusu” işlevi görmektedir. Kalk borusu niteliğindeki duygular, harekete geçirici özelliğinden dolayı insanlara soru sorduran, öğrenmelerini sağlayan, pratiğe geçiren ve tavır aldırان bir itici güç niteliğindedir²¹⁴.

5) Kur’ân-ı Kerîm kimi zaman mesajını muhatabına doğrudan(zahiren) verir, kimi zaman da sezdirme(إشعار) metoduyla hissi bir şekilde vermektedir. Tahlil etmeye çalıştığımız Allahın insanlarla konuşmasını ihtiva eden ayeti, bağlamı içerisinde ele aldığımızda dinleyiciye şu mesajı hissettirmektedir: Kişi kulluğa devam ettiği müddetçe sürekli bir ilerleme ve terakki içerisinde olur²¹⁵. Kur’ân gibi tarihin belirli bir dönemiyle sınırlandırılmayacak çağlar üstü bir Kitap her dönemin insanına bu metot aracılığıyla mesajını sunmuştur. Aynı zamanda söz konusu metot Kur’ân’ın “hakîm” ve “mu’ciz” oluşunun bir yansımasıdır. Ancak birtakım batını aşırı fırkaların yaptığı gibi zorlama hatta imkânsız yorumların peşine düşülmemelidir²¹⁶. Sezgi bugün hem İslam dünyasında hem de Batı dünyasında bilgi edinme yollarından birisi olarak kabul edilmektedir²¹⁷.

²¹² Yaşar Çelikkol, *Cahiliye Döneminde Mekke*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara, 2002, s. 138-139.

²¹³ Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-menâr*, c. 1, s. 180; el-Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. 1, s. 342.

²¹⁴ Aslı Taylı, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, ed. Alim Kaya, s. 227.

²¹⁵ er- Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. 11, s. 90.

²¹⁶ Avni İlhan, “Bâtınlık”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. v, s. 190-195.

²¹⁷ Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s. 189-201.

6) İletişim esnasında mesajı deliller getirerek sunmak, muhatabın mesajı mutmain bir kalp ile özümsemesine vesile olmaktadır. Delil, “yol göstermek ve rehberlik yapmak” anlamındaki delalet kökünden bir sıfat olup bir şeyin bilgisine ulaştıran anlamına gelir²¹⁸. Özellikle birbirine galip gelmek için yapılan cedelli tartışmalarda delillere ihtiyaç duyulmaktadır. Cedel; “İpi sağlam bir şekilde bükmek, binayı muhkem, sapasağlam inşa etmek” anlamlarına gelmektedir²¹⁹. Bunun yanı sıra şüpheleri izale etmek anlamına da sahiptir²²⁰. Karşı tarafın kafasındaki soru işaretlerini ortadan kaldırmanın en etkili ve verimli yollarından bir tanesi deliller sunmaktır.

Tahlil etmeye çalıştığımız ayette Allah-ü Teâlâ insanlarla iletişim kurarken O’na kullukta inkârcı bir tavır takınan insanların sergilemiş oldukları bu tutumun yanlışlığına işaret eden deliller serdetmiştir. Ortaya konulan bu deliller, bir yandan verilen mesaja karşı mesafeli bir tavır sergileyen insanın zihnindeki şek ve şüphe tohumlarını kuruturken, bir yandan da mesajı kabul etmiş insanın inancını ve imanını artırıp kalbinin mutmain olmasına katkı sağlamaktadır.

“İbrahim: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" dediğinde, "İnanmıyor musun?" deyince de, "Hayır öyle değil, fakat kalbim iyice mutmain olsun" demişti. "Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp her dağın üzerine bir parça koy, sonra onları çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve Hakim olduğunu bil" demişti²²¹.”

Yüce Allah tüm insanlara hitap ettiği söz konusu ayette nazar ve istidlâl metoduna işaret etmektedir²²². Delil kullanmak anlamına gelen istidlâl, medlûlü ispat etmek için delili ortaya koymak demektir²²³. Allah bir ayette delilleri âfâki ve enfüsi olmak üzere ikiye ayırmıştır: *“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”²²⁴”* Üzerinde durduğumuz ayette iki tane enfüsi, üç tane de âfâki olmak üzere beş tane delil zikredilmiştir. Şimdi sırasıyla bu delilleri görelim:

a) Allahın muhatapları yaratması: Yüce Allah sadece kendisine kulluk edilmesinin ve Kendisinden başka İlah olmadığına ilk delili olarak bizzat sözün muhataplarını yaratmasını zikretmektedir. Allah-ü Teâlâ cümleye yaratma anlamını kazandırmak için “خلق” fiilini kullanmıştır. Söz konusu fiil, bir şeyi benzersiz yaratmak, ortada hiçbir numune ve misal

²¹⁸ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el- Minşevâ, Daru'l-Fazile, Kahire, ts. , s. 91.

²¹⁹ el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 89-90

²²⁰ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, nşr. Fuad Sezgin, Daru'l-Fikr, Mısır, 1970, c. 1, s. 70.

²²¹ Bakara 2/260.

²²² er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. 11, s. 95.

²²³ el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 18.

²²⁴ Fussilet 41/53.

olmaksızın yaratmak anlamına gelmektedir²²⁵. Başka ayetlerde insanoğlunun hiçbir numune olmaksızın yaratılması şöyle ifade edilmektedir:

“And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfе halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: Biçim verenlerin en güzeli olan Allah ne yücedir!”²²⁶

Bu ayetten de anlamaktayız ki insanın adem karanlığından varlık aydınlığına çıkması sırf Allahın ilgisi sonucu yaratılmasıyla oluşmuştur²²⁷. Böylece Yüce Allah insana şu mesajı vermektedir: Senin varlık sahnesine çıkmanın müsebbibi Ben iken sen nasıl olur da Beni inkâr edersin?

b) Muhatapların atalarını ve ecdadını da yaratması: Cahiliye dönemi Araplarının geçmişlerine duydukları saygıyı ve göstermiş oldukları tazimi yukarıda işlediğimizden dolayı tekrar burada açıklama yapmayacağız. Ancak şuna değinmek istiyoruz: Allahın geçmiş nesilleri hatırlatmasının bir diğer sebebi ölümün hatırdâ tutulmasıdır. Allah-ü Teâlâ selefi hatırlatarak dinleyicilere ölümün her an mukadder olduğunu ima etmektedir²²⁸. Bu iki delil enfüsi delil kategorisine girmektedir.

c) Yeryüzünü döşek kılması: Allah-ü Teâlâ bu ifade’de “teşbih” sanatını kullanmıştır. Teşbih, sözlükte bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamına gelmektedir²²⁹. Bir beyan terimi olarak teşbih; belirli bir amaç için, bir edat ile aralarındaki benzerlikten ötürü bir şeyi başka bir şeye benzetmektir²³⁰.

Yeryüzü insanın tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde donatıldığı, yaşamını kolaylıkla idâme ettirebilecek bir şekilde hazırlandığı için üzerinde rahat bir şekilde uyulacak bir döşeğe benzetilmiştir²³¹.

d) Gökyüzünü bina kılması: Bu ifadeden maksat gökyüzünün çatı kılınmasıdır²³². Yüce Allah bunu başka bir ayette şöyle ifade etmektedir: “Göğü karışıklıktan korunmuş bir tavan kıldık; oysa onlar bundaki delillerden yüz çeviriyorlar.”²³³ Bu cümlede de teşbih sanatı kullanılmıştır. Gökyüzü bir tavana benzetilmiştir. Bazı bilimsel tefsirlerde gökyüzünün tavana

²²⁵ Muhammed Hasan Cebel, *el-Mu’cemü’l-iştikâki’l-müessal li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Mektebetü’l-âdâb, Kahire, 2010, s. 601.

²²⁶ Mü’minûn 23/12-14.

²²⁷ Yaka, *Kur’ân’da Ubûdiyet ve Boyutları*, s. 26.

²²⁸ el-Kurtubi, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, c. I, s. 342.

²²⁹ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Mısırî, *Lisânü’l-Arab*, Dar’u-Sâdır, Beyrut, ts., c. XIII, s. 503

²³⁰ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 34.

²³¹ Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvi, *Envâru’t-tenzil ve esrâru’t-te’vîl*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût, ts., c. I, s. 55.

²³² İbn-i Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, c. I, s. 332.

²³³ Enbiya 21/32.

benzetilmesinin sebeplerinden birisi olarak insanı zararlı ışıklardan ve gazlardan koruması zikredilmektedir²³⁴.

e) Gökten su indirip rızıklar bitirmesi: Yüce Allah şu mesajı vermektedir: Sizler yeryüzü döşeginde yatıp yuvarlanırken Benim indirmiş olduğum sudan içer ve bu su vesilesiyle yetişen meyveleri, hububatları ve erzakı tüketirsiniz. Üstelik bir de Beni inkâr edersiniz²³⁵. Son üç delil de âfâki deliller arasında yer almaktadır.

Görüldüğü gibi ayette serdedilen deliller, herkes tarafından müşahade edilen, cazibesiyle insanı etkileyen, kişinin hem nefesine ve ruhuna hem de fiziki ve dış alemine uzanması sebebiyle onu tüm boyutlarıyla kuşatan ve muhataplar için hayati önem arz eden delillerdir. İnsan psikolojisi ihtiyaç hissettiği şeylere daha fazla ilgi gösterir. Allah-ü Teâlâ da insanın bu hasletine muvafık olarak her zaman ihtiyaç duyulan nesneleri delil olarak zikretmiştir. Ayrıca delillerin içerisinde kullanılan yer-gök ve döşek-tavan gibi lafızlar her ne kadar birbirinin zıddı gibi gözüксе de aslında birbirlerini tamamlamakta ve dinleyicinin kulağında ve zihninde hoş bir iz bırakmaktadır. Kur’ân’ın bu üslubu bedii güzellikler arasında sayılmaktadır²³⁶.

Ortaya konulan delillerin diğer bir özelliği de azamette ve haşmette insan ufkunun alabileceği en büyük delillerdir. Söz konusu delilleri işiten kişinin zihninde şöyle bir intiba uyanır: Bu varlıkları yaratmaya gücü yetenin her şeye gücü yeter²³⁷. Bu özelliği ile deliller kati ve amaca ulaşmada etkilidir.

Son olarak delillerin açıklanmasında Kur’ân’da çokça kullanılan ve dinleyicinin dikkatini çekmeyi amaçlayan “takdim-tehir” metoduna başvurulmuştur. “فَأُخْرِجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ” ifadesinde “رِزْقًا لَّكُمْ” mübeyyeninin (açıklanan şey) önüne geçmiştir. Bu değişikliğin amacı muhatapın dikkatini konunun önemine çekmektir²³⁸.

Bazı ahkâm tefsirleri bu ayetin konuşurken akli ve mantıki deliller kullanmanın lüzumuna delalet ettiğini ifade etmiştir²³⁹.

7) Yüce Allah aynı mesajı farklı lafızlarla tekrar ederek anlatılan konunun önemine dikkatleri çekmiştir. İlk olarak daha hitabın başında insanlara “Rabbimize kulluk edin” emrini yöneltmektedir. İbn-i Abbâs buradaki kulluk emrinin sadece Allah’a kulluk etmek, O’na

²³⁴ İbn-i Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. 1, s. 332-333.

²³⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 1, s. 266.

²³⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 43.

²³⁷ Muhammed b. Muhtâr eş-Şenkîti, *Edvâu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur’ân bi'l-Kur’ân*, Daru alemlî'l-fevâid, yy. , ts. , c. 1, s. 65.

²³⁸ ez-Zemahşerî, *el- Keşşâf*, s. 58.

²³⁹ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl*, thk. Abdullah Muhammed es-Siddîk Ebu'l-Fadl, Daru'l-kitabi'l-ilm, yy. , ts. , s. 15.

hiçbir şeyi ortak koşmamak anlamına geldiğini söylemiştir²⁴⁰. Nidanın sonlarına doğru ise aynı emri şu şekilde tekrar etmiştir: “ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ” Bilerek Allah’a ortak koşmayın.

8) Allah-ü Teâlâ’nın muhatap ile konuşurken kullandığı üsluplardan birisi de “temenni ve terecci” üslubudur. Bu üslup ile temenni edilen şeye büyük önem verildiğine ve kendisine özlem duyulduğuna işaret edilir²⁴¹. Üzerinde durduğumuz ayette “لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” temenni ifadesi yer almaktadır. Bu temenni ile Allahın rızasını kaybetmeme arzu edilmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki söz konusu arzu ve temenni insan için söz konusudur. Yüce Allah bu temenni ile insanın şöyle bir halet-i ruhiye içerisinde olmasını öğütlemektedir: Kulluğunuzu eksiksiz yerine getirmeye çalışarak hidayete ve felaha ulaşmış muttakilerin arasına katılmayı arzu edin. Durumunuzu hiçbir zaman kesin görmeyin ve korku ile ümit arasında Benimle bağınızı koparmayın, iletişiminizi her zaman devam ettirin²⁴².

2.4. Allah Teâlâ ile Hz. Âdem ve Havva Arasında Geçen Konuşmalar

Bakara suresinde geçen diğer bir karşılıklı konuşma da Allah-ü Teâlâ ile Hz. Âdem ve Havva arasında geçen konuşmadır. Hz. Âdem’in peygamber oluşu ve konuşmanın gerçekten karşılıklı olması bu konuşma çeşidini diğerlerinden ayırmaktadır. Ebu Zer (ö. 32/652) Hz. Peygamber’e “Hz. Âdem Nebi oldu mu?” diye soru yönelttiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.), “Evet o Allahın vasıtasız konuştuğu bir peygamberdir.” buyurmuştur.²⁴³ Surede yer alan konuşma şu şekildedir:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ . فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ . فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce Cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik. Şeytan oradan ikisinin de ayağını kaydırttı, onları bulundukları yerden çıkardı, onlara "Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz" dedik. Adem, Rabbi'nden emirler aldı; onları yerine getirdi. Rabb'i de bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o tevbeleri daima kabul edendir, merhametli olandır²⁴⁴.”

Yukarıda verilen karşılıklı konuşmadan iletişim açısından çıkarılan usul, metot ve incelikler şöyledir:

²⁴⁰ et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, c. 1, s. 385

²⁴¹ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s.291.

²⁴² el-Beydâvi, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*, c. 1, s. 56.

²⁴³ Ahmed b. .Hanbel, *el-Müsned*, c. v, s. 265.

²⁴⁴ Bakara 2/35-37.

1) Yüce Allah Kur'ân'da kendisini ifade ederken kimi zaman “Ben”, kimi zaman “O”, kimi zaman da “Biz” zamirlerini kullanmaktadır. Yukarıdaki hitaba başlarken de “Biz” zamirini kullanmıştır. Allah-ü Teâlâ söz'e başlarken niçin “Biz” zamirini kullanmış olabilir? Bu sorunun muhtemel cevapları şunlardır:

- a) Yüce Allah, kendi yüceliğinin erişilmezliğine, azametine ve kudretine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.
- b) İstişarenin ve farklı fikirlere açık olmanın önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.
- c) Tevazuyu, alçak gönüllü olmayı ve enaniyetin zararlarını insanlara kavratmayı amaçlamaktadır.
- d) Verilmek istenen mesajın önemine dikkatleri çekmek, mesajın yüce ve aşkın bir Varlıktan geldiğini hatırlatmak²⁴⁵.

Konuşma esnasında kullanılan zamir iletişimin seyrini belirlemektedir. Yanlış bir ortamda kullanılan yanlış bir zamir mesajın doğru bir şekilde algılanmasına engel olabilmektedir. İletişimin geçtiği ortama ve muhataba göre kullanılan zamir de değişiklik arz etmektedir. Özellikle topluluk karşısında sürekli “ben” zamirini kullanmak konuşmacının kibirli olarak etiketlenmesine sebebiyet verecek, böyle bir etiketlenme neticesinde de konuşmadan beklenen etki hâsıl olmayacaktır. Aynı şekilde muhataba uyarılar yapılacaksa kullanılacak en uygun zamir “biz” zamiridir. Böylece suçlayıcı bir dil kullanılmamış olur²⁴⁶.

Yüce Allah, “biz” zamirini kullanarak tevazuya, istişareye ve aktarılan mesajın önemine dikkatleri çekmiştir. Her üç özellik de sağlıklı ve etkili bir iletişim için hayati önem taşımaktadır. Aktarılabilecek mesaj ne kadar önemli olsa da eğer muhatabın zihninde kibirli olarak etiketlenmişseniz mesajın hiçbir kıymeti kalmamaktadır. Aynı zamanda böyle bir üslup yani tek kişinin çoğul zamirini kullanması Araplar tarafından da bilinmekte ve kullanılmaktadır²⁴⁷.

2) Konuşurken ilk olarak serbest olan şeyleri ve olumlu tarafları zikretmek daha sonra da yasak olanları ve olumsuz olanları söylemek muhatabın motivasyonunu arttırmakta ve iletişimin yolunda devam etmesine katkı sağlamaktadır. Üzerinde durduğumuz ayette Yüce Allah ilk olarak muhataplarına “Cennette istediğiniz şeylerden bolca yiyebilirsiniz” buyurarak serbestiyet tanımış, daha sonra da ağaca yaklaşma yasağını koymuştur. Böyle bir üslup muhatabın motivasyonunu ve ilgisini arttırmıştır²⁴⁸.

²⁴⁵ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 398.

²⁴⁶ İlhan Erdem, İletişim Sürecinde Konuşma Becerisi, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, ed. Alim Kaya, s. 337.

²⁴⁷ Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 90.

²⁴⁸ Ebu's-Suud, *İrşadi'l-akli's-selim*, c. I, s. 157-158.

3) İletişim esnasında söze fazla lafız ve kelime dâhil etmek, konuşmayı gereksiz bir şekilde uzatmak dinleyicide bıkkınlık meydana getirebilmekte ve ilginin dağılmasına sebebiyet verebilmektedir. Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya yönelik konuşmada Yüce Allah ağaca yaklaşmama emrini yöneltmekte lakin ağacın çeşidini açıklamamaktadır. Bilerek müphem bırakmıştır. Taberi (ö. 310/923) bu hususta şunları söylemektedir: "Bu ağacın hangi ağaç olduğunu gösteren açık bir delil yoktur. Allah Teâlâ'nın, bu ağacın hangi ağaç olduğunu bize bildirmemesinden anlaşılıyor ki bunu bilmek zaruri bir şey değildir. Eğer böyle bir zaruret olsaydı Allah Teâlâ onu bize mutlaka bildirirdi. Bu sebeple bu ağacın şu veya bu ağaç olduğunu söylemek yerine, Allah'ın, meyvesinin yenmesini Âdeme yasakladığı herhangi bir ağaç olduğunu söylemek daha doğrudur."²⁴⁹ Fahrettin er-Râzî (ö.606/1210) de sözü gereksiz yere uzatmanın abes olduğunu söylemiş, Kur'ân'da da abesin asla söz konusu olmayacağını ifade etmiştir²⁵⁰.

Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde boş sözden sakınılması ve gereksiz soru sorulmaması öğütlenmektedir²⁵¹. Kur'ân'da Yahudilerin bir özelliği olarak çok soru sormaları zikredilmektedir²⁵². Yüce Allah imtihan vesilesi olarak bir inek kesmelerini emretmiş, onlar ise olmadık sorularla bu emri geçiştirmeye çalışmışlardır²⁵³. Bu kıssa üzerinde ileride detaylı bir şekilde duracağız.

Netice olarak, iletişim sırasında fazla ve lüzumsuz lafızlar sarf etmek hem tarafları yorar, hem de zaman kaybına neden olarak maksadın mecrasından sapmasına sebep olur. Ayrıca sözdeki edebi güzelliğe de gölge düşürür.

4) Kur'ân özellikle yasaklar ve haramlar konusunda bir şeyin önemini ortaya koyarken olağanın dışına çıkar ve kimsenin beklemediği bir ifade ile mesajını sunar. Bu üslup Kur'ân-ı Kerim'in iletişim üsluplarından birisidir. Buna belâğatta "üslûbü'l-hakîm" denilmektedir²⁵⁴. Böylece alıcı taraf mesajın önemini daha iyi kavramaktadır.

Tahlil etmeye çalıştığımız ayet grubunda Yüce Allah muhataplarına ağacın meyvesinden yemeyi yasaklarken "وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ" ifadesini kullanmıştır. Ancak söz konusu ifadede yasaklanan, ağacın meyvesinden yemek değil ağaca yaklaşmaktır. Böylece muhataba şu mesaj verilmiştir: "Bırakın ağacın meyvesinden yemeyi ağaca yaklaşmayı bile

²⁴⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. 1, s. 552.

²⁵⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. III, s. 5.

²⁵¹ Müminûn 23/3; Mâide 5/101.

²⁵² Bakara 2/55.

²⁵³ Bakara 2/67-71.

²⁵⁴ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 530.

düşünmeyin.” Yüce Allah kullanmış olduğu bu üslupla uyarıda mübalağayı amaçlamaktadır²⁵⁵.

Kur’ân-ı Kerim yasaklanan fiilin tehlikesinin büyüklüğüne dikkat çekmek için bu üslubu başka yerlerde de kullanmıştır. Zinanın ne kadar iğrenç ve tehlikeli bir eylem olduğu şu şekilde ifade edilmiştir: “*Sakin zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur*”²⁵⁶. ” Dikkat edilirse emir, zina yapmayın değil zinaya yaklaşmayındır.

Fukaha söz konusu ağaca yaklaşmama emrinden “sedd-i zerâi” yöntemini çıkarmışlardır. Sedd-i zerâi, din ve dünya açısından zararlı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olan vesilelerin yasaklanmasını ve harama giden yolların kapatılmasını ifade eder²⁵⁷. Bu metodun iletişime bakan yönü şöyledir: İnsan konuşurken bir sonraki adımı düşünmeli, konuşmanın seyrini belirleyecek bir plan yapmalı ve iletişim sürecinde bu planı takip etmelidir. Söylemleriyle oluşması muhtemel mefsedete, yanlış anlamalara ve kargaşaya engel olmalıdır. Bunun için gelecek aşamaları da düşünerek plan ve program dâhilinde bir konuşma yapılmalıdır.

5) Kur’ân’ın muhataba mesajını sunarken takip ettiği metotlardan birisi de “zikr ve hazf” dir. Zikr, söylenmesi lazım gelen sözün ibarede bulundurulması, zikredilmesi demektir. Hazf ise söylenilmesi icap etmeyen sözün ibareden düşürülmesi anlamına gelmektedir²⁵⁸.

Kur’ân’ın dili olan Arapçada cümle içerisinde müsnedün ileyhin (mübteda ve fail) zikredilmesi asıldır. Dinleyiciyle konuşulurken şu yol takip edilir: Bir cümlede verilen hükme, hangi lafız delalet ediyorsa onu zikretmek; manası cümlenin gelişinden anlaşılanları ise hazf etmek esastır²⁵⁹.

Yüce Allahın Hz. Âdem ve Havva’ya yaptığı hitapta söz konusu metodu müşahade etmekteyiz. Hz. Âdem ile Havva’ya yönelik ağaca yaklaşma yasağının akabinde şeytanın onlara musallat olması şöyle ifade edilmiştir: “*Şeytan onların ayağını kaydırды ve onları bulundukları yerden çıkarttı.*” Görüldüğü gibi ifadede şeytanın Hz. Âdem ile Havva’nın ayağını kaydırдыğı söylenmiş, ardından da ayak kaydırma işlevinin sonucu ayrıca zikredilmiştir. Hazf metoduna ise şu cümle örnektir: “*Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz.*” Bu ifadede yeryüzüne inme emrinin

²⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. III, s. 3.

²⁵⁶ İsrâ 17/32.

²⁵⁷ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, İFAV Yay. , İstanbul, 2012, s. 58.

²⁵⁸ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 397.

²⁵⁹ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Ulûmü’l-belâğa*, Beyrut, 1984, s. 105-106.

muhatapları cümlelerin gelişinden (birbirinize düşman olarak) insan ve şeytan olduğu anlaşıldığı için bu iki isim ibareden düşürülmüştür²⁶⁰.

6) İletişim esnasında muhatap ne kadar inandırıcı konuşsa da hatta sözünü kuvvetlendirmek için yemin bile etse, yanılma ve yalan söyleme ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerekir. Yüce Allah söylenen sözün doğruluğunun teyit edilmesini bizlere öğütlemektedir: *“Ey inananlar! Eğer yoldan çıkmışın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğinize pişman olursunuz”*²⁶¹.” Kur’ân’da şeytanın Hz. Âdem’i nasıl aldatmaya çalıştığı ile ilgili şöyle bilgiler mevcuttur:

“Ey Adem! Doğrusu bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa bedbaht . Doğrusu cennette ne acıdır, ne de çıplak kalırsın; orada ne susarsın ne de güneşin ısığında kalırsın” dedik. Ama şeytan ona vesvese verip: *“Ey Adem! Sana sonsuzluk ağacını ve çökmesi olmayan bir saltanatı göstereyim mi?”* dedi. Bunun üzerine ikisi de o ağacın meyvesinden yedi, ayıp yerleri görünüyordu. Cennet yapraklarıyla örtünmeye koyuldular. Adem, Rabbine baş kaldırdı ve yolunu şaşırdı²⁶².”

Başka bir ayette de şeytanın Hz. Âdem ile Havva’yı kandırmak için yalan yere yemin ettiğinden bahsedilmektedir. *“Doğrusu ben size öğüt verenlerdenim”* diye ikisine yemin etti²⁶³. Kaynaklarda Hz. Âdemin işlediği hatadan sonra Rabbi ile arasında şöyle bir konuşmanın geçtiği aktarılmaktadır: *“Allah-ü Teâlâ, ey Âdem Benden mi kaçırıyorsun?”* buyurdu. Âdem, *“Ya Rabbi ben Senden çok utaniyorum”* dedi. Yüce Allah, *“Ben sana birçok nimet bahşettim değil mi?”* buyurdu. Âdem, *“İzzetine yemin ederim ki hiçbir kimsenin Senin adını kullanarak yalan yere yemin edeceğini zannetmezdim”* dedi²⁶⁴.

İletişim esnasında karşı tarafın inandırıcı ve etkileyici konuşmasına aldanıp, haberin ve mesajın doğruluğu araştırılmadığı takdirde hem tarafların hem de başka insanların zarar görme ihtimali bulunmaktadır.

7) İletişim ortamında hata yapan tarafın hatasından rücû etmesi, sağlıklı bir iletişim kurulmasının ön koşullarındandır. Ele aldığımız ayette Hz. Âdem ve Havva’nın yapmış oldukları hatadan hemen Allah’a yönelmeleri, karşılıklı ilişkilerin hata yapmaya müsait olduğunu ancak asıl olanın hatadan derhal dönmek olduğunu temsil etmektedir. Hz. Âdem ve Havva yaptıkları hatadan sonra şöyle nedâmet göstermişlerdir: *“Her ikisi, “Rabbimiz! Kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz”*

²⁶⁰ Ebu Hafs Amr b. Âdil ed-Dimeşkî, *el-Lübâb fî ulûmi’l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. , Daru’l-kütübi’l-ilmîye, Beyrut, 1419/1998, c. 1, s. 573.

²⁶¹ Hucurât 49/6.

²⁶² Tâhâ 20/117-121.

²⁶³ Araf 7/21.

²⁶⁴ es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, c. 1, s. 288.

dediler²⁶⁵. ” Ayrıca kendisine hata yapılan taraf da hata yapan muhatabının insan olduğunu kasıtsız olarak hata ve ayak sürçmesi ortaya koyabileceğini unutmamalıdır. Yaşanan ilk aksilikte derhal iletişim köprülerini yıkmamalı, olabildiğince yapıcı bir tutum sergilemelidir.

2.5. Allahü Teâlâ ile Melekler Arasında Geçen Konuşmalar

Sure’de Allah ile melekler arasında gerçekleşen konuşmalar da yer almaktadır. Melek ontolojik olarak insandan farklı bir varlık olduğu için bu konuşma çeşidi diğerlerinden ayrılmaktadır. Melek kavramı hakkında bilgi sahibi olmanın, konuşmanın daha rahat idrak edilmesine katkı sağlayacağını düşündüğümüzden dolayı öncelikle meleğin mahiyetine dair bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Farklı şekillere girebilen, duyularla algılanamayan ve nurani varlık olarak tarif edilen melek²⁶⁶, inanç esaslarından birisi olarak zikredilmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de meleklerin, Hz. Âdem’in yaratılışından önce bulundukları ve Allah-ü Teâlâ ile konuştukları²⁶⁷, yiyip içme gibi özelliklerinin olmadığı²⁶⁸, iri cüsseli ve güçlü olabilecekleri²⁶⁹, birden fazla kanada sahip oldukları²⁷⁰, belirtilmiştir. Ayrıca Yüce Allah’ın kendilerine vermiş olduğu görevleri yerine getirirler ve asla isyana kalkışmazlar:

“Ey inananlar! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyrulanları yerine getiren pek haşin meleklerdir²⁷¹. ”

Allah-ü Teâlâ ile melekler arasında geçen konuşma şöyledir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ . وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ . قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ . قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ . وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“Rabbin meleklerle "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti; melekler, "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler; Allah "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi. Cevap verdiler: "Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem bilensin, hem Hakîmsin". Allah "Ey Âdem onlara isimlerini söyle" dedi. Âdem isimlerini söyleyince, Allah "Ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve

²⁶⁵ Araf 7/23.

²⁶⁶ el-Cürçânî, *et-Tarîfât*, s. 193.

²⁶⁷ Bakara 2/30-34.

²⁶⁸ Hûd 11/69-70.

²⁶⁹ Necm 53/5.

²⁷⁰ Fâtır 35/1.

²⁷¹ Tahrim 66/6.

gizlemekte olduğunuzu da bilirim, diye size söylememiş miydim?" dedi. Meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu²⁷²."

1) Konuşma esnasında mesajı sunarken mukaddime oluşturmak iletişimin seyrini olumlu yönde etkilemektedir. Bazı âlimler Yüce Allahın yukarıda zikredilen ayette ilk olarak meleklerle seslenmesini ve meleklerden bahsetmesini daha sonraki Hz. Âdem'e yönelik hitabına mukaddime kıldığını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi olarak da meleğin peygamber ile Allah arasında bağ olmasını zikretmişlerdir²⁷³.

İnsan zihninin birçok bilgiyi aynı anda kavrayamayacağı bilimsel bir gerçektir. Eğer muhataba bir ileti gönderilmek isteniyorsa, mesaj sistemli bir şekilde bölümlere ayrılarak sunulmalıdır. Plansız bir şekilde akla ilk gelen her şeyi söylemek, muhatapta her hangi bir etki meydana getirmediği gibi, muhatabın dikkatinin başka şeylere kaymasına neden olur. Başarılı bir iletişimde mesaj bölümlere ayrılarak sistematik bir şekilde dinleyiciye aktarılır. Böylece muhatap mesajı daha sağlıklı bir şekilde özümser ve anlamlandırır²⁷⁴.

Giriş bölümünün temel amacı dinleyicinin dikkatini çekmek, gelişme bölümünün temel amacı konuyu açıklamak, sonuç bölümünün ise konuşmanın ana temasını tekrar hatırlatmaktır²⁷⁵. Tezimizin başından beri muhatabın dikkatini celp etme metotlarını ortaya koymaya çalıştık. Dikkat çekmenin en fazla öneme sahip olduğu bölüm giriş kısmıdır. Bundan ötürü giriş kısmında dinleyicinin dikkatini çekmeye yönelik birçok yol geliştirilmiştir. Bunların en etkililerinden birisi de konuşmaya şaşırtıcı bir ifadeyle başlamaktır ki buna şok tekniği de denmektedir²⁷⁶. Yüce Allah burada meleklerle yaptığı konuşmasında söze çarpıcı bir şekilde "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" diye başlamıştır. Meleklerin şaşkınlığı "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?" demelerinden anlaşılmaktadır. Buradaki istifham üslûbu daha önce de üzerinde durduğumuz gibi gerçek manada bir soruyu amaçlamamakta, taaccüb (şaşıklık) ve takrir (itaat etme) ifade etmektedir²⁷⁷.

2) İletişimin sorunsuz bir şekilde devam etmesi için bilgi sahibi olunmayan konularda tevakkuf etmek, asılsız ve yanlış fikirler öne sürmemek büyük önem taşımaktadır. Yanlış veya yalan bilgiler üzerine sağlıklı ilişkiler inşa edilemez. İletişim esnasında muhatabın yönelttiği soru hakkında herhangi bir malumat sahibi değilseniz takip edilecek en doğru yol, bilgi sahibi olmadığınızı itiraf etmektir. Böyle bir davranış belki itiraf esnasında nefse ağır gelebilir ancak iletişimin selameti için müspet bir katkı sağlar. Tahlil etmeye çalıştığımız

²⁷² Bakara 2/30-34.

²⁷³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. III, s. 174.

²⁷⁴ Köylü, *Dini İletişim*, s. 120.

²⁷⁵ Köylü, *Dini İletişim*, s.121-147.

²⁷⁶ Köylü, *Dini İletişim*, s.124.

²⁷⁷ Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 35.

ayette meleklerin Allah-ü Teâlâ'nın sorduğu soruya “öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem bilensin, hem Hakîmsin” şeklinde karşılık vermeleri söz konusu ilkeye örnektir.

Yöneltilen soruya bilgi sahibi olmaksızın cevap vermek birden fazla kişinin zarar görmesine sebep olabilir. Hz. Peygamber ilim adamlarının ölümü ile ilmin de kaldırılacağını, geriye kendilerinden fetva sorulacak ve görüşlerine göre bilgisizce fetva verecek cahil birtakım insanların kalacağını, bunların da hem kendilerinin sapacağını, hem de başkalarını sapıtacaklarını beyan etmiştir²⁷⁸. Söz konusu ilkenin yansımaları Hz. Peygamberin hayatında da gözlemlenmektedir: Adamın birisi Rasûlullah'a “En kötü mekân hangisidir?” diye soru yöneltti. Hz. Peygamber, "Bilemiyorum, Cebrail'e soruncaya kadar bana mühlet ver." diye cevap verdi. Cebrail'e sordu, Cebrail de “Bilemiyorum, Mikâil'e soruncaya kadar bana mühlet ver.” dedi. Daha sonra Cebrail gelerek şöyle dedi: Mekânların en hayırlısı mescidler, en kötüsü ise pazarlardır²⁷⁹. Muhatap kim olursa olsun, öncelikli olan yöneltilen soruya doğru cevap vermektir. Medine'ye gelen Necran heyeti Hz. Peygambere Hz. İsa hakkında sorular sormuş, Rasûlullah da Rabbinden vahiy gelene kadar cevap vermeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine “Allah'ın katında İsa'nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra ol demesiyle olmuş olan Âdem'in durumu gibidir²⁸⁰.” ayeti nâzil olmuştur²⁸¹. Hz. Peygamber her şeyi göze alarak kendisinden bekleneni yapmış ve vahiy gelene kadar cevap vermemiştir.

3) Kibir ve büyülenme iletişimin inkıtaya uğramasında büyük pay sahibi olumsuz hasletlerdir. Kibir denilince akla gelen ilk isim hiç şüphesiz iblistir. Yüce Allah melekler ile konuşmasının bir kesitinde şöyle buyurmaktadır: Meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu. Yüce Allah iblis'e, Âdem'e secde etmemesinin sebebini sorduğunda, "Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın²⁸².” karşılığını vermiştir. Buna mukabil Yüce Allah, "Defol oradan, sen artık kovulmuş birisin. Din (kıyamet/ceza) gününe kadar lanetim senin üzerinedir²⁸³.” buyurmuştur. Görüldüğü üzere iletişim ortamını şeytanın sahip olduğu kibir ve gurur gibi olumsuz özellikleri meflûç hale getirmiştir. Kibirli kişi kendini bütün açılardan yeterli gördüğünden dolayı başkalarına tenezzül etmez ve iletişim kurmaya gerek duymaz.

4) Yüce Allahın meleklerle yönelik hitabında kullandığı söz sanatları şunlardır: “تُذَوْنَ”

²⁷⁸ el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, s. 23.

²⁷⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1412/1991, c. 1, s. 567.

²⁸⁰ Âl-i İmrân 3/59.

²⁸¹ el-Vahidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 226.

²⁸² Sad 38/76.

²⁸³ Sad 38/77.

ve تَكْتُمُونَ” filleri arasında “tībāk” sanatı mevcuttur. İki zıt manayı bir arada zikretmek anlamına gelen tībāk, “tezat” ve “takâfû” gibi isimlerle de anılmaktadır²⁸⁴. “تَمَّ عَرَضَهُمْ” ifadesinde “tağlib” sanatı bulunmaktadır. Normalde Arapçada gayr-i âkil varlıkların çoğulları müennes hükmündedir. Ancak burada çoğul zamiri kullanılmıştır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır, ileride bu konuya değineceğiz. Yüce Allah ilminin her şeyi kuşattığını muhatabın iyice idrak etmesi için “Ben gökleri ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu da bilirim.” diye konuyu tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. Bu sanat dalının adı “itnab” dır²⁸⁵.

Bu başlık altında değineceğimiz diğer bir konu da “esmâ-ı hüsnâ” dır. Yüce Allah mesajını bu özel isimlerle muhataba aktarmıştır. Söz konusu isimlerin mesajın hakkıyla anlaşılmasında ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ele aldığımız ayet grubunda Allah-ü Teâlâ meleklerden eşyaların isimlerini söylemelerini istemiş, ancak onlar acziyetlerini ifade etmişlerdir. Melekler cümlelerini şu ifadeyle sonlandırmışlardır: إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ. Yüce Allahın Alîm ve Hakîm isimleri ilminin ve hikmetinin sonsuzluğunu ifade etmekte ve kendinden önceki mana örgüsüyle anlamlı bir yapı arz etmektedir²⁸⁶. Çünkü öncesinde Yüce Allahın ilminin genişliğinden bahsedilmektedir. Ayrıca mesajın bu ism-i şeriflerle son bulması “hüsn-i intihâ” sanatına işaret etmektedir. Bu sanat konuşan kimsenin sözünü, dinleyicinin kulağına hoş gelecek deyimlerle ve terkiplerle bitirmesi anlamına gelmektedir²⁸⁷.

Son olarak Allahın meleklerle konuşmasının, müşaverenin önemine işaret ettiğini söyleyen âlimler de bulunmaktadır²⁸⁸. Hiç şüphesiz Yüce Allahın görüş alışverişinde bulunması muhal bir durumdur. Ancak meseleye insanoğlu perspektifinden bakıldığında ayetin, iletişimden beklenen faydanın hâsıl olması için önemli bir inceliği barındırdığı gözlemlenmektedir. Bahsetmeye çalıştığımız, iletişim açısından büyük bir fonksiyon icra eden incelik, muhatabın görüşlerine saygı duymak, sözü bitinceye kadar onu sükûnetle dinlemektir. Muhatap kim olursa olsun hakir görülmemeli, fikirlerine değer verilmelidir. Ancak bu şartlar sağlandığında sağlıklı bir iletişimden bahsedilebilir.

²⁸⁴ Ebu Yakub Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Nâim Zerzur, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407/1987, s. 423.

²⁸⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 49.

²⁸⁶ Muhammed Mustafa Aydın, *el-Esmâü'l-Hüsnâ ve Münâsebetühâ li'l-Âyâtilleti Hutimet bihê*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1409/1989, s. 43-54.

²⁸⁷ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s.538.

²⁸⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. III, s. 176.

2.6. Hz. Musa ile Kavmi Arasında Geçen Konuşmalar

Surede Hz. Musa ile kavmi arasında geçen konuşmalar birçok ince noktayı barındırmaktadır. Hatta sureye ismini veren “bakara hadisesi” de iki taraf arasında cereyan etmiştir. Hz. Musa ile kavmi arasında geçen konuşmalara şu ayet pasajını örnek vermek mümkündür:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجَلَ فَاذْكُرُوا إِلَيَّ بِآيَاتِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ . وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْنَاكُم بِالصَّاعِقَةِ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

“Musa kavmine "Ey kavmim! Buzağıyı ilah olarak benimsemekle kendinize yazık ettiniz. Yaratanınıza tevbe edin ve nefislerinizi öldürün, bu Yaratanınız katında sizin için hayırlı olur; O daima tevbeleri kabul ve merhamet eden olduğu için tevbenizi kabul eder" demişti. "Ya Musa! Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız" demiştiniz de gözleriniz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı”²⁸⁹.

Yukarıda verdiğimiz konuşma Hz. Musa’nın Rabbiyle buluşmasından dönüşünde gerçekleşmiştir²⁹⁰. Bu ayetin öncesinde Yüce Allah İsrail oğullarına bahsettiği Firavunun tasallutundan kurtarılmaları ve hakkı batıldan ayıran bir Kitabın verilmesi gibi birtakım nimetlerini hatırlatmaktadır. Söz konusu konuşmanın tahlili neticesinde iletişim açısından şu noktaların öne çıkması mümkün gözükmektedir:

1) Dikkat edilirse Hz. Musa, kavmi ile konuşmaya başlarken “يَا قَوْمُ” nidasını kullanmaktadır. Böylesi bir sesleniş Hz. Musa’nın kavmi ile arasındaki sevgiye, yardımlaşmaya ve merhamete işaret etmektedir. Hz. Musa kavmini hiçbir zaman zalimin eline bırakmamış, onları sevmiş ve desteklemiştir. Nitekim böyle bir nida ile seslenirken de aynı amacı gütmekte ve onlara yönelik sevgisini izhar etmektedir²⁹¹. Konuşmaya böyle bir sesleniş ile başlamak, Kur’ân’ın farklı surelerinde de bulunmaktadır. “Hakim” sıfatıyla meşhur olan Lokman (a.s.) oğluna öğüt verirken aynı nidayı kullanmıştır. *“Lokman, oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür" demişti”²⁹².* Aynı nidayı Yüce Allah da kullanmıştır. *“De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir”²⁹³.*

Verilen örneklerde görüldüğü gibi iletişim esnasında özellikle akrabalık bağları gibi yakınlık ifade eden bir nida ile söze başlamak, muhatabın dikkatini celp etme ve mesajı kabullenmeye meylettirme noktasında büyük işlev görmektedir. Daha başlangıçta sıcak ve samimi bir atmosfer oluşturmak, iletişimin sağlıklı ve başarılı bir şekilde devam etmesinin teminatıdır.

²⁸⁹ Bakara 2/54-55.

²⁹⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. 1, s.679-680.

²⁹¹ Muhammed Ebu Zehra, *Zehratü't-Tefâsir*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1987, c. 1, s. 233.

²⁹² Lokman 31/13.

²⁹³ Zümer 39/53.

2) Kur'ân-ı Kerim muhatabına mesajını sunarken, verilmek istenen manayı taşıyabilecek en uygun lafzı seçmektedir. Kur'ân'ın kullandığı bu üsluba “lafız ve mana uyumu” adı verilmiştir²⁹⁴. Aynı anlama gelen onlarca kelime arasından özellikle birisinin seçilmesi, muhataba farklı bir mesaj verilmek istendiğini ortaya koymaktadır. Analiz etmeye çalıştığımız konuşmada Hz. Musa, buzağıya tapan kavmine “Yaratıcınıza tövbe edin” diyerek nasihat etmiştir. Bu ifadede yaratıcı anlamına gelen birçok kelime arasından “البارئ” lafzı seçilmiştir. Bu kelime yaratma anlamının yanı sıra şekil verme, düzene sokma ve kıvama getirme gibi anlamlara da sahiptir²⁹⁵. Hz. Musa özellikle bu kelimeyi kullanarak muhataplarına şu mesajı vermektedir: Sizi sadece yaratmakla kalmayıp aynı zamanda şekil veren ve en güzel kıvama getiren Allah'ı bırakıp da hiçbir şeye muktedir olamayan cansız bir buzağıya mı kulluk ediyorsunuz? Bu tutumunuz sizin cehalette ne kadar aşırı gittiğinizi göstermektedir²⁹⁶.

Muhataba verilmek istenen mesajın taşıyıcısı lafızlardır. Eğer seçilen lafız, verilmek istenen anlamı tam olarak taşımıyor ise alıcı mesajı eksik veya yanlış anlayacaktır. Doğal olarak eksik veya yanlış bir karşılık verecektir. Netice itibariyle tarafların iletişimden bekledikleri yarar meydana gelemeyecektir. İletişim ortamında kullanılan lafızlara son derece dikkat edilmelidir. Kullanılan lafız bazen anlamı tam olarak taşımadığı gibi, bazen de aktarılmak istenen mesajın zıddına bir mana içerebilmektedir. Alıcı, muhatabının kendisine vermek istediği iletiyi sadece yanlış lafız kullanımından dolayı anlayamayacak ve iletişim ortamını sonlandırabilecektir.

3) İletişimde yumuşak ve müsamahakâr bir dil kullanmak önemli olduğu kadar, tavizsiz ve sitemkâr bir dil kullanmak da önemlidir. Kur'ân-ı Kerim mesajını sunarken muhatabın ruh halini, duygu yoğunluğunu ve tutumlarını dikkate almış ve bu ölçülere göre bir üslup kullanmıştır. Kur'ân yeri geldiğinde yumuşak bir dil kullanmış²⁹⁷, yeri geldiğinde de tehditkâr bir üslup takınmıştır²⁹⁸. Çünkü sağlıklı bir iletişimde bunların ikisinin de bulunması gerekmektedir.

İletişim sırasında kullanılacak dil ve takınılacak üslup muhatabın durumuna göre belirlenmelidir. Muhatabın üzgün olduğu bir sırada ona neşeli bir tavırla yaklaşmak, muhatabın sizin hakkınızda yanlış bir kanaate sahip olmasına yol açabilir. Aynı şekilde ödevlerini intizamlı bir şekilde yapıp derslerinde başarılı olmak isteyen bir ilkokul öğrencisiyle tehditkâr bir şekilde konuşmak, öğrencinin korkmasına ve kendini kapatmasına

²⁹⁴ Dücane Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, Kapı Yay. , İstanbul, 2011, s. 44.

²⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 77.

²⁹⁶ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, Ahbâru'l-yevm, Kahire, 1991, c. 1, s. 343.

²⁹⁷ Taha 20/94.

²⁹⁸ Hakka 69/48.

sebepe olabilmektedir²⁹⁹.

Yukarıda İsrail oğullarına bahşedilen nimetlerden bahsetmiştik. İsrail oğulları ise bunca nimetlere rağmen buldukları ilk fırsatta sapkınlığa yönelmişlerdir. Hz. Musa onları Firavunun zulmünden ve denizde boğulmaktan kurtarıp, selamete erdirdikten sonra Rabbiyle olan vaadini gerçekleştirmek üzere yanlarından ayrıldı ve vekil olarak da kardeşi Hz. Harun'u tayin etti³⁰⁰. Döndüğünde ise kavminin altından bir buzağıya taptığını görünce oldukça sinirlendi ve hemen kardeşi Harun'un yakasına yapıştı. Kur'an bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

"Musa, milletine kızgın ve üzgün olarak döndü. "Ey milletim! Rabbiniz size güzel bir vaad'de bulunmadı mı? Uzun bir zaman mı geçti, yoksa Rabbinizin gazabına mı uğramak istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?" dedi. Onlar: "Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık. O milletin ziynet eşyasından bize yükler dolusu taşıtıldı. Biz onları ateşe attık, aynı şekilde Sâmiri de attı" dediler. Bunun üzerine Sâmiri onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya koydu. O ve adamları: "Bu sizin de Musa'nın da tanrısıdır, ama o unuttu" dediler. Görmüyorlar mıydı ki, o heykel onlara ne söz söyleyebilir, ne zarar ve ne de fayda verebilirdi? And olsun ki, Harun da onlara önceden: "Ey milletim! Siz bu buzağı ile sınanıyorsunuz. Sizin gerçek Rabbiniz Rahman'dır. Bana uyun, emrime itaat edin" demişti. "Musa bize dönene kadar buna sarılmaktan vazgeçmeyeceğiz" demişlerdi. Musa gelince: "Harun! Onların sapıttığını görünce seni benim yolumdan gitmekten alıkoyan nedir? Benim emrime karşı mı geldin?" dedi. Harun: "Ey Annem oğlu! Saçımdan sakalımdan tutma; doğrusu İsrail oğulları arasına ayrılık koydun, sözüme bakmadın demenden korktum" dedi. Musa: "Ey Sâmiri! Ya senin yaptığın nedir?" dedi. Sâmiri: "Onların görmedikleri bir şey gördüm ve sana gelen elçinin bastığı yerden bir avuç avuçladım. Bunu ziynet eşyasının eritildiği potaya attım. Nefsim böyle yaptırdı" dedi. Musa: "Defol! Doğrusu artık hayatta, "Bana dokunmayın!" demenden başka yapacağın yoktur. Senin için asla kaçamayacağın bir ceza daha vardır. Durup üzerinde titrediğin tanrına bak, onu yakacağız, sonra denize dökacağız" dedi³⁰¹."

Görüldüğü gibi Hz. Musa dönünce karşılaştığı manzaraya oldukça sinirlenmiş ve kavmine şu uyarıda bulunmuştur: "Ey kavmim! Buzağıyı ilah olarak benimsemekle kendinize yazık ettiniz. Yaratanınıza tövbe edin ve nefislerinizi öldürün." Hz. Musa'nın bu ifadesinde ince bir sitem ve sert bir üslup sezilmektedir³⁰². Eğer İsrail oğullarının bunca nimet karşısında yaptıkları nankörlük görmezden gelinip yumuşak bir dil kullanılsaydı, onlar sapkınlıklarını daha da arttıracak ve hiçbir öğütten ders almayacaklardı. İletişim sırasında haddi aşmış muhataba sert bir dil kullanmak, onun silkinip kendine gelmesine yardımcı olmaktadır.

4) Kur'an-ı Kerim muhataba mesajını sunarken onun dikkatini tek bir noktada yoğunlaştırmak için farklı cümlelerden müteşekkil bir manzume oluşturmuştur. Yüce Allah

²⁹⁹ İlhan Erdem, İletişim Sürecinde Konuşma Becerisi, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, ed. Alim Kaya, s.339.

³⁰⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. 1, s.680.

³⁰¹ Taha 20/86-97.

³⁰² Ebu Zehra, *Zehratü't-Tefâsir*, c. 1, s. 233.

tefsir cümlesi³⁰³, bedel cümlesi³⁰⁴, gibi cümlelerle muhatabına seslenmektedir. Üzerinde durduğumuz ayette de Hz. Musa muhataplarına seslenirken mu'tarıza cümlesini kullanmıştır³⁰⁵: Yaratanaınıza tövbe edin ve nefislerinizi öldürün- ki bu sizin için daha hayırlıdır.- O daima tövbeleri kabul ve merhamet eden olduğu için tövbenizi kabul eder. Parantez cümlesi anlamına gelen mu'tarıza cümlesi, birbirine bağlı iki cümle arasında bulunur³⁰⁶.

5) Hz. Musa'nın tembih ve uyarılarına İsrail oğullarının vermiş olduğu şu karşılık ve kullandıkları ifade üslubu üzerinde durulmaya değerdir: *"Ya Musa! Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız."* İsrail oğullarının vermiş olduğu bu cevap iletişimi temellerinden zedelemektedir. Muhataptan yapılamayacak derecede güç ve takatini aşan taleplerde bulunmak, iletişim yollarını kapamakta ve ilişkileri zayıflatmaktadır. İsrail oğullarının Allahı açıkça görmeyi talep etmeleri bu türden bir istektir³⁰⁷. Çünkü dünya hayatında Yüce Allahın görme organı olan göz ile müşahade edilemeyeceğini bizzat Kendisi haber vermektedir: *"Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latîf'tir, haberdardır"*³⁰⁸. İsrail oğullarının böyle bir talepte bulunması, onların iletişim kurmadaki samimiyetsizliklerine ve peygamberle istihza etmelerine işaret etmektedir. Kur'ân'ın tanıttığı İsrail oğullarının en belirgin özelliği elçilerle alay etmeleridir³⁰⁹. Sureye adını veren Bakara hadisesinde de İsrail oğullarının samimiyetsizlikleri ve alaycı tavırları ön plana çıkmaktadır:

*"Musa kavmine: "Allah muhakkak bir sığır boğazlamanızı buyuruyor" demişti; "Bizi alaya mı alıyorsun?" dediklerinde de: "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi. "Rabbine bizim adımıza yalvar da onun mahiyetini bize bildirsın" dediler, "O, onun ne pek kart, ne pek körpe, ikisi ortası bir sığır olduğunu söylüyor, size emrolunanı yapın" dedi. "Rabbine bizim adımıza yalvar da ne renk olduğunu bize bildirsın" dediler. "O, onun, bakanların içini açan parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor" dedi. "Rabbine bizim adımıza yalvar da, mahiyetini bize bildirsın, çünkü sığırlar, bizce, birbirine benzemektedir. Allah dilerse biz şüphesiz doğruyu bulmuş oluruz" dediler. "Yeri sürüp, ekini sulayarak boyunduruk altında ezilmemiş, kusursuz, alacasız bir sığır olduğunu söylüyor" dedi. "Şimdi gerçeği bildirdin" deyip sığırı boğazladılar; az kalsın bunu yapmayacaklardı"*³¹⁰.

Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı Bakara hadisesi İsrail oğullarının samimiyetsizliklerini ele almaktadır. Yüce Allah'ın emrine karşın, Hz. Musa'ya "Bizimle alay mı ediyorsun?" demeleri

³⁰³ Saff 61/10-11.

³⁰⁴ Fatıha 1/6.

³⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el- Keşşâf*, s. 77.

³⁰⁶ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*, İFAV. Yay. , İstanbul, 2015, s. 95.

³⁰⁷ el-Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. 11, s.113.

³⁰⁸ Enam 6/103.

³⁰⁹ Eyüp Yaka, *Kur'ân'da Ehl-i Kitâb'ın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE. , Konya, 1994, s. 17.

³¹⁰ Bakara 2/67-71.

aslında kendi içlerindeki alay dürtüsüne işaret etmektedir³¹¹. Üstelik olmayacak sorularla işi yokuşa sürmüşler ve emri terk etmenin yollarını aramışlardır.

Sonuç olarak, sağlıklı bir iletişim kurabilmek için tarafların samimi ve iletişim kurmaya istekli olmaları gerekmektedir. Yerine getirilmesi güç olan taleplerle ve lüzumsuz sorularla taraflar birbirlerini bıktırmamalı, karşılıklı anlayış çerçevesinde birbirlerinin taleplerini yerine getirmeye çalışmalıdırlar. Aksi takdirde taraflar başta zaman olmak üzere bazı kayıplara maruz kalabilmektedirler.

2.7. Müminler ile Allahü Teâlâ Arasındaki Konuşmalar

İnsanın Yaratıcısı ile iletişim kurabileceği başlıca yol dua'dır. Kişi özellikle bir şeye ihtiyaç duyduğu ve kendini güçsüz hissettiği zamanlarda dua vesilesiyle Rabbiyle iletişim kurmakta ve halini O'na arz etmektedir³¹². Yüce Allah Kur'an'da kendisini tanıtırken insanın dua yoluyla kurduğu iletişime karşılık vereceğini söylemekte ve yakın olduğunu ifade ederek insanı kendisiyle iletişim kurmaya sevk etmektedir. *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, bilsinler ki Ben, şüphesiz onlara yakınam. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasına icabet ederim. Artık onlar da davetimi kabul edip Bana inansınlar ki doğru yolda yürüyenlerden olsunlar"*³¹³. Allah-ü Teâlâ bu ayette yapılan duaya icabette bulunacağını buyurmaktadır. Dua şekil itibarıyla aşağıdan yukarıya doğru bir yönelişi ifade eder³¹⁴. İnsan bir takım lafızlarla Allaha yönelip O'na dua eder, Yüce Allah ise yapılan bu duaya icabet eder. Bu iletişim şeklinde, duanın karşılığında icabet bulunmaktadır. Ancak dua lafızlardan, icabet ise fiillerden oluşmaktadır³¹⁵.

Mümin böylesi bir iletişimden asla müstağni olamaz. İnsana değer kazandıran, diğer varlıklardan üstün kılan en önemli özellik dua yoluyla kurduğu bu iletişimdir. *"De ki: "Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" Ey inkârcılar! Yalanladığınız için, azap yakanızı bırakmayacaktır"*³¹⁶. Yüce Allah insanın bu iletişim bağını muhafaza etmesini ve sadece darlık ve sıkıntı anlarında değil her vakitte kendisine yönelmesini emretmektedir. *"Rabbimiz: "Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" buyurmuştur"*³¹⁷. Aynı zamanda aşağıda göreceğimiz üzere Allah-ü Teâlâ bazı dualara sözel olarak da karşılık vermiştir.

³¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 381-382.

³¹² Hasan Kayıkılık, "Kur'an'daki Dualar Üzerine Psikolojik Bir Değerlendirme", *Çukurova Üniversitesi İFD.*, 1, 2001, s. 138.

³¹³ Bakara 2/186.

³¹⁴ Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili*, s. 90.

³¹⁵ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts. , s. 227.

³¹⁶ Furkan 25/77.

³¹⁷ Mümin 40/60.

Bakara suresindeki şu konuşma örneği duaya güzel bir örnek teşkil etmektedir:

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ . لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ رَبَّنَا لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

“Peygamber ve inananlar, ona Rabbinden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş Sanadır" dediler. Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlamızsın, kâfirlere karşı bize yardım et³¹⁸. ”

Surenin verdiğimiz son iki ayeti hakkında kaynaklarda birçok güzel ifade bulunmaktadır³¹⁹. Kulun Rabbiyle olan iletişimi açısından da pek çok ince noktayı ihtiva etmektedir:

1) Yüce Allah, sözü müminlere vermeden önce onlar hakkında açıklama yapmış, kısaca müminin tanımını yapmak yerine onun özelliklerini sırasıyla vererek hem edebi bir zerafet oluşturmuş hem de muhatabın dikkatini çekmiştir³²⁰. Böylece muhataplarını tazim etmiş ve iletişime verdiği önemi ortaya koymuştur.

2) Allah-ü Teâlâ Bakara suresine başlarken ilk ayetlerde dikkat çekici bir üslupla müminlerin özelliklerinden bahsetmiş ve onları övmüştür. Aynı şekilde sureyi bitirirken de müminleri ele almış, onların yaptığı duayı zikretmiştir. Bu durum İlahi mesajın sahip olduğu “tenâsüp” ve “tertîp” vasıflarına işaret etmektedir³²¹. Aynı zamanda Kur’ân’ın bu özelliği Onun i’câz yönlerinden birisidir³²². Yani Kur’ân-ı Kerim’in sahip olduğu bu bütünlük ve mesajın kendi içerisinde oluşturduğu uyum, muhatapta büyük bir beğeni oluşturmuş, derin bir etki meydana getirmiştir. Eğer mesaj kendi içerisinde parçalanmışlık ve uyumsuzluk oluştursa muhatapta bıkkınlık hâsıl olur ve dikkati başka noktalara kayar.

Daha önce de söylediğimiz gibi alıcıya sunulan başarılı bir mesajda giriş, gelişme ve sonuç bölümleri bariz bir şekilde belirginleşmektedir. Sonuç bölümünün temel amacı konuyu özetlemek ve güzel bir şekilde sonlandırmaktır³²³. Surenin son iki ayetine büyük bir önem atfedilmesinin esas sebebi bu ayetlerin sonuç kısmını oluşturmasıdır. Söz konusu bu ayetler

³¹⁸ Bakara 2/285-286.

³¹⁹ es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, c. III, s.430; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, c. I, s. 166.

³²⁰ er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. VII, s.138.

³²¹ es-Suyûtî, *Esrâru tertîbi’l-Kur’ân*, thk. Abdülkâdir Ahmed, Daru’l-i’tisâm, Kahire, 1398/1978, s. 78.

³²² er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. VII, s. 139.

³²³ Köylü, *Dini İletişim*, s. 145.

surenin bir fezlekisi mahiyetindedir³²⁴. Yüce Allah, surede namaz, zekât, haç, oruç, kısas, cihat, talak, iddet, faiz ve borçlanma gibi konularda inananlara sorumluluklar yükledikten sonra en güzel şekilde konuşmasını sonlandırmıştır³²⁵. Bu şekilde konuşmayı ve mesajı beğeni celp eden ve etkileyici bir tarzda sonlandırmaya belâgat'ta "hüsnu'l-hitâm" adı verilmektedir. Surenin son iki ayeti hüsnu'l- hitâm sanatının örneğidir³²⁶. Hüsnu'l- hitâm, konuşan kişinin sözünü kulağa hoş gelen ifadelerle ve deyimlerle sonlandırması demektir³²⁷. Bakara suresi, inananların veciz duasıyla insan ruhunun en derin noktalarına kadar nüfuz eden bir etkiyle sona ermiştir.

3) Dua, daha önce de ifade ettiğimiz gibi aşağıdan yukarıya doğru bir yönelişi çağrıştırmaktadır. Yani ontolojik olarak aşağıda olan bir varlığın yüce bir Varlığa yakarmasının adıdır. Dua vesilesiyle Yüce Allah ile iletişim kuran insanda mütevazî bir ruh hali hâkim olmalıdır. Vakâr, edep ve samimi bir boyun eğme ile Allaha yönelmeli ki iletişim sağlanabilsin. *"Ayetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamayarak Rablerini överek yüceltenler, vücutlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar ve verdiğimiz rızıklardan sarf edenler inanır"*³²⁸. Surenin son iki ayetindeki duada da aynı ruh hali hâkimdir. "Rabbimiz" diye başlayan taleplerde mümin kimsenin inkıyâdı dikkatleri çekmektedir. Ayrıca söz konusu duadaki üsluba baktığımızda, önce talepleri elde etmeyi sağlayacak vesilelerin zikredildiğini daha sonra ise taleplerin söylendiğini görmekteyiz: *"Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş Sanadır"* dediler. Bu duada müminler ilk olarak iman ve itaat etme gibi kendilerinin olumlu vasıflarını ifade etmişler daha sonra ise af ve mağfiret talebinde bulunmuşlardır³²⁹. Dua yoluyla kurulan iletişimlerin günlük hayata bakan yönü şöyledir: Özellikle saygı ve manevî makam bakımında âli olan insanlar başta olmak üzere kendisinden bir şey talep etmek amacıyla kurulan tüm iletişimlerde muhataba karşı mütevazî bir tutum takınılmalı, edep ve vakâr ile yaklaşılmalıdır. İlk olarak talepleri elde etmeye yarayacak vesileler öne sürülmeli sonra da talepler sıralanmalıdır. Böylece muhatapta istekleri kabul etmeye yönelik meyil oluşur. Ancak bu şekilde bir metot takip edilirse iletişim sağlanabilir ve istekler elde edilebilir.

³²⁴ Ebü'l-Hasan Burhâneddin İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâtî ve's-süver*, Daru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire, ts. , c. 1v, s. 187.

³²⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 180.

³²⁶ Derviş, *İ'râbü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 451.

³²⁷ Celâlüddin Muhammed b. Abdîrahman b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *el-İzâh fî ulûmi'l-belağa*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1424/2003, s. 326.

³²⁸ Secde 32/15-16.

³²⁹ el-Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl*, c. 11, s. 729.

Dua, kul ile Rabbi arasında gerçekleşen bir iletişimdir. Görünüşe göre yargıda bulunanlar duanın tek taraflı olduğundan dolayı bir iletişim çeşidi olarak sayılamayacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak iletişimin sadece konuşmaktan ibaret olmadığı ehli tarafından bilinen bir gerçektir³³⁰. Kaldı ki ele aldığımız duada inananların taleplerine Yüce Allahın “evet” diye karşılık verdiği kaynaklarda ifade edilmektedir³³¹.

2.8. Konuşmalarda Kullanılan Belagat Sanatları

İnsan, konuşma, ifadede bulunma, sözlü iletişim kurma gibi temel vasıflarıyla diğer canlılardan ayrılmaktadır. Çevresiyle sözel bir iletişim kurmak, insana mahsus bir özelliktir. İnsanoğlu günlük hayat içerisinde ihtiyari veya gayr-i ihtiyari birçok iletişime ortak olmaktadır. Kurulan bu iletişimlerde ana amaç muhatap tarafından anlaşılma ve onu ikna etmektir. Bu noktada devreye belagat sanatları girmektedir. Çünkü bu sanatlar sözü güzelleştirir, edebi bir zevk katar ve muhatabın dikkatini çeker³³².

“بلغ” fiilinden türeyen belagat; varmak ve ulaşmak anlamlarına gelmektedir³³³. Terim olarak ise; yapmacılıktan uzak bir şekilde, yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir üslupla, insan nefsinde etki bırakacak şekilde halin muktezasına göre söz söylemektir³³⁴. Edebiyatçılar belagatı “me‘ânî”, “beyân” ve “bedî” olmak üzere üç gruba ayırmıştır³³⁵. Meânî; Muktezây-ı hale (duruma göre) söylenen sözleri ve cümleleri³³⁶, beyân; bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı³³⁷, bedî ise; sözlerin lafız bakımından kusursuz, mana yönünden makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini³³⁸ ele almaktadır. Bakara suresindeki karşılıklı konuşmalardan çıkartılan sanatlar şunlardır:

2.8.1. Ta’riz

Ta’riz; söylenen sözü, üstün bir edebi ustalıkla manasından başka bir yöne çevirmek anlamına gelmektedir³³⁹. İnsanlara sürekli zarar veren birisine “İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olan kimsedir” denilmesi bu sanata örnektir³⁴⁰. Bu sanat hakkında “Allah

³³⁰ Gümrükçüoğlu, *Kur’ân’da İletişim Dili*, s. 91.

³³¹ el-Kurtubi, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, c.1v, s. 494.

³³² Yaşar Seracettin Baytar, “Arap Edebiyatında Mana İle İlgili Güzel Söz Sanatları”, *Diyanet İlmî Dergi*, 51, 1, 2015, s. 102.

³³³ İbn-i Manzûr, *Lisânü’l-arab*, c. viii, s. 419.

³³⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, S. 415-416; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 28.

³³⁵ Hulusi Kılıç, “Belagat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. v, s.380.

³³⁶ Behâüddin es-Sübkî, *Arûsu’l-efrâh fî şerhi telhîsi’l-miftâh*, thk. Abdülhamid Hindêvî, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1423/2003, c. 1, s. 96.

³³⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, s. 162; el-Kazvini, *el-İzâh fî ulûmi’l-belağa*, c. 11, 326.

³³⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, s. 423-432.

³³⁹ İbn-i Kuteybe, *Te’vilü müşkili’l-Kurân*, s. 263-272; es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, s. 411.

³⁴⁰ Ahmed Matlûb, *Mu’cemü’l-mustalahâti’l-belağiyye ve tatavvürâtihâ*, Mektebetü Lübnan en-Nâşirûn, Beyrut, 1996, s. 310.

Teâlâ'nın İsrail oğulları ile konuşması" başlığı altında detaylı bilgi verilmişti.

2.8.2. İstiâre

Bir beyan terimi olan istiâre, gerçek mana ile mecâzi mana arasındaki benzerlikten dolayı bir kelimenin manasını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır. İstiârede hakiki mananın kastedilmediğine delalet eden bir karinenin olması gerekmektedir³⁴¹. Yüce Allah İsrail oğullarına hitap ederken "satmak" kelimesini hakiki anlamda kullanmamıştır³⁴². İstiârenin dört tane unsuru bulunmaktadır: el-Müsteâr, el-müsteâr minh, el-müsteâr leh, el-câmi³⁴³. Bu dört unsurun tam bir şekilde bulunup bulunmamasına göre de iki çeşide ayrılmaktadır: İstâre-i tasrihiyye ve istiâre-i mekniyye³⁴⁴.

2.8.3. Mecâz

Mecâz; sözlükte "جاز" fiilinin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli masdar kipi olup gelip geçilen yer, gelip geçilen zaman ve gelip geçmek anlamlarına gelmektedir³⁴⁵. Mecâz-ı lügavi ve mecâz-i aklî olmak üzere iki tür mecâz bulunmaktadır. Mecâz-ı lügavî; hakiki manayı kastetmeye engel olan bir karine bulunduğu için esas manadan ayrı bir anlama kullanılan kelimedir³⁴⁶. Mecâz-ı aklî ise; bir fiili veya fiil manasına gelen ismi bir bağ sebebiyle gerçek failinden başkasına isnâd etmektir³⁴⁷. Mecâz-ı aklîye örnek olarak şu cümle verilebilir: "Gündüz ve gecelerin tekrar tekrar dönüşü, genci ihtiyarlattı, ihtiyarı da yok etti." Bu ifadede "ihtiyarlatmak ve yok etmek" fiilleri asıl fâilinden başka bir fâile isnâd edilmiştir. Bu fiillerin gerçek fâili Yüce Allah'dır³⁴⁸.

2.8.4. İltifat

İltifat; sözü bir üsluptan diğer bir üslûba, bir sigadan diğer bir sigaya aktarmaktır³⁴⁹. İltifat sanatı, sözün tazelemesi, insanın tabiatında bulunan değişiklik isteğinden dolayı dinleyiciyi tek düze bir konuşmanın getirmiş olduğu bıkkınlık ve usançtan koruması gibi kelimelerle sağlamış olduğu faydalarla sağlıklı ve etkili bir iletişimin oluşmasına yardımcı

³⁴¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. 11, s. 407.

³⁴² Bakara 2/40-44

³⁴³ es-Seyyid Ahmed el-Haşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, thk. Yusuf es-Sameylî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1999, s. 258.

³⁴⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 373.

³⁴⁵ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-arab*, c. v, s. 326.

³⁴⁶ el-Haşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 251-252; el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâğa*, s. 229; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 362-364; el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. 11, s. 394-395.

³⁴⁷ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1991, s. 293-298; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c. 11, s. 753-754.

³⁴⁸ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-belağîyye ve tatavvürâtihâ*, s. 594.

³⁴⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. 11, s. 67.

olur³⁵⁰. Bu sanat hakkında Allah-ü Teâlâ'nın İsrail oğullar ile konuşması başlığı altında detaylı bilgi verilmişti.

2.8.5. Teşbih

Teşbih; belirli bir amaç için, bir edat ile aralarındaki benzer bir alakadan dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmektir³⁵¹. Kaynaklarda teşbihin kısımları olarak şunlar zikredilmektedir:

a- Teşbîh-i müekked: Teşbih edatı bulunmayan teşbih türüdür.

b- Teşbîh-i mürsel: Teşbih edatı bulunan teşbih türüdür.

c- Teşbîh-i mücmel: Teşbih yönü düşürülen teşbihtir.

d- Teşbîh-i mufassal: Teşbih yönü bulunan teşbih türüdür.

e- Teşbîh-i belîğ: Teşbih edatı ve Teşbih yönü bulunmayan teşbih türüdür³⁵².

2.8.6. Tıbâk

Bir bedî terimi olan tıbâk; ister hakikat olsun, ister mecâz olsun iki zıt manayı bir arada söylemeye denmektedir³⁵³. Tıbâk sanatının çeşitleri şunlardır:

a- Her iki kelimenin de fiil olması: “*O, orada ne ölecektir ne de dirilecektir*”³⁵⁴.

b- Her iki kelimenin de isim olması: “*Mağara ehli uykuda iken sen onları uyanık sanırdın*”³⁵⁵...

c- Her iki kelimenin de edat olması: “*Herkesin yapacağı iyilik lehine, kötülük ise aleyhinedir...*”³⁵⁶ Bu ayetteki “ل” ve “على” harfleri mana açısından birbirinin zıddıdır³⁵⁷.

d- Kelimelerin farklı cinsten olması: “*Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir? Kâfirlere de, işledikleri güzel gösterilmiştir*”³⁵⁸

2.8.7. Hüsnü'l-ibtidâ ve Hüsnü'l-intihâ

Hüsnü'l-intihâ; konuşmacının söze beğeni ve dikkat celbeden, hoş bir şekilde tertip edilmiş, manası kolaylıkla anlaşılabilen bir üslupla başlamasıdır³⁵⁹. Hüsnü'l-intihâ ise; kişinin

³⁵⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 1731.

³⁵¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. II, s. 328; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-arab*, c. XIII, s. 503-504; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, c. III, s. 414; el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 81.

³⁵² Sadüddin et-Taftâzânî, *el-Mutavval ala't-telhîs*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1309/1891, s. 339-340.

³⁵³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. II, s. 477-478; es-Sübkî, *Arûsu'l-Efrâh*, c. II, s. 225.

³⁵⁴ A'lâ 87/13.

³⁵⁵ Kehf, 18/18.

³⁵⁶ Bakara, 2/154.

³⁵⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-belağîyye ve tatavvürâtihâ*, s. 369.

³⁵⁸ En'âm, 6/122.

³⁵⁹ et-Taftâzânî, *el-Mutavval*, s. 476-478; el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 63.

konuşmasını kulağa hoş gelen tatlı cümle ve deyimlerle bitirmesidir³⁶⁰.

Konuşmacının özellikle iki bölümde zarif olması gerekmektedir. Böylece söz daha etkili ve kalıcı olmaktadır. Bu yerlerin ilki konuşmanın başlangıcı, diğeri ise bitişidir. Konuşmacı eğer söze etkili bir üslupla başlarsa muhatabın dikkatini daha ilk andan çekmiş olur. En güzel başlangıç, amaca uygun olanıdır. Başlangıç kısmında konuşmacının amacına dair ipuçları vererek dinleyicide merak uyandırmasına “berâatü’l-istihlal” adı verilmektedir. Konuşmanın bitişi ise dinleyicinin etkileneceği son kısımdır. Eğer konuşma güzel bir şekilde sonlandırılırsa mesaj dinleyicinin ruhuna işler ve büyük etkiler meydana getirir. Konuşmanın etkili bir şekilde sonlandırılması için muhakkak sonuç kısmında sözün bittiği muhataba hissettirilmelidir. Buna “berâatü’l-maktâ” denilmektedir³⁶¹.

2.8.8. İ’tilâf

Bir bedî terimi olan i’tilâf; cümlede bulunan lafızların birbirleriyle, manalarla ve manaların birbirleriyle uyumlu olmasına denilmektedir. Bu sanatın diğeri adı muvâfakat ve tenâsüb’dür³⁶². Tanımdan da anlaşılacağı gibi i’tilâf sanatının, lafzın lafızla, lafzın manayla ve manaların birbirleriyle uygunluğu olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır.

2.8.9. Üslûbü’l-hakîm

Üslûbü’l-hakîm; muhataba beklemediği bir cevap ve ifade ile karşılık vermektir³⁶³. Bu sanat, Kur’ânı’nın i’câz özelliklerinden birisidir. Alışılmışın dışında bir üslupla muhataba karşılık vermeyi amaçlayan bu sanat dalı, muhatabın beğenisini ve dikkatini celp etmeye büyük katkı sağlamaktadır.

2.8.10. Tağlîb

Tağlîb; aralarındaki benzerlik ve yakınlıktan dolayı bir lafzı, başka lafzı da kapsayacak şekilde kullanmaktır³⁶⁴. Bu sanat dalında bir lafız diğeri üstün tutulup tercih edildiği için bu adı almıştır. Tağlîb sanatında lafzın diğeri lafza üstün kılınıp tercih edilmesinde erkeklik, önem, güç ve kudret, akıllılık, çoğunluk, fesahat, belâgat, lafız ve anlam bakımından üstünlük, lafzî hafiflik, şöhrat ve şeref gibi sebepler zikredilmiştir. Dilimizde anne ve babayı ifade etmek için “ebeveyn” kelimesi kullanılmaktadır. Aslında bu kelime “iki baba” anlamına gelmektedir. Ancak tağlîb sanatıyla bu lafız anne lafzını da kapsamına almıştır

³⁶⁰ es-Sübkî, *Arûsu’l-Efrâh*, c. 11, s. 341.

³⁶¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, c. 11, s. 322-326.

³⁶² el-Merâğî, *Ulûmü’l-belâğa*, s. 383; İbn-i Manzûr, *Lisânü’l-arab*, c. 11, s. 11-12.

³⁶³ es-Sübkî, *Arûsu’l-Efrâh*, c. 11, s. 278.

³⁶⁴ Abdurrahmân el-Meydânî, *el-Belâğatü’l-arabiyye üsûsühâ ve ulûmühâ ve fûnûnühâ*, ed-Dâru’s-şâmiyye, Beyrut, 1416/1996, c. 1, s. 510-511.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONUŞMALARDAN ELDE EDİLEN İLKE VE METOTLAR

Bütün ilim dalları için ilke ve metotlar hayati önem taşımaktadır. Gerekli olan ilke ve metotlar takip edilmediği takdirde, o alanda başarıya ulaşabilmek mümkün değildir. İnsanoğlu hayatı boyunca sürekli bu kuralı tecrübe ettiğinden dolayı şöyle bir ifade yaygınlık kazanmıştır: “Usulsüz vusûl olmaz. İfadedeki “usul” kelimesi Arapça “أصل” kelimesinin çoğuludur ve asıllar anlamına gelmektedir. Asıl sözlükte; kendisi üzerine başka bir şeyin bina edildiği kaynak, öz, temel, ve kâide anlamına gelmektedir³⁶⁵. Herhangi bir konuda esas olan, başarıya ermek ve nihayete ulaşmaktır. Ancak başarının sırrı ise asılları takip etmekten geçmektedir. Bundan dolayı usul esasa takaddüm eder, yani ilke ve metotlar başarının öncülleri konumundadır. İletişim alanının da kendine mahsus bir takım ilkeleri ve metotları bulunmaktadır. Sağlıklı bir iletişim kurmak için bu ilke ve metotlara muhakkak riâyet edilmelidir. Bir önceki başlık altında Bakara suresindeki karşılıklı konuşmaları detaylı bir şekilde tahlil etmeye çalıştık. Bu konuşmalardan çıkarılabilecek iletişime dair ilke ve metotlar şunlardır:

3.1. Konuşmaya Muhatabın Hoşuna Gidecek Bir Hitap ile Başlamak

Yüce Allah, konuşmalarına muhatabın dikkatini celp edecek bir hitap ile başlamaktadır³⁶⁶. Söze bu şekilde başlamanın muhatabın dikkatini çekmek, kalbini yumuşatmak ve istek uyandırmak gibi birçok faydası bulunmaktadır³⁶⁷.

3.2. Muhatapların Birbirine Saygı Duymaları ve Görüşlerine Değer Vermeleri

Başarılı bir iletişim kurabilmek için tarafların birbirine saygı duyması ön koşuldur. Her insan yeryüzünün halifesi³⁶⁸ ve varlıkları en şerefli ve güzeli olması³⁶⁹ sebebiyle saygıyı hak etmektedir. Gerek tutumlarla gerek kullanılan lafızlarla gerekse öne sürülen fikirlerle muhatabı incitmemek, saygı çerçevesine dayalı bir iletişimin temel özelliğidir. Yüce Allahın inananlara Hz. Peygamber ile konuşurken kaba ve sert lafızlardan kaçınmalarını emretmesi bu ilkeye işaret etmektedir³⁷⁰. Ancak saygı duymak ile boyun eğmek birbirine

³⁶⁵ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 26.

³⁶⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. III, s. 241-242

³⁶⁷ Deliser, *ez-Zerkeşi ve Kur'an İlimlerindeki Yeri*, s. 173-176.

³⁶⁸ Bakara 2/30.

³⁶⁹ Tîn 95/4.

³⁷⁰ Bakara 2/104.

karıştırılmamalıdır.

3.3. Etkin Dinleme

Suredeki karşılıklı konuşmalarda dikkatleri çeken bir ilke de etkin dinlemedir. Dinleme faktörü iletişimin seyrini tayin eden en önemli unsurlardandır. Aslında etkin dinleme iletişimde merkezî noktayı teşkil etmektedir. Bir bakıma diğer ilkeler de etkin dinleme ilkesine bağlıdır. Çünkü iletişime taraf olan bireylerin karşılıklı olarak saygı duymaları için birbirlerini anlamaları, birbirlerini anlamaları için de birbirlerini dikkatli bir şekilde dinlemeleri gerekmektedir. Yüce Allah müminlerle konuşurken onlara dikkatli dinleme emrini yöneltmektedir: “*Ey inananlar! Peygamber'e, "Bizi de dinle" (raina; kötü anlama gelebilecek söz) demeyin, "Bizi gözet" (unzurna) deyin ve dinleyin, inkâr edenlere elem verici azab vardır*³⁷¹.” Etkin dinleme hakkında verilen ayetin tahlilinin yapıldığı bölümde detaylı bilgi verilmiştir.

3.4. Göz Teması Kurmak

İletişim esnasında muhatap ile göz teması kurmak iletişimi birçok yönden etkilemektedir. Psikologlar muhatap ile göz teması kurmanın mesajın etkisini daha da arttırdığını ifade etmişlerdir³⁷². Kendisine değer verildiğini hisseden dinleyici muhatapın söylemeye çalışıklarına daha fazla motive olacak ve dikkatini daha hızlı toplayacaktır. İletişimde muhataba değer verildiği hissini kazandırmanın en kolay ve en etkili yolu onunla göz teması kurmaktır. Yüce Allah da müminlere Hz. Peygamber ile göz teması kurmalarını emretmektedir³⁷³.

3.5. Zıt Kavramları ve Konuları Yan Yana Zikretmek

Kur’ân-ı Kerîm mesajını sunarken bazen zıt konuları birlikte işlemiştir. Böyle bir metot söze edebi bir incelik kattığı gibi sözün muhatapın zihninde kalıcılığını da arttırmaktadır³⁷⁴. Yüce Allah Bakara suresinde inananlara hitap ederken “أموات” ve “أحياء” kelimelerini peş peşe zikretmiştir³⁷⁵. Bu kelimelerden ilki “ölüler” ikincisi ise “diriler” anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ pek çok zıt konuyu yan yana zikrederek muhatapın dikkatine sunmuştur: Surenin ilk sayfalarında art arda müminlerden, münafıklardan ve

³⁷¹ Bakara 2/104.

³⁷² İlhan Erdem, İletişim Sürecinde Konuşma Becerisi, *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, ed. Alim Kaya, s.336.

³⁷³ Bakara 2/104.

³⁷⁴ Subhi es-Sâlih, *Dirâsâtün fî fikhı'l-lüğâ*, Daru'l-İlmi li'l-melâ'în, Beyrut, 2004, s. 309.

³⁷⁵ Bakara 2/154.

kâfirlerden bahsetmektedir³⁷⁶. Aynı şekilde surede ihlâs ve riya, cimrilik ve cömertlik gibi birbirine zıt konuları peş peşe işlemiştir³⁷⁷.

3.6. Soyut Konuları Somutlaştırmak

Her insanın algı ve idrak seviyesi aynı değildir. Kimileri almış olduğu eğitimin ve bulunduğu çevrenin gereği olarak soyut konuları anlamakta güçlük çekmezken, kimileri ise aynı sebeplerden dolayı soyut konuları anlamakta sıkıntı yaşamaktadır. Yüce Allah İlâhî Kelâmında sadece belli bir zümreye hitap etmemekte, tüm insanları Kendisine muhatap kabul etmektedir. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerîm özellikle metafizik alana ait ve soyut mesajlarını sunarken temsili anlatımı benimsemiştir. Bu anlatım tarzında temsil eden ile temsil edilen arasında benzerlik bulunmaktadır³⁷⁸. Kur’ân’daki temsili anlatımların amacı; eğitim, uyarı, müjdeleme, şevklendirme, korkutma, tazim etme, tahkir etme, hidayet ve dalalet gibi konularda insanların gözlerindeki perdeyi aralamak ve keşiflerini arttırmaktır³⁷⁹.

Temsili anlatım, mesajı muhataba aktarmada en çok kullanılan sanatlardan birisidir. Çünkü mücerred ve manevi mefhum ve konular temsili anlatım vasıtasıyla cisimleştirilmekte, insanların önüne tablo şeklinde sunulmaktadır. Böylece ister âvam olsun, isterse havâs olsun tüm insanlar anlatılmak istenilen konuyu anlayabilmektedir³⁸⁰. Daha önce bu sanat dalının üzerinde durduğumuz için burada bir örnekle yetineceğiz: “*Kör ile gören, karanlıklar ile ışık ve gölgelikle sıcaklık bir değildir*³⁸¹.” Bu ayette mümin ile kâfirin bir olamayacağı veciz bir temsîlî anlatım ile idraklere sunulmaktadır³⁸².

3.7. Mesajın Sebeplerini Ortaya Koymak

Yüce Allah kimi zaman hikmeti gereği, aktarmayı murat ettiği konunun sebeplerini de zikretmiştir. Arap belagatında kendisinden önceki ifadenin gerekçesini ortaya koyan ve sebep bildiren cümlelere “el-cümletü’t-ta’lîliyye” denilmektedir³⁸³. İnsanoğlu bilinçli ve akıl sahibi bir varlık olduğu için kendisine aktarılan konuların sebeplerini de merak etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm de insanın bu özelliğine istinaden, özellikle emir ve nehiyler olmak üzere mesajını insanlara sunarken dil yapısı bakımından farklı şekillerde sebep bildiren ifadelerle yer

³⁷⁶ Bakara 2/1-21.

³⁷⁷ Bakara 2/264-266.

³⁷⁸ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay. , Kayseri, 1995, s. 65.

³⁷⁹ Abdülazîm İbrahim Muhammed el-Metanî, *Hasâisu’t-ta’biri’l-Kur’ânî ve simâtühü el-belâğîyye*, Mektebetü Vehbe, Kahire, ts. , c. 11, s. 205.

³⁸⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, c. 11, s. 132.

³⁸¹ Fâtır 35/19-21.

³⁸² el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, c. 11, s. 366.

³⁸³ el-Meydânî, *el-Belâğatü’l-arabiyye*, c. 11, s. 573.

vermiştir³⁸⁴. Yüce Allah için zorunluluk gibi bir durumun asla söz konusu olmaması ile birlikte uygun gördüğü yerlerde bu metodu kullanarak muhatapların mesajı daha iyi anlamalarına ve özümsemelerine vesile olmuştur. Surede ele aldığımız konuşmalarda, Yüce Allah Hz. Âdem ile Havva'ya hitapta bulunurken “وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ” emrinde bulunmuştur³⁸⁵. Bu ifadede Allah-ü Teâlâ Hz. Âdem ile Havva'ya “ağaca yaklaşmama” emrini yöneltmiş ve peşinden de sebebini ifade ederek “yoksa zalimlerden olursunuz” uyarısında bulunmuştur. Yukarıdaki ayette bulunan fe (ف) harfi sebep bildirmektedir³⁸⁶. Her insan kendi akli ve ruhi yapısından yola çıkarak mesajı kanıksamada sebeplerin önemini rahatça kavrayabilir.

3.8. Muhatabın Hem Vicdanına Hem de Aklına Seslenmek

İnsanoğlu psikolojik olarak girift bir yapı arz etmektedir. Farklı ruhsal özelliklerden mürekkep insanın özellikle vicdani ve akli yönü tebarüz etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de insanın birçok ruhsal durumu ele alınmaktadır: Beşer, refah durumunda inkârcılığa saplanır³⁸⁷, darlık anında Allaha yönelir ve yalvarır³⁸⁸, nimetin yok olması halinde ümitsizliğe düşer³⁸⁹ ve tehlikeden kurtulunca azgınlaşır³⁹⁰. İnsanı konu edinen her bilim dalı onun akli ve ruhi yönlerini ele alma mecburiyetindedir. Eğer bu alanlardan birisi ihmal edilirse insanoğlu tam olarak anlaşılamaz ve kuşatılamaz. Yüce Allah mesajlarında insanın hem aklını tatmin etmekte hem de vicdanını harekete geçirmektedir. Surede ele aldığımız Allah-ü Teâlâ'nın İsrail oğulları ile konuşmasında Yüce Allah önceden onlara verilen nimetleri hatırlatarak vicdanlarına tesir etmeyi, Kur'ân ile Tevrat arasında mantıki bir bağ kurarak akıllarına hitap etmeyi amaçlamıştır³⁹¹. Aynı metodun yansımaları Hz. Peygamberin konuşmalarında da gözlemlenmek mümkündür:

Hiz. Peygamber ve sahabe Uhud savaşı için hazırlık yapıyorlardı. Hiz. Peygamber daha çocuk yaştaki gençlerin savaş için orduya katıldıklarını fark etti. Bu çocuklardan birisi de on üç yaşındaki Saad b. Malik'idi. Hiz. Peygamber durumun vehametini bildiğinden dolayı bu çocukları ordudan ayırmayı arzulamıştır. Ancak bunu yaparken çocukların değersiz oldukları zannına kapılmamaları gerekirdi. Çünkü bu çocuklar ileride yetişkin bir birey olacak ve İslâm'a hizmet edeceklerdi. Hiz. Peygamber Saad'ın yanına yaklaştı ve mütebessim bir yüz

³⁸⁴ Hasan Selim Kıroğlu, *Kur'ân-ı Kerim'de Sebep Bildiren Yapılar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE. , Samsun, 2014, s. 182-183.

³⁸⁵ Bakara 2/35.

³⁸⁶ Kıroğlu, *Kur'ân-ı Kerim'de Sebep Bildiren Yapılar*, s. 152-158.

³⁸⁷ Yunus 10/21.

³⁸⁸ Zümer 39/8.

³⁸⁹ Hûd 11/9.

³⁹⁰ Yunus 10/23.

³⁹¹ Bakara 2/40-44.

ifadesiyle “merhaba Saad” dedi. Daha sonra ise, “Ne iyi ettin de geldin, lakin Medine’de kimsesiz ve himayesiz kalmış çocuklar ve kadınlar var. Onları kim koruyacak?” dedi. Hz. Peygamberden büyük bir görev aldığını düşünen Saad heyecanla Medine’ye doğru yönelir. Saad’ın yaşı o kadar küçüktür ki beline taktığı kılıcı giderken çölde iz bırakmıştır³⁹². Hz. Peygamber yaptığı konuşmada Saad’ın duygularını harekete geçirmekle birlikte aklında da hiçbir şüphe bırakmamıştır.

3.9. Ortak Noktaları Ön Plana Çıkarmak

İnsanlar dil, kültür, çevre ve değer gibi kıstaslara göre farklılık arz etmektedir. Kur’ân’a göre bu farklılıklar bir çatışma aracı olarak değil, tanışma vesilesi olarak kabul edilmiştir³⁹³. Farklı fikirlere ve ideolojilere sahip insanlarla iletişim kurarken atılacak ilk adım ortak yönleri ön plana çıkarmaktır. Daha ilk adımda farklılıklara vurgu yapmak iletişimin devamı açısından doğru bir davranış değildir. Çünkü her insan düşüncelerinin ve inançlarının eleştirilmesinden hoşnut olmamaktadır. Bu sebepten dolayı yapılacak en doğru davranış ortak değerleri ön plana çıkararak iletişimi bunların üzerine inşa etmek olmalıdır³⁹⁴. Yüce Allah bu metoda Kur’ân’da yer vermekle birlikte bizzat uygulanmasını da emretmektedir:

“De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşturmak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsemek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin". Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim müslüman olduğumuza şahid olun" deyin”³⁹⁵.”

Bu ayet Necran Hristiyanlarından bahsetmektedir. Necran Hristiyanları Medine’ye geldiklerinde Hz. Peygamber onlara hidayeti bulmaları için farklı deliller serdetti. Ancak onlar yüz çevirdi. Daha sonra mübâhele³⁹⁶ yolunu tuttu. Onlar ise korktu. Hz. Peygamber onların imana gelmelerini aşırı derecede arzuluyordu. Bu ayet ile Allah-ü Teâlâ sanki şöyle buyurmaktaydı: “Ey Muhammed (as.) benimsediğin bu metodu terk et! Ortak zemine dayalı, çekişmeden uzak başka bir metodu takip et³⁹⁷.” Yukarıda bu metodun Yüce Allah tarafından kullanıldığını ifade etmiştik. Ele aldığımız konuşmalarda Allah-ü Teâlâ tüm insanlara hitap ederken ilk olarak vurguladığı hususlardan birisi Allahın yaratıcılık vasfıdır. Bu, o günün insanı tarafından kabul edilen bir durumdur: “And olsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan: "Allah" derler. Öyleyken nasıl da aldatılıp döndürülüyorlar³⁹⁸?” Yüce Allah onların bu kabulünü başlangıç noktası yapmış ve emirlerini bunun üzerine bina etmiştir.

³⁹² Ali Murat Daryal, *İslâm'ın Doğuş Ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yay. , İstanbul, 2014, s. 184-185.

³⁹³ Hucurât 49/13.

³⁹⁴ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul, 2004, s. 151.

³⁹⁵ Âl-i İmrân 3/64.

³⁹⁶ Bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi.

³⁹⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c.viii, s. 94.

³⁹⁸ Zuhurf 43/87.

Bu metodu sadece Allah-ü Teâlâ kullanmamış, Peygamberler de söz konusu metodu takip etmiştir. Daha önce de ele aldığımız üzere Hz. Musa, kavmi ile konuşurken onlara “ey kavmim” diye hitapta bulunmuştur. Hz. Musa’nın daha konuşmasının ilk kısmında bu şekilde bir hitapta bulunması ortak bir değer olan akrabalık bağlarına vurgu yaptığını göstermektedir³⁹⁹.

3.10. Mesajı Deliller ile Güçlendirmek

Delil; kendisi vasıtasıyla herhangi bir şeyin bilgisine ulaşılan anlamına gelmektedir⁴⁰⁰. Kişinin konuşurken iddiasını destekleyecek deliller öne sürmesi, muhatabın karşısındaki kişiye ve iletişime güven duymasına zemin hazırlamaktadır. Ortaya konulacak delilin niteliği, iletişimin sürekliliği ile doğru orantılıdır. Sıhhati açısından deliller beş gruba ayrılmaktadır:

- a- Sürekli doğruluğa işaret eden delil,
- b- Daima yalanı gösteren delil,
- c- Doğruluğa yakın olan delil,
- d- Yalana yakın olan delil,
- e- Her ikisine de eşit mesafede olan delil.

Kur’ân-ı Kerîm’in delil olarak kabul ettiği kısım birinci kısımdır. Bu kısma “el-bürhân” adı verilmiştir. Bürhân; en kuvvetli delil anlamına gelmektedir⁴⁰¹. Konuşma esnasında ileri sürülen delillerin niteliği iletişimin seyrini de belirlemektedir. Yani mesnetsiz ve geçersiz deliller ortaya koyulduğunda muhatapta güvensizlik duygusu oluşmakta ve iletişimi sonlandırma taraftarı olmaktadır. Yüce Allah Kur’ân’da farklı konulara ait pek çok delil ortaya koymakla birlikte⁴⁰² bizzat delil getirme metodunun uygulanmasını da emretmektedir: “O’nu bırakıp tanrılar mı edindiler? De ki: “Kesin delilinizi getirin. İşte benim ve ümmetimin Kitap’ı ve senden öncekilerin kitapları.” Hayır; onların çoğu gerçeği bilmez de yüz çevirirler⁴⁰³.” “Yahudi veya Hristiyan olmayan kimse elbette cennete girmeyecek” dediler; bu onların kuruntularıdır. De ki: “Sözünüz doğru ise delillerinizi getirin⁴⁰⁴”.

Allah-ü Teâlâ Bakara suresinde insanlar ile konuşurken Rububiyyetinin delili olarak, insanları yaratması, yeryüzünü döşek, gökyüzünü ise bina kılması ve gökten su indirip onunla rızık olarak ürünler bitirmesi⁴⁰⁵ gibi bir takım deliller zikretmiştir. Bu delillerin özellikleri

³⁹⁹ Ebu Zehra, *Zehratü’t-Tefâsir*, c. 1, s. 233.

⁴⁰⁰ el-İsfahânî, el-Müfredât, s. 171.

⁴⁰¹ el-İsfahânî, el-Müfredât, s.45.

⁴⁰² Ahkaf 46/17; İsrâ 17/99; Nâziât 79/27; Nahl 16/43-44.

⁴⁰³ Enbiya 21/24.

⁴⁰⁴ Bakara 2/111.

⁴⁰⁵ Bakara 2/21.

hakkında daha önceden bilgi verildiği için burada tekrar üzerinde durmayacağız.

3.11. Soru- Cevap

Soru sormak ve cevap vermek karşılıklı eylemler olduğundan dolayı tarafların iletişime etkin bir şekilde katılmalarını sağlamaktadır. Kur'ân'ın soru sorma tekniği ve soru çeşitleri “üslûbu'l- istifhâm” başlığı altında ele alınmaktadır. İstifham; daha önceden meçhul olan bir şey hakkında bilgi talep etmek demektir⁴⁰⁶. İletişimin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için soru ve cevap metodu hakkında Kur'ân-ı Kerimin ortaya koyduğu bir takım ilkeler vardır:

a- Bilinmeyen ve fayda sağlayacak sorular sorulmalıdır: “...Bilmiyorsanız zikir ehline sorun⁴⁰⁷.” Yüce Allah bu ayet ile bilinmeyen hususlar hakkında soru sorulmasını öğütlemektedir.

b- Sorular ehil kişilere sorulmalıdır: Yukarıda verdiğimiz ayet aynı zamanda soruların ehil kişilere yöneltilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Eğer sorular liyakatsiz kişilere sorulursa sağlıklı bir iletişim kurulması mümkün değildir. Çünkü kişi bilgisizce cevap verecek ve güven duygusunu zedeleyecektir. Netice itibariyle de iletişim kurulması sıkıntıya düşecektir.

c- Gereksiz soru sorulmaması: İletişimin seyrini tayin eden önemli bir unsur da sorulan sorunun niteliğidir. Lüzumsuz soru sormak muhatapta bıkkınlık oluşturduğu için iletişimi temellerinden sarsmaktadır. “Ey İnananlar! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kuran indirilirken onları sorarsanız size açıklanır (ama üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah Bağışlayandır, Halim'dir⁴⁰⁸.” Lüzumsuz sorular karşılığında verilen cevaplar, soru soran tarafı memnun etmeyebilir ve her iki tarafı da sıkıntıya sokabilir. Bu yüzden ihtiyaç hissedilmeyen hususlarda soru sorulmamalıdır⁴⁰⁹.

Daha önceden üzerinde durduğumuz Bakara hadisesinde de İsrail oğullarının çokça lüzumsuz soru sordukları ve iletişime zarar verdikleri müşahade edilmişti.

d- Kasıtlı soru sormamak: İletişimin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için muhatabı küçük düşürücü, alay etmeyi amaçlayan, hataları ve kusurları ortaya çıkarmak için kasıtlı sorular sorulmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim özellikle İsrail oğulları üzerinden bu tür soru soranları eleştirmektedir: “Yoksa, daha önce Musa'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz? İmanı inkarla değiştiren, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur⁴¹⁰.” Bu ayet İsrail oğullarının Hz. Musa'ya kasıtlı sorular sorduğuna ve bu tür bir

⁴⁰⁶ Mahmud Yusuf, *Üslûbu'l-İstifhâm fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 8.

⁴⁰⁷ Enbiya 21/7.

⁴⁰⁸ Maide 5/101.

⁴⁰⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, c. VII, s. 397.

⁴¹⁰ Bakara 2/108.

davranışın aradaki iletişimi zayıflattığına işaret etmektedir⁴¹¹. Eğer gerçekten bir iletişim kurmak amaçlanıyorsa taraflar birbirlerine samimi davranmalı, aldatıcı davranışlardan kaçınmalıdırlar⁴¹².

Kur'ân'da cevap vermeyle ilgili ön plana çıkan ilkeler şunlardır:

a- Sorulara elden geldiği ölçüde cevap vermek: Kur'ân-ı Kerim'den Peygamberlerin kendilerine sorulan samimi soruları içtenlikle cevapladıkları ve gerektiğinde vahiy bile bekledikleri anlaşılmaktadır.

b- Muhatapların seviyesine uygun, anlayabilecekleri cevaplar vermek: Kur'ân, Hz. Peygambere ashab tarafından sorulan sorulara onların algı ve idrak seviyesine uygun cevaplar vermiştir:

"Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: "İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür". Ne sarf edeceklerini sana sorarlar, de ki: "Artanı". Böylece Allah, dünya ve ahiret hususunda düşünesiniz diye size ayetleri açıklar"⁴¹³. Görüldüğü üzere ayette ashabın sorduğu sorulara anlayabilecekleri cevaplar verilmiştir⁴¹⁴.

İnsan, günlük hayatta çevresiyle kurmuş olduğu iletişimde muhakkak bu metodu kullanmaktadır. Yöneltilen soruların ve karşılık olarak verilen cevapların niteliği iletişimin gidişatını da temin etmektedir. Yine bu metot sayesinde birey merakını gidermekte ve ilmi kişiliğini olgunlaştırmaktadır. Kişinin doğru bir şekilde doğru sorular sorması sağlıklı bir iletişim kurmasına, sağlıklı bir iletişim kurması da çevresiyle barışık, sevilen bir kişi haline gelmesine vesile olmaktadır. Bu bağlamda sorulan tek bir soru bile insan hayatında önemli bir yere sahiptir.

3.12. Samimiyet

Samimiyetin Kur'ân-ı Kerim'deki karşılığı "ihlas" tır. Sözlükte "arınmak, saflaşmak, kurtulmak" gibi manalara sahip⁴¹⁵ ihlas kavramının terim anlamı; "ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp yalnızca Allahın rızasını elde etmek için yapmak" demektir. İslami literatürde ihlas daha geniş anlamda şirk ve riyadan, batıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel manada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı işe iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda sadece Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eder⁴¹⁶. Herhangi bir faaliyeti değerli kılan nüve mesabesindeki samimiyettir. Samimiyetten

⁴¹¹ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. III, s. 236.

⁴¹² Alican Dağdeviren, *Kur'ân-ı Kerim'de Sorular Ve Cevaplar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE. , Sakarya, 2002, s. 245.

⁴¹³ Bakara 2/219.

⁴¹⁴ Dağdeviren, *Kur'ân-ı Kerim'de Sorular Ve Cevaplar*, s. 245.

⁴¹⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 154.

⁴¹⁶ Süleyman Ateş, "İhlas", TDV. *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXI, s. 535-537.

yoksun bir işin başarıya ulaşabilmesi ve arzu edilen sonuçların elde edilebilmesi mümkün değildir. Kur'ânı Kerîm'de samimiyyetsizlik kınanmış, samimi olanlara ise büyük müjdeler vaad edilmiştir⁴¹⁷. Kur'ân'da Hz. Musa ile kavmi arasında geçen konuşmalarda, özellikle Bakara hadisesinde Hz. Musa'nın içten ve özverili bir şekilde iletişim kurmaya yönelmesi, İsrail oğullarının ise samimiyyetsizlikleri ve alaycı tutumları dikkatleri çekmektedir. Sağlıklı bir iletişim kurmak için öncelikle tarafların gerçekten iletişim kurmaya azmetmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde uğraşlar sonuçsuz kalacaktır.

Bakara suresinde tahlil etmeye çalıştığımız ayetlerde daha pek çok ilke ve metot yer almaktadır. Bu bölümde sadece müstakil bir başlık altında incelenebilecek olan ilke ve metotlara yer verilmiştir. Diğer ilke ve metotlar da ilgili ayetin tahlili esnasında ele alınmıştır.

⁴¹⁷ Beyyine 98/5-8.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim yüce Allahın katından tüm insanlara gönderilen mesajlar manzumesidir. İnsanların doğru yolu bulmalarını ve kulluk vazifelerini hakkıyla ifa edebilmelerini amaçlamaktadır. Hiç şüphesiz mesajı doğru bir şekilde muhataba aktarmanın başlıca yolu, doğru ve sağlıklı bir iletişim kurmaktır. Karşılıklı ilişkilerde iletişim akamete uğradığı takdirde mesajların aktarımı da kesintiye uğramış demektir. Başlıca hedefi anlaşılacak olan ve bunu sürekli kendi içerisinde tekrarlayan bir Kitabın iletişim ilke ve düsturlarını göz ardı etmesi muhal bir durumdur. Çağlar üstü bir pozisyona sahip olan Kur'ân tüm insanları muhatap kabul etmektedir. İnsanlar ise inançlarına, ideolojilerine, sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarına göre farklılık arz etmektedir. Üstelik her insanın eğitim seviyesi ile algı ve idrak kapasitesi de aynı değildir. Tüm insanlara hitap eden Kur'ân, sayılan bu sâiklerden dolayı mesajını sunarken farklı üslup ve metotlar kullanmış, seslendiği insanların sosyolojik ve psikolojik durumlarını göz önünde bulundurarak muhatabına uygun bir yöntem takip etmiştir. Aslında Kur'ânın iletişim metoduna “metotların çeşitliliği” demek mümkündür. Kur'ânın farklı seviyedeki insanlara yapmış olduğu hitaplarda ve konuşmalarda bu hususiyet net bir şekilde tabarüz etmektedir. Bakara suresindeki karşılıklı konuşmalar bağlamında Kur'ânın iletişim metodu hakkında şunlar tespit edilmiştir:

Kur'ân iletişim kurarken farklı metotlar ve sanatlar kullanmıştır. Ancak bu çeşitlilik kargaşa ve düzensiz bir ortam değil, beğenileri celp eden bir tablo oluşturmuştur. Kur'ânın söz konusu özelliği sadelik içerisindeki çekicilik olarak nitelendirilebilir. İtidalli bir tavır sergilemek iletişimin seyrini olumlu yönde etkilemektedir. Çok fazla sanatla süslenmiş bir mesaj, muhatapta bıkkınlık hissi uyandırabileceği gibi, çok kuru ve yalın bir mesaj da dinleyicinin dikkatinin başka noktalara kaymasına sebep olabilmektedir. Sade ve çekici bir tutumun göstermiş olduğu fonksiyon ve muhatapta oluşturmuş olduğu tesir gücü daha fazladır.

Gerek Kur'ânın sunmuş olduğu mesajlarda gerekse karşılıklı konuşma ihtiva eden ayetlerde sadece toplumun belirli bir kesimi muhatap kabul edilmemiş, hem entelektüel sınıfın hem de normal halk kesiminin anlayabileceği kıvamda bir üslup sergilenmiştir. Söz konusu bu haslet, özellikle farklı seviyedeki insanlarla aynı ortamda ve aynı zamanda iletişim kurmanın gerektiği durumlarda önem kazanmaktadır. Aksi takdirde ya sadece entelektüel sınıf muhatap kabul edilerek çok ağdalı ve sanathı bir dil tercih edilecek ya da sadece normal halk kesimi muhatap kabul edilerek basit ve sıradan bir dil tercih edilecektir. Her iki durumda da taraflardan birisi iletişimden kopacaktır.

Kur'ân muhatabıyla iletişim kurarken onun hem aklını hem de kalbini tatmin eder. İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği akıl ve kalpten mürekkep bir varlık olmasıdır. İletişimin başarıya ulaşabilmesi için her iki kanalın da sağlıklı bir şekilde beslenmesi gerekmektedir. Kimi insanlar mantıki verilere daha fazla önem verirken kimileri de duygusal yoğunluğu daha derinden yaşamaktadır. Kur'ân insanın akli ve kalbi yönünü dikkate alarak iletişim esnasında her iki menfezi de harekete geçirmektedir.

Kur'ânın yukarıda sayılan özellikleri bariz bir şekilde müşahade edilen özellikleridir. Kur'ân sağlıklı bir iletişim kurma adına daha pek çok metot takip etmiştir: Yeri geldiğinde kati deliller kullanmış, yeri geldiğinde ise müphem ifadeler kullanarak muhatabı dikkatini çekmiştir. Farklı mizaca ve karaktere sahip insanlarla iletişim kurarken onların tarihi geçmişlerini, hassasiyetlerini ve değerlerini dikkate alarak mütenasip bir şekilde mesajlarını sunmuştur.

Başlıca amacı insanlarla başarılı bir iletişim kurarak hakikati izhar etmek ve hidayete ulaştırmak olan Kur'ânın iletişim verileri, her açıdan üzerinde durulmaya ve tahlil edilmeye değerdir. Bakara suresi muamelata dair önemli konular barındırması, çeşitli kıssaları işlemesi ve farklı inanç gruplarıyla konuşmaları ihtiva etmesi açısından Kur'ânın iletişim hususiyetini büyük derecede yansıtmaktadır. Bakara suresindeki karşılıklı konuşmalar incelendiğinde şu tablo ortaya çıkmaktadır: İletişimi kuran ve sorunsuz bir şekilde devam etmesine daha fazla istekli olan taraf Kur'ân, iletişimi fesada uğratan taraf ise insandır. Konuşmalarda kullanılan lafızlar, terkipler ve ifadeler siyak ve sibak uygunluğu içerisinde yerli yerinde kullanılmıştır. Muhataba aktarılmak istenilen mesaj ise çeşitli söz sanatları ve edebi inceliklerle müzeyyen hale getirilerek dinleyicinin dikkatini çekecek bir tarzda sunulmuştur. İletişimin insan hayatında kapladığı alan dikkate alındığı takdirde Kur'ândan elde edilen iletişim verilerinin ehemmiyeti zihinlerde daha iyi yer etmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Adevi, M. , *Edebü'd-tehâtub*, Darü'l-endelüs el-Hadrâ, Mısır, 1999.
- Aktaş, S. , *Kur'ân'da İstifhâm Üslûbu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi SBE. , Elazığ, 2006.
- Altuntaş, H. , “Kur'ân'da Temsili Anlatım”, *Diyanet Dergisi*, c. 26, 4, 1990.
- Aslan, S. , *Bakara Suresinde Ana Hatlarıyla Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2006.
- Ateş, S. , *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- _____, “İhlas”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. xxı.
- Aydın, M. , *Genel Tefsir Kuralları*, Nun Yay. , İstanbul, 2009.
- _____, *el-Esmâü'l-Hüsna ve Münâsebetühê li'l-Âyâtilleti Hutimet bihê*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1409/1989.
- el-Basrî, E. U. , *Mecâzü'l-Kur'ân*, nşr. Fuad Sezgin, Daru'l-fikr, Mısır, 1970.
- Baytar, Y. , “Arap Edebiyatında Mana İle İlgili Güzel Söz Sanatları”, *Diyanet İlmi Dergi*, 51, 1, 2015.
- el-Begâvî, M. , *Meâlimü't-tenzil*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.
- Beşer, F. , “Vahiy: Keyfiyeti, Alanı ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi”, *Usûl İslam Araştırmaları*, Sakarya, 3, 2005.
- el-Beydâvi, N. , *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, ts.
- el-Bikâî, E. H. , *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Daru'l-kitâbi'l-islâmî, Kahire, ts.
- Bilmen, Ö. N. , *Kur'an-ı Kerim'in Meal-i Âlisi Ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.
- Bolelli, N. , *Belâgat Arap Edebiyatı*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2015.
- el-Buhârî, A. , *el-Câmiu's-sahîhi'l-müsned min hadîsi Rasûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmih*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 2003.
- el-Buhari, A. , *Keşfü'l-esrâr an usûli'l- Pezdevi*, Beyrut, 1994.
- Cebel, M. H. , *el-Mu'cemü'l-iştikâki'l-müessal li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-âdâb, Kahire, 2010.
- Cemal, H. İ. , *Mu'cemün ve tefsirun lügaviyyün li kelimêti'l-Kur'ân*, el-Heyetü'l-mısriyye, Riyad, 2003.
- Cerrahoğlu, İ. , *Tefsir Usûlü*, TDV. Yayınları, Ankara, 2011.
- el-Cevzi, İ. K. , *el-Emsel fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Darü'l-marife, Beyrut, 1981.

- Cihangir, Z. ve Kaya, A. (ed), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- Cündioğlu, D. , *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, Kapı Yay. , İstanbul, 2011.
- el-Cürcânî, A. , *Delâilü'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-medenî, Kahire, 1991.
- el-Cürcânî, Ş. , *Mu'cemü't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el- Minşevâ, Daru'l-fazile, Kahire, ts.
- Çelikkol, Y. , *Cahiliye Döneminde Mekke*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara, 2002.
- Çetinkaya, B. ve Kaya, A. (ed), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- Çetinkaya, B. A. , *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, İnsan yay. , İstanbul, 2010.
- Çörtü, M. M. , *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*, İFAV. Yay. , İstanbul, 2015.
- Dağdeviren, A. , *Kur'ân-ı Kerim'de Sorular Ve Cevaplar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE. , Sakarya, 2002.
- Daryal, A. M. , *İslâm'ın Doğuş Ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tahlili*, İFAV Yay. , İstanbul, 2014.
- Demirci, M. , *Tefsir Usulü*, İFAV Yay. , İstanbul, 2012.
- ed-Derviş, M. , *İ'râbü'l- Kur'âni'l- Kerîm ve Beyânühü*, Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 1980.
- ed-Dimeşkî, E. F. , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- ed-Dimeşkî, E. F. , *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. , Daru'l-kütübi'l-ilmiye, Beyrut, 1419/1998.
- ed-Dîneverî, E. M. , *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. Sad b. Necdet Ömer, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2014.
- Durmuş, İ. , “Tağlîb”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.XXXIX.
- Dursun, N. , *Kur'ân'a Göre Doğru Bilgi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2010.
- Draz, M. , *en-Nebeü'l-azîm nazarâtün cedîdetün fi'l-Kur'ân*, Daru's-sekâfe, Katar, 1405/1985.
- Ebu Zehra, M. , *Zehratü't-Tefâsir*, Daru'l-fikri'l-arabî, Kahire, 1987.
- el-Endelüsî, M. , *el- Bahru'l- Muhît*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1993.
- Erbaş, A. , *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Sırları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 1987.

- Erdem, İ. ve Kaya, A. (ed), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- el-Ferrâ, Y. , *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru alemlî'l-kütüb, Beyrut, 1983.
- et-Tirmîzî, E. , *eş-Şemâil Muhammediyye*, Dâru'l-hadîs, Beyrut, 1988.
- Fersahoğlu, Y. , *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996.
- Gümrükçüoğlu, S. , *Kur'an'da İletişim Dili*(yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul, 2011.
- Gündüzöz, S. , “Kur'ân'da Yerleşik Gramer Kurallarına Aykırı Dil Yapıları ve Kur'ân'ın Lehçe Haritası Üzerine Bir İncelene”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 11, sy. VII, 2002.
- Hamidullah, M. , Aziz Kur'ân, (çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan yay. İstanbul, 2000.
- Harman, Ö. F. , “Benî İsrâîl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIII.
- el-Harrânî, T. , *el-Ubûdiyye*, el-Mektebetü'l-islâmiyye, Beyrût, 1970.
- el-Haşimî, A. , *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, thk. Yusuf es-Sameylî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1999.
- İbn-i Âşur, M. , *et-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Dâru't-tûnusiyye, Tunus. ts.
- İbn-i Hanbel, A. , *el-Müsned*, şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, Daru'l-hadis, Kahire, 1416/1995.
- İbn-i Kesir, H. , *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Abdürrazzak el-Mehdî, Daru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut, 1432/2011.
- İlhan, A. , “Bâtınlık”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. v.
- el-İmâdî, M. , *İrşâdü akli's-selîm ilâ mezêye'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetü's-saâde, Riyad. ts.
- el-İsfahânî, E. K. , *el-Müfredat fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- el-İsfahânî, H. , *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1997.
- İzutsu, T. , *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.
- Kandemir, M. Y. , “Cevâimü'l-Kelim”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII.
- Karaman , H. , Çağrıçı, M. , Dönmez, İ. K. , Gümüş, S., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yay. , Ankara, 2007.
- el-Kasimi, M. C. , *Mehâsinü't-te'vil*, yy. , 1956.
- el-Kastallânî, A. , *İrşâdü's-sârî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.

- Kaya, A. ve Kaya, A. (ed), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- Kayıklık, H. , “Kur’ân’daki Dualar Üzerine Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İFD.* , 1, 1, 2001.
- el-Kaysî, E. M. , *el-Hidâye ile bülûğî’n-nihâye*, Câmîatü’ş-şârîka, Birleşik Arap Emirlikleri, 2008.
- el-Kazvini, *el-İzâh fî ulûmi’l-belağa*, Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- Kılıç, H. , “Belagat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. v.
- Kıroğlu, H. S. , *Kur’ân-ı Kerim’de Sebep Bildiren Yapılar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE. , Samsun, 2014.
- Kocakaplan, İ. , *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB. Yay. , İstanbul, 1992.
- Koç, T. , *Din Dili*, Rey Yay. , Kayseri, 1995.
- Köylü, M. , *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2011.
- el-Kurtubi, M. , *el-Câmi li Ahkâmi’l Kur’an ve’l mübeyyin lima tedammenehu mine’s Sünne ve Âyi’l Furkân*, thk. Abdullah b. Et-Türkî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1427/2006.
- el-Kuşeyrî, E. H. , *Sahîhu Müslim*, Daru’l-kütübî’l-ilmiye, Beyrut, 1412/1991.
- Kutup, S. , *Fi zıleli’l-Kur’ân*, Darü’ş-şuruk, Kahire, 1972.
- _____, *Kur’ân’da Edebi Tasvir*, Beka Yayıncılık, İstanbul, ts.
- Matlûb, A. , *Mu’cemü’l-mustalahâtî’l-belağîyye ve tatavvürâtihâ*, Mektebetü Lübnan en-Nâşirûn, Beyrut, 1996.
- el-Maturidi, E. M. , *Kitabü’t-tevhid*, nşr. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi, Ankara, 2003.
- el-Merağî, A. M. , *Tefsiru’l-merağî*, yy. , 1946.
- _____, *Ulûmü’l-belâğa*, Beyrut, 1984.
- el-Metanî, A. , *Hasâisu’t-ta’bîri’l-Kur’ânî ve simêtühü el-belâğîyye*, Mektebetü vehbe, Kahire, ts.
- el-Meydânî, A. , *el-Belâğatü’l-arabiyye üsüsühê ve ulûmühê ve fûnûnühê*, ed-Dâru’ş-şâmiyye, Beyrut, 1416/1996.
- el-Mısrî, E. F. , *Lisânü’l-Arab*, Dar’u-sâdır, Beyrut, ts.
- Okuyan, M. , *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Oskay, Ü. , *İletişimin ABC’si*, İnkılâp Yay. , İstanbul, 2016.
- Otrar, M. , “Eğitimde Etkili İletişim”, *Etkili Din Öğretimi*, 111, 2010.
- Özdemir, A. “Kadim Bir Söz Sanatı: İltifat ve Kur’ân’da İltifat Örnekleri”, *İslâmi İlimler Dergisi*, 11, 2006.
- er-Razi, F. *Mefâtihu’l-ğayb*, Daru’l-fikr, yy. , 1981.

- Rıza, M. R. , *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim*, Mısır, 1346.
- es-Sâbûnî, M. A. , *Safvetü't-tefâsîr*, Darü'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, ts.
- Saka, Ş. , “Kur'ân'da Ta'rid Yoluyla Anlatım”, *Ankara Üniversitesi İFD.* , c. xxxiii, s. 126.
- es-Salih, S. , *Mebahis fi ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-ilmi li'l-melâyîn Beyrut, 2014.
- _____, *Dirâsâtün fi fikhü'l-lüğâ*, Daru'l-ilmi li'l-melâyîn, Beyrut, 2004.
- es-Sa'dî, A. , *el-Kavâidü'l-hisên li tefsiri'l-Kur'ân*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1420/1999.
- es-Sekkâkî, E. Y. , *Miftâhu'l-ulûm*, thk. Nâim Zerkur, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407/1987.
- es-Semerkandî, E. L. , *Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Seyyid Hasad, M. , *Zâhiratü't-tekrâr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1980.
- es-Sicistânî, E. D. , *Kitâbü's-Sünen*, el-Mektebetü'l-mekkiye, Mekke, 1998.
- es-Suyuti, C. , *ed-Dürü'l-Mensur fi't-tefsiri bi'l me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire, 2003.
- _____, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987.
- _____, *el-İklîl fi istinbâti't-Tenzîl*, thk. Abdullah Muhammed es-Siddîk Ebu'l-Fadl, Daru'l-kitabi'l-ilm, ts.
- _____, *Esrâru tertîbi'l-Kur'ân*, thk. Abdülkâdir Ahmed, Daru'l-i'tisâm, Kahire, 1398/1978.
- es-Sübkî, B. , *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*, thk. Abdülhamid Hindêvî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1423/2003.
- Şanver, M. , *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul, 2004.
- eş-Şa'râvi, M. , *Tefsîru's-Şa'râvi*, Ahbâru'l-yevm, Kahire, 1991.
- eş-Şenkîti, M. , *Edvâu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru âlemi'l-fevâid, yy, ts.
- eş-Şevkânî, M. , *Fethu'ul-kadir el- cami beyne fenneyi'r-rivayeti fi ilmi't-tefsir*, Mısır, 1964.
- et-Taberi, M. , *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru hicr, Kahire, 1422/2001.
- et-Taftâzânî, S. , *el-Mutavval ala't-telhîs*, Matbaa-i amire, İstanbul, 1309/1891.
- Taylı, A. ve Kaya, A. (ed), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- Tokur, B. , “Kur'ân'da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İFD.* , 36, s. 113.
- Tülücü, S. , “K. Kerim'in Nüzul Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri ile Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, *I. Kur'ân Sempozyumu*, Ankara, 1994.
- Türkmen, A. , *İslâm İletişim Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

- Ünver, M. , “Tefsirin Temel Bir İlkesi Olarak Siyaka Riayet -Elmalılı Tefsiri Örneği-”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1, 1, 2017.
- el-Vahidi, E. H. , *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Mahir Yasin, Daru'l-meymân, Riyad, 1426/2005.
- Vural, M. , *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis yay. , Ankara, 2003.
- Yaka, E. , *Kur'ân'da Ubûdiyet ve Boyutları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE. , Sakarya, 2003.
- _____, *Kur'ân'da Ehl-i Kitâb'ın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE. , Konya, 1994.
- Yaman, A. , Çalış, H. , *İslam Hukukuna Giriş*, İFAV Yay. , İstanbul, 2012.
- Yazır, M. H. , *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Yılmaz, H. , “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Kur'ân Özel Sayısı, 2012.
- Yıldırım, M. E. , *Vahyi Hayata Taşımak*, Kalem Yay. , İstanbul, 2005.
- Yusuf, A. , *Üslûbu'l-İstifhâm fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-gazzâlî, Dimeşk, 2000.
- ez- Zebîdî, M. , *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali Hilâlî, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt, 2004.
- ez-Zerkânî, M. , *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed ez-Zemerlî, Daru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut, 1415/1995.
- ez-Zerkeşî, M. , *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Daru't-türâs, Kahire, 1984.
- ez-Zemahşerî, E. K. , *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, Darü'l-marife, Beyrut, 2009.
- Zılhoğlu, M. , *İletişim Nedir?*, Cem Yayınevi , İstanbul, 2014.
- Zühaylî, V. , *et-Tefsiru'l-münîr fî'l-akîde ve's-şeria ve'l-menhec*, Daru'l-fikri'l-muâsır, Beyrut, 1418/1997.
- [http: //www. Türk Dil Kurumu. gov. tr](http://www.TürkDilKurumu.gov.tr) (erişim tarihi: 28 Nisan 2017).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI: Murat ÖZOKUDAN

Doğum Yeri - Tarihi: Korkuteli/Antalya-1993

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise: Korkuteli Anadolu İmam Hatip Lisesi, Antalya, 2010

Yabancı Dil: Arapça

E- Posta: murat_ozokudan@hotmail.com